

**T.C.
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**OSMANLI MODERNLEŞME SÜRECİNDE
ETFAL GAZETESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
İsmail Hakkı ÜZÜM**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Işıl IŞIK BOSTANCI**

Hatay-2016

**T.C.
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**OSMANLI MODERNLEŞME SÜRECİNDE
ETFAL GAZETESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
İsmail Hakkı ÜZÜM**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Işıl IŞIK BOSTANCI**

Hatay-2016

ONAY

İSMAİL HAKKI ÜZÜM tarafından hazırlanan “**OSMANLI MODERNLEŞME SÜRECİNDE ETFAL GAZETESİ**” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği ile **TARİH ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

08/04/2016

Jüri Üyeleri	İmza
Yrd. Doç. Dr. Işıl IŞIK BOSTANCI (Tez Danışmanı - Başkan)	
Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ (Üye)	
Doç. Dr. Bülent ARI (Üye)	

İsmail Hakkı Üzüm Tarafından Hazırlanan “*Osmanlı Modernleşme Sürecinde Etfal Gazetesi*” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunana jüri üyelerince kabul edildiğini onaylarım.

Prof. Dr. Ali ACARAVCI
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Basın yayın hayatının toplum üzerinde oldukça önemli bir etkisi vardır. Geçmişten günümüze sürekliliğini koruyan bu etki, toplum içerisinde her yaşta insanları ilgilendirmektedir. Çocuk dergi ve gazeteleri de birçok alanda çocukların gelişimine yardımcı olmuştur. Eski döneme ait çocuk dergi ve gazeteleri ise bilimsel tarih araştırmalarında, bir toplumun ahlaki yapısı ile ilgili sosyolojik çalışmalarda ve yine üzerinde araştırma yapılacak toplumun eğitim gelişimi için başvurulması gereken önemli kaynaklardır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yayımlanan çocuk gazete ve dergileri üzerine yapılacak olan çalışmalar da bu dönemin eğitimini, tarihini, kültür seviyesini, kendi döneminin güncel olaylarını, toplumun sosyal aktivitelerini, ahlaki yapısını, kadının toplum hayatındaki yerini ve bunların dışında toplumu ilgilendiren birçok alanı aydınlatacaktır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yayımlanan çocuk gazete ve dergilerinin nüshalarını, Ankara Milli Kütüphane, İstanbul Atatürk Kitaplığı, Beyazıt Kütüphanesi Hakkı Tarık Us Katalogu, Erzurum Seyfeddin Özege Kütüphanesi gibi yerlerde bulmak mümkündür.

Bu döneme ait çocuk yayınlarıyla ilgili önemli bazı çalışmalar şunlardır: Cüneyt Okay'ın "Eski Harfli Çocuk Dergileri" eseri, İsmet Kür'ün "Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları" eseri, Ahmet Balcı'nın "Çocuklara Rehber Dergisi (1897-1900)" adlı eseri, Hüseyin Şimşek'in "Tanzimat ve Mutlakiyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi" adlı doktora tezi, Öztürk Emiroğlu'nun "Tanzimat'tan 1928'e Kadar Yayımlanan Çocuk Gazete ve Dergileri" adlı yüksek lisans tezi, Abdulkadir Durmuş'un "1897-1910 Yılları Arasında Çıkan Eski Harfli Çocuk Dergilerinin Çeviri Metinleri Üzerine" adlı yüksek lisans tezi, Mehmet Azim'in "Çocuk Bahçesi Dergilerinin İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezi, Arife Erdoğan'ın "Çocuklara Arkadaş Dergisi (Metin-İnceleme)" adlı yüksek lisans tezi, Tuğba Barutcu'nun "Çocuklara Kıraat (1881) ve Sevimli Mecmua (1925) Dergilerindeki Çeviri Metinler ve Dış Dünya Üzerine Bir İnceleme" adlı yüksek lisans tezi ve Havva Sena Yaman'ın "Eski Harfli Dergilerden Çocuklara Mahsus Gazete Tahlili Fihrist-İnceleme-Metin" adlı yüksek lisans tezi.

II. Abdülhamit dönemi süreli çocuk yayınlarından biri olan Etfal Gazetesi'ni konu alan bu çalışma ise Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde adı geçen gazetenin, modern çocuk eğitime etkilerini incelemek, çocuk edebiyatına ve Osmanlı dönemine ait çocuk eğitimi araştırmalarına katkıda bulunmak ve ayrıca basının, devletin denetiminde olmasından dolayı nasıl bir neslin yetiştirilmek istendiği konusuna ışık tutmak amacıyla hazırlanmıştır.

Dergiler ve gazeteler yayınlanma sürelerinden dolayı birbirinden farklıdır. Genel olarak gazeteler günlük, dergiler ise haftalık veya aylık yayınlanırlar. Etfal, haftalık yayınlandığı için dergi niteliğindedir. Ancak yayın sahibi bunu gazete olarak nitelemiştir. Bu yüzden gazete ismi kullanılmıştır. Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan bu çalışma, giriş ve sonuç bölümleri haricinde üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, kavram olarak modernleşme ve Osmanlı Devleti'nin modernleşme süreci genel olarak ele alınmıştır. Birinci bölümde, Osmanlı Devleti'nin klasik dönem çocuk eğitiminden Avrupa tarzı eğitim sistemine geçiş ve süreli çocuk yayınlarının modern çocuk eğitimine etkisi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Etfal Gazetesi tanıtılarak edebi konulara yer verilmiştir. Bu bölümde, Osmanlı toplumunun sosyal ve ahlaki yapısını, edebi konularını, bazı vecizelerini ve çocukları eğlendirmek amacı güden bilmeceleeri görmek mümkündür. Bilgilendirme konularının yer aldığı üçüncü bölümde, daha çok bilimsel disiplinlerle ilgili bilgiler aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca dönemin güncel konuları da bu bölümde verilmiştir. Sonuç bölümünde ise Etfal Gazetesi'nin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Tezimin hazırlanma süreci öncesinde ve sonrasında öncelikle desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve aynı zamanda tez danışman hocam olan Yrd. Doç. Dr. Işıl IŞIK BOSTANCI hocama, üniversitemiz Tarih Bölümünün değerli öğretim üyelerine ve özellikle çalışmalarım konusunda desteklerini gördüğüm Yrd. Doç. Dr. Olcay ÖZKAYA DUMAN hocama, ayrıca çalışmalarımı destekleyen üniversitemiz Eğitim Fakültesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Ahmet BALCI hocamatesekkürlerimi sunuyorum.

OSMANLI MODERNLEŞME SÜRECİNDE**ETFAL GAZETESİ****İsmail Hakkı ÜZÜM****Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi 2016****Danışman: Yrd. Doç. Dr. Işıl IŞIK BOSTANCI****ÖZET**

Osmanlı Devleti, sanayi devrimini gerçekleştiren Avrupalı devletler karşısında gün geçtikçe gerilemeye başlamış ve bu gerilemenin durdurulabilmesi için önce askerî alanda sonra da eğitim alanında birtakım düzenlemeler yapma gereği duymuştur. 18. yüzyılın son çeyreğinde başlayan ve batılılaşma ya da modernleşme diye adlandırılan bu süreç, çok yönlü sosyal değişimlerin de ilk adımı olmuştur. Kültürel, teknik ve eğitim alanlarında kendini gösteren bu değişim sürecinde basın, etkili bir araç olarak kullanılmıştır. Batının her alanda tanıtımına ağırlık veren basın sayesinde batıdaki modern gelişmelere ve sosyal değişmelere açık bir toplum meydana gelmeye başlamıştır. Tanzimat dönemindeki yenileşme ve değişim ile birlikte dönemin aydınları, değişimi sürdüreceğ olan kişilerin çocuklar olduğunu düşünerek, eğitimlerine katkıda bulunmak amacıyla bir dizi çalışmalar yürütmüşlerdir. Çocuk gazeteciliği ya da dergiciliği bu çalışmalar arasında yer almaktadır.

II. Abdülhamit dönemi çocuk gazetelerinden biri olan Etfal Gazetesi de 1886 yılında Doktor Memduh tarafından yayım hayatına başlamıştır. Haftada bir, genellikle Perşembe günleri çıkarılan Etfal Gazetesi'nin 23 sayısı bulunmaktadır. Her bir sayı, 8 sayfadan oluşmuştur. Etfal Gazetesi'nin; edebiyat, bilmece, hikâyeler, fenni bilgiler, tabiat, coğrafi bilgiler, sağlık, hayvanlar, bitkiler ve sanat başlıklı yazılarında değ er anlayışı, vatan sevgisi, yardımseverlik, vicdan, insan, hayvan ve bitki sevgisi, fen ve teknoloji, dünya ve evreni tanıma, geçmişi kavrama ve ilerleme gibi konulara yer verilmiştir.

ANAHTAR KELİMELE R

Modernleşme, Süreli Çocuk Yayınları, Eğitim, Çocuk, Etfal Gazetesi

İN OTTOMAN MODERNİZATİON PROCESS**ETFAL NEWSPAPER****İsmail Hakkı ÜZÜM****Department of History, Master's Thesis 2016****Asst. Prof. Dr. Işıl Işık BOSTANCI****ABSTRACT**

The Ottoman Empire has started to decline day by day against European Government which performs industrial revolution and need to make some adjustments first in the military field then in the field of education in order to stop this decline. This process starting in the last quarter of the 18th century and called Westernization or modernization was the first step in the multi-faceted social change. The media in this process of change which manifests itself in the fields of cultural, technical and education, has been used as an effective tool. A society which is open to modern development and social change in western began to occur thanks to the media with its emphasis on the promotion of all areas of the West. The intellectuals of the period with Tanzimat period of reform and change have conducted a series of studies in order to contribute to their education by thinking that the it is children who will continue the change Children journalism or journalism located in these studies.

The Etfal newspaper one of the children's newspaper of 2nd Abdulhamit term was publication began life in 1886 by Dr. Mamdouh. The Etfal newspaper which has issued on Thursday once a week has 23 number. Each number is composed of 8 pages. The literature, riddles, stories, scientific information, the nature, geographic information, health, animals, plants and art that are titled in the articles of Etfal newspaper the issues such as value approach, love of country, benevolence, conscience, human, love of animal and plant, science and technology, recognize the World and the universe, gripping history and process are given.

KEY WORDS

Modernization, Periodical Child Publications, Education, Children, Etfal Newspaper

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET VE ANAHTAR KELİMELER	III
ABSTRACT AND KEY WORDS.....	IV
TABLolar LİSTESİ	VII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE ÇOCUK EĞİTİMİ VE BASIN

1. 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çocuk Eğitimi	6
2. Modern Çocuk Eğitime Geçiş	8
3. Osmanlı Devleti'nde Basın ve Süreli Çocuk Yayınları.....	15
3. 1. Süreli Çocuk Yayınlarında Modern Çocuk Eğitimi	18

İKİNCİ BÖLÜM

ETFAL GAZETESİ'NİN TANITIMI VE EDEBÎ KONULAR

1.Etfal Gazetesi'nin Biçimsel Özellikleri ve Yayınlanışı.....	22
2.Etfal Gazetesi'nin Yayın İlkeleri.....	27
3.Yazıların Konu Başlıklarına Göre Dağılımı	31
3.1. Edebiyat.....	31
3.2. Bilmeceler	39
3.3. Hikâyeler	40
3.4 Atasözleri.....	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**ETFAL GAZETESİ'NDE ÖĞRETİM KONULARI**

1.Bilgilendirme Konuları	45
1.1 Fenni Bilgiler	45
1.2.Tabiat	49
1.3. Coğrafi Bilgiler.....	50
1.4. Sağlık	55
1.5. Hayvanat.....	58
1.6. Bitkiler	63
1.7. Sanat.....	66
2. Diğer Yazılar	69
SONUÇ	72
KAYNAKÇA	76
EKLER	80
EK-1.....	80
EK-2.....	90
EK-3.....	91
RESİMLER	92

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1: Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Döneminin İlk Yıllarında Basılan Çocuk Mecmuaları.....	17
Tablo 2: Etfal Gazetesi'nin Basım Tarihleri	23
Tablo 3: Etfal Gazetesi'nde Yer Alan Resimler.....	24

KISALTMALAR LİSTESİ

BDK: Beyazıt Devlet Kütüphanesi

bkz. : Bakınız

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

DH MKT: Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi

ESÖ: Erzurum Seyfettin Özege Kütüphanesi

H.: Hicri

M : Miladi

s. :sayfa

t.y. : tarih yok

vb. : ve benzeri

yay. : yayıncılık

yy. : yüzyıl

GİRİŞ

Modern; kökeni itibariyle Latince “son zamanlarda, tam şimdi” anlamındaki modo’dan türetilen modernus, hodiernus terimlerinden gelen; düşüncedeki açıklık, özgürlük, otoritelerden bağımsızlık, en yeni ve en son dile getirilmiş düşünceler üzerine bilgi anlamına gelir (Cevizci, 2002: 714). Modernleşmenin ise birçok anlamı bulunmaktadır. Bunlardan biri, çağın gereklerini benimseme, uyma ve kullanma biçimleri; bir diğeri zamana veya bugün geçerli olan değerlere uymaktır. İçinde bulunulan çağın bütün insanlığa sunduğu maddi ve manevi unsurlardan ve imkânlardan azami derecede istifade etmek durumuna da karşılık gelmektedir (Seyyar, 2007: 669).

Avrupa kıtasına hâkim olan skolâstik inançtan dolayı keşiflere çıkmak kiliseye kalmış, bu yüzden batısındaki okyanuslara açılmamıştır. Doğusunda ve güneyinde ise oldukça güçlü bir devlet olan Osmanlı Devleti vardır. Bundan dolayı Avrupalılar bu yönere de açılmamışlardır. Bu durum, Avrupa’nın bu dar topraklarda gelişmesini engellemiştir. Hayatta kalma mücadelesi veren Batı toplumları zorunlu bir değişim yaratmak zorunda kalmıştır. Batılılık artık değişimi fark eden ve ona müdahale etmeye kalkan bir bilinçlilik yaratarak; gelişme, değişme gibi kavramları Batı kendi bulmuştur. Çünkü bu olayın içine giren ve en yoğun yaşayan O olmuştur. (Ortaylı, 2000: 18). Batı, coğrafi keşifleri başlatarak büyük bir ekonomik zenginlik oluşturmuş ve en önemlisi inançlarının yanıldığını fark etmiş hümanizmi ortaya çıkarıp düşünce özgürlüğünün sınırlarını aşmış, bu da kilise zihniyetinden kurtuluşun başlangıcı olmuştur.

Batı’da doğal seyirinde ortaya çıkan modernleşme, Batı dışındaki dünyayı da etkilemiştir. Bu noktada bütün dünya, değişik zamanlarda, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde modernleşmeden etkilenmiş; ama bununla beraber farklı sonuçlarla karşılaşmıştır. Modernleşmenin bilinçli bir şekilde tercih edildiği yerlerde de, diğerlerinde de modernleşmenin oluşturduğu sonuçlarla boğuşmak durumunda kalmıştır (Yelkenci, 2008: 16). Osmanlı Devleti, Batı ile iç içe yaşamış olduğundan dolayı Avrupa’daki bu ilerleme yönündeki gelişimi takip etmek zorunda kalmıştır. Çünkü Avrupa, birçok yönden gelişirken Osmanlı Devleti artık gelişen bir devlet modeli olmaktan çıkmıştır. Osmanlı Devleti’nin duraklaması çağdaş ve modern tarihçilere göre 16. yy sonlarında başlamıştır. Uzun süren

harpler, iktisadi gerilemeler ve bazı devlet adamlarının müdahaleleri bu gerilemeye sebep gösterilmiştir. Keza görevlerin ehil kimselere verilmemesi veya rüşvetle alınıp verilmesi, akçenin değerinin düşmesi gibi hususlar devlet otoritesini zedelemeye başlamıştır. Ayrıca padişahların cüluslarında da meydana gelen çeşitli hadiseler askerlerin kontrolden çıkmasına yol açmıştır (Hayta, Ünal, 2010: 2). Bu da bize şu tabloyu göstermektedir; bir yanda kendisine yepyeni bir sistem tarzı kurarak ilerleyen Avrupa; öte yanda aynı sistemi uygulayan fakat bir gelişme gösteremeyen Osmanlı Devleti. Bu durum Osmanlı Devleti'ni, Batıya yönelme mecburiyetinde bırakmıştır.

Aslında Osmanlı Devleti, Batı uygarlığı adı verilen kültür bütünüyle hiçbir zaman ilişkisini kesmemiştir. Klasik çağların Müslümanlığı için Frenk Avrupa, kendisinden güneşli İslam dünyasının öğreneceği hiç bir şeyi olmayan ve pek az korkacağı bir dış barbarlık ve imansızlık karanlığı idi (Lewis, 1984: 35). Osmanlı Devleti, yükselme döneminde, kendi uygarlığını; Batı uygarlığından üstün saydığı için Batı'nın bir "model" olarak izlenmesi, bir sorun olarak ortaya çıkmamıştır (Mardin, 2001: 9). Başka bir ifade ile belirtecek olunursa, Osmanlı Devleti belirli çağlarda Batı'yı ciddiyle incelemedi. Müslüman için Müslüman dünyasının dışındaki bölge darül harp'tir ve orada yaşayanlar harbidir (Ortaylı, 2010: 35).

Ancak teorik olarak bir toplumda bir değişim yaşıyorsa, bu kendisinden daha gelişmiş, yani daha modern olana doğru olmaktadır. Modern olan daima ileri seviyededir ve takip edilmesi veyahut alınması gereken de onun yol ve yöntemidir (Özenç, 2006: 18). Osmanlı Devleti'nin; Batılılaşması gereğini hissetmesi, Batı karşısında aldığı askeri yenilgiler sonucu gündeme gelmiştir. Alınan yenilgilerin ekonomik durumu olumsuz yönde etkilemesi de Batı'nın üstünlüğünü kabul etme düşüncesine ivme kazandırmıştır (Oytun, 2002: 3). Bu da pratikte bir örnek teşkil eder. Avrupalı, coğrafi olarak, diğer kıtalara göre daha küçük bir alana sahip olmakla birlikte, ilimde, sanatta, ticarete, kanunlarda hepsinde ileriye gitmiştir. Bu ilerilik, Avrupalıyı eğitim, sanat, bilim ve teknoloji, hukuk gibi alanlarında herkesin gıptayla seyrettiği ve taklit etmeye çalıştığı bir örnek durumuna sokmuştur. Bu noktada Osmanlı Devleti de Avrupa'yı bu alanlarda takip etmek istemiş ve Avrupalıdan birçok şey öğrenebileceğini düşünmüştür (Doğan, 1993: 33). Bu olgu günümüze dek sürekliliğini korumuştur.

Osmanlı Devleti'nde batılılaşmanın başlangıcını Lale Devri (1718- 1730) ile başlatmak doğru olacaktır. Bu dönemde Avrupa ülkelerine elçiler gönderilmiş, ticaret, kültür ve sanat hayatı geliştirilmiş (Karataş, t.y.: 233), matbuat hayatına devlet olarak da ilk defa bu dönemde geçilmiştir. İlk Batılı tarzında ıslahatlar ise askeri eğitim alanında yapılmıştır. Çünkü Osmanlı Devleti'nin Batı devletlerinin saldırısına başarıyla karşı koyabilmesi, Batı harp usullerinin alınması ile mümkün olabileceği düşünülmüştür (Hayta, Ünal, 2010: 28).

Osmanlı Devleti'nin Batı'yı derinliğine anlayamamış olması, Batı karşısında yenilgilerin devam etmesine ve Batı'nın Osmanlı Devleti'nin devlet politikalarına karşımasına neden olmuştur. Bu yüzden devlet, 1839 tarihli Gülhane-i Hattı Hümayunu'nu ile 1856 tarihli Islahat Fermanı'nı uygulamaya sokmuş ve kendisine yeni bir çağ açmıştır. Bu dönem, Tanzimat dönemidir. 20. yüzyıl tarihçilerinin bir kısmı, Tanzimat dönemini, temel gidişat ve kuramlarıyla Osmanlıların bir bütün olarak benimsedikleri görünürdeki özerk kurumlarıyla, modern devletin ortaya çıkışı açısından tarihsel dönüm noktası olarak ele almışlardır (Abou-El-Haj, 2000: 110). Bu dönemde Batı'nın sadece askeri yönü değil; eğitim, ekonomi, sağlık, bürokrasi vs. yönleri de alınmıştır.

Mustafa Reşid Paşa 3 Kasım 1839'da okuduğu Gülhane Hattı Humayunu'nunda yeni kanunların zaruretinden şu şekilde bahsetmiştir:

“Hakikaten yeni kanunlar yapılıyor ve Batı düşüncesi memlekete girmeye başlıyor. Batı düşüncesi gittikçe yaygınlaşarak giriyor; fakat aydınlarımızın hatası yüzünden tam bir başarı sağlanamıyor.” Namık Kemal diyor ki: “Batının anayasasını alırsak her şey halledilir.” Bugün de aynı şekilde sadece politik kalkınma, ekonomik kalkınma veya sosyal kalkınmadan söz ediliyor. Yalnız hepsinin bir arada yapılması lazımdır (Kuran, 1997: 137).

Tanzimatçı düşünceye bir başka bakış açısı ise taklitçiliktir. Bugün de olduğu gibi, Avrupa'yı kıyafetiyle, adetleriyle taklit etmek ve ona benzemeye çalışmaktır. Fransız arkeologu Georges Perrot, 1864'te Paris'te basılan “Küçük Asya'da Bir Seyahatin Anıları” kitabının önsözünde şu ifadelerde bulunmuştur:

“Şarka yaptığım önceki bir seyahatte, bir Fransız aşçıya sahip buldukları, Parisli birkaç kibar fahişenin resimlerini gösterdikleri ve Figaro gazetesine abone oldukları için saf kimselerin medeni Türkler

dediği Türklerden bazılarına rastlamış ve onları oldukça yakından görmüştüm. Genç Türkiye'nin bu numuneleri, itiraf ederim ki, üzerimde müspet bir intiba bırakmamışlardır. Onlar soydan, doğuştan, eğitimden gelen kendi kusurlarına taklit yoluyla hemen bizim bütün kusurlarımızı eklemişlerdi; böylece de her türlü kusur ve kabahatin epeyce zengin bir koleksiyonunu üzerinde toplamışlardı” (Kuran, 1997: 139).

Görüldüğü gibi Osmanlı toplumu sıkıntılı bir modernleşme süreci geçirmiştir.

II. Abdülhamit döneminde modernleşme belirgin bir şekilde farklı bir kimliğe oturtulmaya çalışılmıştır. Bu farklı kimlik, İslam dini ile ilişkilendirilmiştir. Şöyle ki, II. Abdülhamit'in hatırı sayılır maddi büyüme sağlama konusunda başarı kaydettiği açıktır. Ancak, kendinden öncekiler gibi onun da çabaları tek taraflı olmuştur. Tanzimat dönemindeki aşırı kültürel ve siyasi modernleşmeye tepki olarak modernleşme ve yenilik kavramlarını, İslam ile çelişkili oldukları gerekçesiyle reddetmiştir. Sonuç olarak, bir taraftan zihniyet yönünden toplumun inanç sisteminin prensipleriyle bağdaşmayan bir maddi büyüme, diğer taraftan Müslüman nüfusun geneliyle bürokrat aydınlar arasında ayırıcı çizgi haline geldiğinden, modernleşme süreci sancılı gerçekleşmiştir. Birçok yönüyle tamamen ideolojik olan bir modernleşme kavramının gelişimi, II. Abdülhamid dönemine damgasını vurmuştur (Karpaz, 2002: 102-103).

Modernleşme sadece devlet eliyle yapılmaya çalışılmamıştır. Halk da zamanla modernleşme ile tanışmış ve hayatının bir parçası haline getirmiştir. Ancak, Batılı anlamda tam bir modernleşme havası yaşanmamıştır. Toplumda modernleşme bazı kesimlerce farklı farklı şekillerde anlaşılmıştır. Türk edebiyatı yazarları bu hususta oldukça romanlar, hikâyeler yazmıştır. Bu eserlerin başkahramanları da toplumda Batıya göre yaşamını sürdüren kendi kültürünü unutmuş, doğduğu, yaşadığı çevreyi beğenmeyen kişilikler ile modern olduğunu sanan veya modernliğin ne olduğunu dahi anlamadan karşı çıkan ve modernliğe zıt kişiliklerin karakterlerinden oluşmaktadır. Artık Osmanlı toplumunda bir tarafta Batıyı iyi bir şekilde analiz edip, Batı düşüncesini yorumlayarak yaşayan kesim, diğer tarafta Batıyı sadece taklit ederek, özentî şeklinde yaşayan kesim ve bir de hala eski geleneklerine bağlı yaşamını sürdüren bir kesim vardır. Nihayetinde Osmanlı toplumu içerisinde, kültürlerine, geleneklerine göre yaşayan ve dini inançların biçimlendirdiği yaşam anlayışıyla hayatlarını sürdüren bir sınıfta dışında Batı eksenli bir hayat tarzı da

dâhil olmuştur. İşte bu modernleşmenin getirmiş olduğu büyük bir toplumsal olgudur. Bu olgu, toplumda ayrı bir sınıf oluşturduğu gibi, kültürlenme ve kültürleşme gibi sosyolojik olayların da yaşanmasına sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti, modernleşmeyle erken sürede tanışmasına rağmen çok sıkıntılı ve günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nde dahi etkisini gösteren bir süreç geçirmiştir. Osmanlı Devleti'nin gelişen, dinamik, çağa uyum sağlayan bir eğitime sahip olmaması modernleşmeye geçememesinin en büyük sebebi olmuştur. Modernleşme bir yaşam felsefesi olduğundan dolayı bir anda yaşanılmaz, bunun için zaman ve kuşak geçmesi gerekir. Bu hususta en önemli etken çocuk eğitiminin modernleşmesidir. Çocuk eğitiminin hala geleneklere bağlı olması, yine eğitimin devletin kendi eliyle değil de toplumun inisiyatifine bırakılması ve çocuklara dini eğitimlerin pozitif bilimlere nazaran daha ağırlıklı verilmesi gibi sebepler toplumun gelişimine engel olmuştur. Ancak zamanla ilk eğitimde yapılan reformlar, çeşitli sanat ve meslek okullarının açılması, kızların eğitime yönelik çalışmalar ve çocukların okul dışında da eğitim görebilecekleri, eğitim seviyelerini yükseltmeye yönelik çıkarılan mecmua ve dergiler; eğitimi, modern ve kültürüne bağlı toplum oluşmasına yardımcı olmuştur.

Peki, neden özellikle çocuk eğitimi? Birey, ilerleyen yaşlarında mükemmel bir eğitim alsa bile küçükken sağlıklı bir eğitim almadığı için bu yüzeysel kalır ve bireyin verilen eğitime yabancı kalmasına neden olur. Şöyle ki mahalle mekteplerinde mezun olan bir çocuk modern eğitim kurumlarına geçince pek fayda görmemiştir. Osmanlı Devleti'nde önce yaşı büyük olanlara yönelik okullarda modernleşme uygulanmış bu okullara nitelikli öğrenci bulunamadığından dolayı çocukların eğitime yönelinmiştir. Hâlbuki modern eğitim tepeden değil de temelden, yani çocuğun ilk eğitiminden itibaren verilmiş olsaydı, toplum modernleşmeye uyum sağlayacak ve toplumda sosyal bozukluk yaşanmamış olacaktı. Bu konuda süreli çocuk yayınlarının, bilimsel, kültürel, güncel bilgileri eğlenceli ve ciddi bir şekilde yayınlaması ve toplumda okumayı yaygınlaştırması önemli bir yer tutmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE ÇOCUK EĞİTİMİ VE BASIN

1. 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çocuk Eğitimi

Batı'da gelişen modernleşme, sadece maddi açıdan desteklenerek olmamıştır. Bunun bir de entelektüel geçmiş birikimi vardır. Bu entelektüel birikimin sağlanması ise ancak eğitimle mümkündür. Eğitim ve öğretim sisteminin, bir toplumun yükselmesinde olduğu kadar, bazen de geri kalmasında önemli rol aldığı muhakkaktır (Kodaman, 1999: 1). Faydalı, çağdaş bir eğitime sahip olmayan toplumlarda iktisadi, askeri, sağlık gibi alanlarda çok fazla bir gelişme olması beklenemez ve o toplumlar düzensizlikle, kaosla karşı karşıya kalırlar. Geçmişte olduğu gibi günümüz dünyasında da bu durumun örneklerine rastlanmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde çocuk eğitimi genel olarak saray dışında verilmiştir. Bir çocuk gelenek itibari ile dört yaşına geldiğinde ilkokula başlamıştır (Onur, 2007: 118). Sabi denilen kız ve erkek çocukları okutmak için açılmış olan ilk tahsil müesseselerine sıbyan mektebi adı verilmiştir (Ergin, 1977: 82). Sıbyan mektepleri, kuruluşları bakımından, ya bir "külliye" içinde yer alıyorlar yahut da ayrı olarak mahalle ve köylerde bulunuyorlardı. Büyük bir çoğunluğu tek katlı, tek odalı taş binalardı. Sıbyan mekteplerinin belli bir yönetmeliği veya devletçe hazırlanmış belirli bir programı mevcut değildi. Bu okulların amacı bir çocuğa okuma yazma öğretmek, İslam dininin kurallarını ve Kur'an'ı belletmektir. Öğretim ezbere dayanıyordu. Ferdi bir eğitimin hâkim olduğu bu okullarda genellikle şu dersler okutuluyordu: 1) Elifba, 2) Kur'an, 3) İlm-i hal, 4) Tecvid, 5) Türkçe ahlak risaleleri, 6) Türkçe, 7) Hat (Kodaman, 1999: 57). Sıbyan mektepleri din ağırlıklı olduğu için çocukların fenni alana ilgi göstermeleri zorlaşmıştır. Burada Arapça yazılır ve Arapça metinler üzerinde nakkaşlık ve kopyacılık yapılırdı (Ergin, 1977: 86). Bu kurumlar devletin kontrolünden uzak, vakıfların kendi isteklerine göre ders vermelerinden dolayı kendilerini geliştiremeyen eğitim kurumları olmuşlardır. Klasik dönemde güçlü vakıfların olmasından dolayı bu mektepler varlığını sürdürmüşlerdir; ancak devletin zayıflamasından dolayı vakıflar da gücünü kaybetmişlerdir. Bundan dolayı bu mekteplerde artık ıslahat yapılması gerekliliği doğmuştur.

Sıbyan mektebinden çıkan bir öğrenci, eğitimine medresede devam etmekteydi. Medreselerde yaş sınırı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır (Cihan, 2006: 22). Ancak 19. yüzyıl ortalarında, 1845'te İstanbul'daki muhtelif medreselere kaydolan toplam 104 öğrenci temel alınarak yapılan bir değerlendirmede, öğrenci yaş ortalamasının 24-26 olduğu gözlemlenmektedir. Yeni kayıt yaptıran öğrencilerin yaş gruplarına göre dağılımı ise şöyledir: 10-14 yaş grubu %4, 40 yaş ve üzeri %5'lik bir oranı teşkil ederken, 15-19 ve 30-39 yaş grupları, eşit olarak, %14 erlik bir yüzde oluşturmakta, 20-24 yaş grubu %37 ile en yüksek orana sahiptir, 25-29 yaş grubu ise %26 ile ikinci sırada bulunmaktadır. (Cihan, 2006: 24).

Medreselerde de okutulan dersler yine din terminolojisi üzerine idi. Osmanlı Devleti klasik döneminde ihtiyaçlara cevap verebilen medreseler, zamanla herhangi bilgi üretemeyen kurumlar olmuşlardır. Şöyle ki: 14-16. asırlar arasındaki 200 yıllık bir periyotta Osmanlı uleması tarafından kaleme alınan toplam 256 kitabın %86.3'ne tekabül eden 221'nin daha önce yazılmış olan değişik şerh, haşiye, talik, tasnif ve çevirisinden ibaret olduğu, diğer %13.7'sini teşkil eden 35 kitabın ise telif olduğu bilinmektedir. Haşiye ve tercüme olan toplam 256 kitap arasında akli bilimlere ait olanların oranı da % 21.4'tür (Cihan, 2006: 36). Bundan dolayı da eğitimin gelişimi düşük seviyelerde kalmıştır.

Osmanlı medreseleri pozitif bilimlere yönelik eğitimi, birinci öncelik olarak görmemiştir (Cihan, 2007: 26). Bu sebeple yapılacak olan yeniliklere en büyük engel medreseler olmuştur. Eğitim dili olarak Arapçanın hâkim olduğu ve ayrıca gözlem, deney, araştırma ve tenkide kat'iiyen yer vermeyen medreseler, nicelik ve durum bakımından da çağın ihtiyaç ve icaplarına göre tahsil ve terbiye vermemişlerdir. Özellikle, Avrupa'daki felsefi, ilmi ve teknik gelişmeler karşısında, medreseler tamamen aciz durumda kalmışlardır (Kodaman, 1999: 2). Medreseler 19. yüzyılda oldukça sert eleştiriler almıştır. Mesela; Ali Suavi, medreselerde verilen sarf, nahiv, belagat ve mantık derslerinden fikirlerini söyledikten sonra şöyle der:

"...Ancak şu ilimleri beş yaşımdan beri okudum, fakat bunlardan, matlup olan menafiden elbet mahrum kaldım demektir. Bu sebep ise çalışmadım desem; hayır çalıştım; kitabım yoktu desem; hayır vardı; herkesin okuduğu tertip ve usul üzere okudum desem emsileden vakti icazete kadar hocalık usulü üzere okudum; haslı bu ilimlerde fayda var anladım. Lakin o

faydayı niçin ben edinemedim? İşte burasına şaşıyorum. Alim oldum, fayda gördüm desem, andan dahi korkuyorum; zira benimle ülfet edenler hep bilirler ki iki satır velev Türkçe olsun okunup anlaşılacak surette yazamıyorum: Otuz beş yıl çalışmış olduğum Arapça lisanı üzere dört lakırdıyı bir yere getirip ne söylemek ne de yazmak elimden geliyor. Dahası var; orasını söylemeyecektim amma artık halk ne derse desin bakmıyacağım, söyleyeceğim. Şu ki: Okuduğum birtakım divanlardan ve edebiyat ve eş'ardan ve meselelerden hayalat ve evhamdan başka ne belliyebildim? Sui ahlaktan ve işret ve aşk gibi şehvattan ve nefsanî telezzuzattan gayri bunlardan ne kazandım? Yazıklar olsun ki bir daha gelemecek aziz ömrümü telef ve israf ettim” (Ergin, 1977: 103).

Gittikçe yozlaşan ve siyasete müdahale etmeye başlayan medreseler modern eğitim kurumlarına da karşı çıkmışlardır. Halk içerisinde nüfuzlu yere sahip olan bu kurumlar padişah ve devlet adamlarının da kolay kolay reform uygulayamayacağı yerler halini almıştır. Bundan dolayı Osmanlı Devleti eğitim sistemi içerisinde birlik olmadığı için çok farklı bilgi, düşünce, ideal ve dünya görüşüne sahip insanlar yetişmiştir (Akyüz, 2008: 158). Bunun sebebi ise aynı anda bir taraftan geleneksel dini eğitim veren kurumların varlığı, diğer yandan ise modern yeni eğitim kurumları ve eğitim sisteminin varlığı olmuştur.

2. Modern Çocuk Eğitime Geçiş

Osmanlı Devleti eğitim sistemi, modernleşme sürecinde yeniliklere tabi tutulmuştur. II. Mahmut, “Talim-i Sıbyan” hakkında bir ferman yayınlamıştır. Ancak bu ferman sadece İstanbul’u kapsamakla birlikte, çocukların ergenliğe kadar okula gitmeleri için bir istekten öteye gidememiştir. Yine II. Mahmut’un, 1838’de ilk öğretim alanında yeni bir ıslahat girişiminde bulunduğu görülmektedir. Bu tarihte Meclis-i Umur-u Nafia, ilk öğretim ıslahı hakkında bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda özetle; dini bilgilerin insanı ahirete hazırlarken, ilim ve fennin ise insanın dünyada mutlu, gelişmiş olmasını sağladığı belirtilmiştir. Ancak bu rapor da uygulama alanı bulamamıştır. Çünkü medrese ve ulema, nüfuz ettiği sıbyan mekteplerine laik bir düşüncenin girmesi durumuna kati bir şekilde karşı çıkmışlardır (Kodaman, 1999: 59).

Tanzimat dönemine bakıldığında ise Tanzimat Fermanında eğitimle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak padişah Abdülmecit tarafından başlatılan maarif reformu ile ilgili Nisan 1847 tarihli talimatnamede eğitim konusu üzerinde durulmuştur. Bu talimatnamenin bazı maddelerinde şunlar yazmaktadır. 1. Bente:

“Hoca efendiler, mekteplerine verilen çocukları, eskiden beri yapılageldiği şekilde, Elifba cüzünden başlatacaklar, bu bitince, Amme cüzü ve sırasıyla Kur’an’ın öteki cüzlerini okutup öğreterek hatim ettireceklerdir. Elifba’ya başlayan çocuklara hem harfleri okutmak ve hem de onların yavaş yavaş yazı yazmayı da öğrenmeleri için padişah her mektebe yeter sayıda taş levhalar gönderecektir.” 3. Bente: Kur’an’ın okunuşu usullerini öğrenmeleri için Türkçe Tecvit kitabını da okutmalıdır. İlmihal ve Tecvit’te geçen Arapça sözcükleri ve harflerin özellikleri çocuklara kendi dilleri ile (Türkçe) ve mümkün olduğu kadar anlayabilecekleri ifadelerle anlatılmalıdır. 5. Bente: Sıbyan mekteplerinde, yukarıda belirtilen bilgileri kazandıktan sonra, çocuklar Rüştîye mekteplerine alınacaktır. Sıbyan mekteplerinin ortalama süresi dört yıldır. Bu süre içinde elde ettikleri bilgilerden çocuklar dördüncü yılın sonunda sınavdan geçirilecekler ve Rüştîye mekteplerine alınmaya hak kazanan öğrenciler üst okula geçeceklerdir. 9. Bente de eski uygulama devam etmektedir. Şöyle ki: Bazı sıbyan mekteplerinde erkek ve kız çocukların bir yerde karışık oturtulmaması gerekmektedir. Bu nedenle hoca efendiler, kızların sıralarını erkeklerinkinden ayırıp erkeklerin kızlarla aşırı sohbet edip onlara karışmalarına çok dikkat etmelidirler (Akyüz, t.y: 2-9). Bu talimatnameyi geleneksel derslerin daha iyi verilmesi için bir başlangıç kabul etmek yerinde olur. Derslerde ise Türkçe ve yazı dersi dışında herhangi bir yenilik söz konusu olmamıştır (Kodaman, 1999: 62).

Tanzimat döneminde, medrese dışında, yeni bir orta öğretim oluşturulması da gerekli görülmüş ve önce bu alanda işe başlanmıştır. Cevdet Paşa bunu, “binaya orta katından başlanması”, yani ilk öğretime el atılmadan daha üst düzeyde okullar açılması şeklinde yorumlar (Akyüz, 2008: 164). Ergin’e göre:

“Sıbyan mekteplerinin gülünecek, ağlanacak halinden dolayı eğitimli mezunlar verememesi, Bahriye ve Berriye Mühendishaneleriyle Harbiye ve Tıbbiye meslek mekteplerine alınan çocukların “malumat-ı cüziyeleri yani yazı yazmaya ve doğrudan doğruya bir Türkçe kitap okumaya kudretleri olmadığından birden bire Elsinei Arabiye ve Farisiye ve ecnebi olan Fransız lisani ve buldukları mektebin muhassas olduğu tarikin fennine müteallik bazı makeddemat teallümüne muktedir olmayışları idi. Bundan dolayıdır ki bu meslek mekteplerine alınan çocuklar elifbadan başlatılır, onlara evvela Türkçe okumak öğretilir ve bu suretle boş yere vakit geçirilirdi”.

Sıbyan mekteplerindeki bu eğitimsizlik, karışıklık ve usulsüzlüğe atfedilerek onların ıslahı amaçlanarak kurulduğu belirtilir (Ergin, 1977: 383). 1838’de açılan ilk rüştîye mektebi, sıbyan mektebinin devamı olarak sayılıp “Sınıf-ı sani” adını

almışsa da; rüştiye adı verilmiş ve aldığı karakter sebebiyle bugün tabir ettiğimiz ortaokulu andırmıştır (Kodaman, 1999: 91). Çocuklar “rüş çığı” olan 14-15 yaşına kadar bu okullarda kalacaklar, ondan sonra yüksek askeri okullara ve memuriyetlere girebileceklerdi (Ergün, 2000: 746).

Rüştiyelerde Mebadi-i Ulum-u Diniye (Din İlimlerine Giriş), Lisan-ı Osmani Kavaidi, İmla ve İnşa, Tertibi Cedid Üzere Kavaid-i Arabiye ve Farsiye, Tersim-i Hudut, İlm-i Hesap, Defter Tutma Usulü, Mebadi-i Hendese, Tarih-i Umumi ve Tarih-i Osmani, Coğrafya, Jimnastik, Rüştiyenin bulunduğu bölgede kullanılan ikinci dil ve isteyen öğrenciye dördüncü sınıfta seçmeli olarak Fransızca dersleri verilmekteydi (Kodaman, 1999: 93).

1856 tarihli İslahat Fermanında Avrupa'nın eğitim, bilim ve sermayesinden yararlanılacağı belirtilmiştir (Akyüz, 2008: 159). 1857’ de Maarif Nezareti kurulmuş ve 1869 tarihinde bir maarif nizamnamesi yayınlanmıştır. Buna göre aşağıdaki yenilikler amaçlanmaktaydı:

1. İlköğretim zorunlu hale getiriliyordu.
2. Okullar muhtelif kısımlara ve derecelere ayrılıyordu
3. Bin evden fazla yerleşim yerlerinde idadî açılıyor, 500 ev bulunan kasabalarda rüştiye açılması hedefleniyordu. Sıbyan okulları ise her köyde ve her mahallede bulunacaktı. Ayrıca İstanbul’da bir Darülfünun açılması tasarlanıyordu.
4. Eğitim-öğretim işi bir düzene koyulmaya çalışılıyordu.
5. Öğretmenlerin iyi yetişmeleri ve itibarlarının artırılması için çareler aranıyordu.
6. Maarif Nezareti teşkilatında da yenilikler getiriliyor, vilayet maarif meclisleri teşkil ediliyordu.
7. Öğrencileri daha iyiye motive edecek yeni kaide ve usuller getirilmeye çalışılıyordu.
8. Eğitim- öğretim giderleri için halkın da maddi katkıda bulunması için tedbirler alınıyordu.

9. İلمي faaliyetlerde bulunan kurum ve kuruluşların yaygınlaştırılması amaçlanıyordu.

10. Eğitimin maddi yönü için halkın yardımı isteniyordu (Altın, 2008: 276).

II. Abdülhamit dönemine kadar sıbyan mekteplerine yönelik yapılan ıslahatlar genel olarak İstanbul içerisinde uygulanmıştır. II. Abdülhamit döneminde yapılan çalışmalar ise, Tanzimat dönemindeki teorik yaklaşımların uygulama aşaması gibidir. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin hükümlerinin bu dönemde uygulama planına aktarılmaya çalışılmıştır. Nicelikçe bir artış olmakla birlikte nitelikçe bir azalma söz konusudur (Yılmaz, 2009: 36). Yine bu dönemde Sıbyan mekteplerine, devletin ıslahat projelerini uygulatamaması sebebiyle alternatif olarak kurulan iptidai mekteplerinde batılı tarzda eğitimin uygulanması amaçlanmıştır. Böylece, ilk öğretimde ikili bir sistem ortaya çıkmıştır. Bu ikilik, ilk öğretimde "sıbyan mektebi" ve iptidai mektebi" olarak görünüşte; "usul-ü atika" ve "usul-ü cedide" olarak temelde uzun bir süre devam etmiştir (Kodaman, 1999: 68).

Açılan ilk iptidai girişimi bütün imparatorluğu kapsamaktaydı. İlk önce sıbyan mekteplerinde okutulacak ders kitaplarının açık, yalın ve öğrenciyi motive edecek biçimde yeniden hazırlanması işi ele alınmıştır. Özellikle Elifba için yeni heceleme usulünün, altı ayda okumayı öğretecek yöntemin bulunması ve ayrıca kitabın içerisine resimlerin de konulması şart koşulmuştu. Din, ahlak, tarih, coğrafya ve malumat-ı nafia gibi ders kitaplarının da nasıl hazırlanacağı hakkında bilgi verilmiştir (Arıbaş, 2000: 715). Ancak her ne kadar da olsa bu okullarda gelişme gösterilmesi istense de, ilk öğretimin eski durumunda kaldığı; gelişmenin daha çok Rüştîye ve İdadiye okullarının çoğalmasında yaşandığı görülmektedir (Oytun, 2002: 39).

II. Abdülhamit devrinde, ilköğretimde olduğu gibi Rüştîye mekteplerinde de sayıca artış gözlenmektedir. Ancak bu mekteplerde de kaliteli eğitim verilmemiştir. Devletin zor durumda bulunması ve öğretmen sıkıntısı çekmesi bunun temel nedenidir.

1869'a kadar ilk ve ortaöğretim hazırlık sınıfları olarak adlandırılan *idadi* kelimesi, bu tarihten itibaren başlı başına bir kurum olarak adlandırılmıştır. Vilayetlerde Rüştîye üstünde bir kurum olmadığından ki İstanbul'da da sadece

Galatasaray Sultanisi olduğundan dolayı yüksek okullara öğrenci yetiştirilmesi sıkıntısı vardı. Bu sıkıntı ortaöğretim ile yüksek okul arasında bir kurumun açılmasını zaruri kılmıştır (Kodaman, 1999: 114). 1869 Nizamnamesine göre de, Müslüman olan veya olmayan Osmanlı vatandaşlarını birbirlerine kaynaştırmak ve ortak bir kültür içinde yetiştirmek düşüncesiyle sancak merkezlerinde rüşdiye çıkışlı öğrencileri hazırlamak için üç yıllık idadiler kurulması kararlaştırılmıştır (Ergün, 2000: 746).

İdadilerde ise Mükemmel Türkçe Kitabet ve İnşa, Fransızca, Kavanin-i Osmaniye, Mantık, Mebadi-i İlm-i Servet-i Milel, Coğrafya, Tarih-i Umumi, İlm-i Mevalid, Cebir, Hesap ve Defter Tutma Usulü, Hendese ve İlm-i Mesaha, Hikmet-i Tabiiye, Kimya, Resim dersleri verilmekteydi (Akyüz, 2008: 166). Bu okullarda da Tanzimat dönemine nazaran II. Abdülhamit devrinde daha fazla iyileştirme çalışmaları yapılmıştır. Bina sayıları arttırılmış, dini eğitime ağırlık verilmişse de fenni eğitime de gereken yer verilmiştir. Ancak parasızlık, öğretmen sıkıntısı bu okullarda da geri kalmışlığın temel nedeni olmuş ve istenen seviyeye ulaşamamıştır.

Son olarak Osmanlı Devleti'nde varlığını etkin bir şekilde sürdürebilen Sultaniye bakacak olursak; İlk sultani olan Galatasaray Sultanisi, Fransa hükümetinin rolü ve Abdülaziz'in 1867 yılında Fransa ziyareti esnasında eğitim bakanı Victor Duruy'un Osmanlı eğitimi için hazırlamış olduğu proje kapsamında, 1 Eylül 1868'de Rüştiye ve yüksek öğretim arasında kurulmuş bir müessese idi. Esas olarak 5 yıllık olarak kurulmuş fakat hazırlıkla beraber 8 yıla çıkarılmıştır. Okulun ilk müdürü Fransız olmakla birlikte birçok öğretmen de Fransız idi. Öğretim dili Fransızca olan bu okulun kuruluş amacı şu tezkirede anlatılmaktadır:

“Şimdiye kadar bazı mekatibi müteaddidede müteferrikan tedris olunmakta olan ulum ve fununun esbabı terakkiyat ve cümle-i islahattan olmak üzere bir mahalle cem'ile her tarafa mahreç olmak üzere bir büyük mektep yapılarak fununi lâzimenin orada talim ve tedrisi envai muhasenat ve fevaidi müeddi olacağı cihetle bunun için Dersaadette böyle bir mükemmel ve muntazam Mektebi Umumi-i idadi tesis ve teşkili...” (Ergin, 1977: 481) tezkireden çıkan sonuç bu okulun daha çok fen ve bilim derslerine ağırlık verdiği neticesindedir. Galatasaray Sultanisi'nde Türkçe, Fransızca ve Fransızca Edebiyatı, Grekçe, Ahlak, Latince, Umumi Tarih ve

Osmanlı Tarihi, Coğrafya, Matematik, Kozmoğrafya, Mekanik, Fizik, Kimya, Ekonomi, Tabiat Tarihi, Hukuk, Umum Edebiyat Tarihi ve Güzel Konuşma Sanatı, Resim dersleri okutulmaktaydı (Kodaman, 1999: 135).

Osmanlı Devleti mekteplerinde eğitim, tepeden inme bir şekilde gerçekleşmiştir. Yüzyıllardır neredeyse aynı eğitimi tekrarlatan, temeli ezbere dayanan sıbyan mektepleri ve medreseler, ülkenin ihtiyaçlarını zamanla karşılayamamışlardır. Çocuklar, eğitim öncesinde ailelerinden aldıkları din ve ahlak eğitimini, sıbyan mekteplerinden ve medreselerden de almaya devam etmişlerdir. Gelişen Avrupa karşısında geri kalan ve zayıflayan Osmanlı Devleti, eğitim alanında önlem almak istemiştir. Bunu hendeseler açarak ve Avrupa'dan eğitimler getirerek yapmak istemiştir; ancak bu önlem kalıcı bir çözüm olmamış, varlığını geçici olarak sürdürmüştür. Çünkü çocukların mekteplerde aldığı temelden gelen eğitim modern eğitim anlayışıyla çelişir durumdaydı. Devlet adamları bunu fark etmişler ki yine yukarıdan aşağıya doğru eğitimi sınıflara ayırmış ve modern eğitim, kısmen verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde devlet askeri ve ekonomik yönden zayıf düşmüş, eğitime gereken harcamalar istenen düzeyde yapılamamıştır. Devlet adamları talimatname, nizamname vs. yayınlamış ama yine ekonomik sıkıntılar sebebi ile pratikte uygulanması çok zor olmuştur.

Devlet adamları her şeye rağmen eğitim alanında mücadelelerde bulunmuşlar ve eğitimin önemini kavramışlardır. Ancak bir yandan da ulema buna şiddetle karşı çıkmış, özellikle sıbyan mektepleriyle devletin ilgilenmesini engellemişlerdir. Halkın geneli de ulema taraftarı olmuştur. Çünkü Müslüman halkın tamamı yüzyıllardır ulemalar tarafından yetiştirilmiştir. Böyle bir durumda devlet ile ulemanın karşı karşıya gelmesi ve devletin otorite gücünün zayıf olması modern eğitimin yeterince verilmemesine sebep olmuştur. Yine de devlet adamları ve aydınlar, modern eğitimi çocuklara ders kitabı ve gazeteler aracılığıyla vermeye çalışmışlardır. Bu durumun sonucunda ise çift yönlü eğitim verilmiş ve toplumda kültürel çözülme meydana gelmiştir. Çift yönlü eğitimin yetiştirdiği kişiler arasındaki görüş farklılıkları daha sonraki dönemlerde de artmıştır. Bu, bugün Batı uygarlığında tartışılan “kuşaklar arası boşluk” olayından daha karmaşık bir olaydır. Boşluk sadece büyük babaların, babaların ve oğulların kuşakları arasındaki boşluk değil; halk ile okumuş arasında; dinci ile batıcı arasında; cahil ile aydın arasındaki boşluktur (Berkes, 1978: 226).

Klasik eğitim veren mahalle mekteplerinde dikkate değer bir konu da dayaktır. Dayak bu mekteplerde oldukça yaygındır. Birçok anı yazarı dayak konusuna değinmiştir. Halid Ziya, “Yeşil sarıklı, sallana sallana derslerini ezberleyen çocukların en uzakta olanına kadar uzanabilen bir sopa ile kürsüsünün başından ayrılmayan bir hocamız; oradan oraya koşup her yana yetişen, karalamaları yoklayan, renk renk yaz-sil kâğıtlarını mühürleyen çocuklar derslerini ezberlemezler de işi oyuna dökerlerse kulaklarını çeken şişman bir kalfamız vardı” (Uşaklıgil, 1987: 29). şeklinde anısından bahseder. Yine Ahmet Rasim’in yediği dayak da çocuğa yönelik şiddetin boyutunu gösteriyor: *“Bir gün camide oynuyordum. Ağır bir el kulağıma yapıştı. Ben arkadaşlarımdan biri çekiyor sanarak; etme, dönersem vururum diyerek elimdeki ceviz ile nişan almakta devam ederken bir sille enseme patladı. Yüzükoyun düştüm. Bir de ne bakayım? Kalfa. Ne?.. canım çekiliyor sandım. Öteki çocuklar hep bana bakıyor. Ağlayamadım adamcağız cellât gibi durmuş bakıyor, benim de burnumdan zırl zırl kan akıyor. Kalfa attığı tokatın önemini anladığı halde yine kan dökücü tavriyle sert sert: - Haydi mektebe! dedi. Cüz kesemin içindeki cevizlerle yürüdüm. Mektebe yaklaştıkça korku arttı. Çocukların o kadar vesvesesi arasında hocanın değneği şakırdıyor, yine o kendini işittiriyordu. Bittim. Gücüm kalmadı. İçeri girdik. Ben daha girer girmez falaka da indi. Ayaklarımı çıkardılar. Herkeste suskunluk! Ben bayılmışım”*. Dayağın eğitim sisteminin resmi disiplin aracı olduğu bilinmektedir.

Osmanlı toplumunda eğitim önemsenmiştir fakat yüzyıllar boyunca kız çocuklarının eğitimine pek önem verilmemiştir. Kız çocukları sıbyan mektebinden sonra özel hoca tutma dışında bir şansa sahip olmamıştır ki bu da varlıklı ailelerin kızları için geçerli olmuştur. Halkın kalkınmasının ancak eğitimle olabileceğinin kavranıldığı bir dönemde kız çocuklarına yönelikte rüştiye mektepleri kurulması kararlaştırılmıştır. Böylece 6 Ocak 1859’da İstanbul Sultanahmet’te ilk kız rüştiyesi olan Cevri Kalfa mektebi açılmıştır (Görür, 2015: 314).

Osmanlı Devleti’nde tüm bu olumsuz şartlar göz önüne alındığında çocuklar için çıkarılan mecmualar oldukça önemlidir. Bunun sebebi ise çocuk mecmualarında cinsiyet ayrımı yapılmamış, dayak atılmamış, eski usul eğitime karşı; modern eğitime daha yakın davranılmıştır. Böylece Osmanlı Devleti’nin gelişip modernleşmesine katkı sağlamıştır. Rüştiye, idadi, sultani mekteplerindeki

hem modern dersleri hem de edebi, ahlaki derslere yardımcı kaynak niteliğinde de destek vermiştir.

3. Osmanlı Devleti'nde Basın ve Süreli Çocuk Yayınları

1729'da basım sanatının Osmanlı topraklarına girmiş olmasına rağmen süreli yayınların ortaya çıkması biraz zaman almıştır. Osmanlı dilinden önce yabancı gazeteler Osmanlı Devleti sınırları içerisinde varlığını göstermiştir. Bunlar: *Bulletin des Nouvelles* (İstanbul 1795), *Gazette Française de Constantinople* (İstanbul 1796), *Spectateur Oriental* (İzmir 1821), *Le Smyreen* (İzmir 1824), *Le Courrier de Smyreen* (İzmir 1827), *Le Moniteur Ottoman* (İstanbul 1831) *Journal de Smyrne* (İzmir 1833) *Echo de l'Orient* (İzmir 1838), *Journal de Constantinople* (İstanbul 1846), *La Turquie* (İstanbul 1866), *Impartial* (İzmir 1841), *La Reforme* (İstanbul 1869), *Le Phare du Bosphore* (İstanbul 1870), *Levent-Herald* (İstanbul 1867). *Stambul* (İstanbul 1875)¹ dur.

Bu gibi yabancı dildeki gazetelerin varlığı, süreli yayınların öneminin kavranması, gazeteler sayesinde çabuk ve yaygın bilgi sağlanması gibi sebeplerden dolayı, devlet eliyle gazete basılmasının gerekli olduğu anlaşılmıştır. Mutlaka bu sebeplerin dışında bir de siyasi sebep mevcuttur ki bundan dolayı ilk olarak Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'ya ve Avrupa'ya karşı basın yolunu kullanmak isteyen II. Mahmut, Osmanlı Devleti resmi sözcüsü olarak Takvim-i Vakayi'yi yayımlamıştır (1 Kasım 1831) (Koloğlu, 1980: 70). Ardından ikinci Türkçe yayım yapan Ceride-i Havadis, William Churchill tarafından Osmanlı Devleti desteği ile (1 Ağustos 1840) ve daha sonra tamamıyla özel bir gazete olan Tercüman-ı Ahval gazetesi Ağâh Efendi tarafından çıkarılmıştır (1860).

Osmanlı Devleti'nde, dergiler de tıpkı gazeteler gibi Avrupa'ya nazaran geç çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk dergisi, 26 Mart 1849 tarihli Vakayi-i Tıbbiye isimli dergidir. Yine bu dergi yayımlandığı zaman içerisinde Osmanlı Devleti'nde, gazetelerde olduğu gibi yabancı dillerde yayım yapan dergiler de mevcuttu. 1852 de kapanan Vakayi-i Tıbbiye dergisinden 10 yıl sonra çıkan Mecmua-i Fünun dergisi Osmanlı Devleti'nde ikinci Türkçe dergidir. Bu dergi oldukça nitelikli yazılara

¹ Detaylı bilgi için bkz: M. Nuri İnuğur, (2005). *Basın ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Der Yay.

sahiptir. Bu dergiye yazı verenler genellikle sadrazamlık, bakanlık, elçilik gibi görevler üstlenmiş kişilerdir (Varlık, 1985:112-113).

Basın konusunda bu gelişmeler Osmanlı toplumunda her geçen gün artmıştır. Entelektüel birikim ile süreli çocuk yayınları da buna paralel olarak gelişmiştir. Öncelikle 19. yüzyıl öncesinde, Osmanlı toplumsal yaşamında çocuğun ve çocukluğun yerinin tarihsel bir perspektiften ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesini mümkün kılacak yeterli sayıda doküman bulunmamaktadır. Genel olarak Tanzimat dönemine kadar Osmanlı toplumunda çocuğun, sosyo-politik açıdan görece “farklı” ve “müstakil” bir konumu olmadığı söylenebilir. Bu da 19. yüzyılın ortalarına kadar çocuğun “minyatür yetişkinler” olarak algılanmasını desteklemektedir (Özta, 2011: 34). Osmanlı Devleti’nin, Avrupa’ya merak uyandırması ile takip eden yıllarda ve özellikle dönüm noktası niteliğindeki Tanzimat dönemi süreci ile hem kuramsal anlamda hem de sosyal yaşamın kendi özgün dinamikleri içinde bir dizi yenilik gündeme gelmiştir. Söz konusu yeniliklerin ve değişimin yönü Batılılaşma ekseninde olmakla birlikte, kurumsal yapıdaki ve toplumsal hayattaki izdüşümleri, çeşitli ikilemleri içerisinde barındırmıştır (Özta, 2011: 35). Kurumsal yapıdaki ve toplumsal hayattaki gelişmelerde önemli bir konuma sahip olan ve çocuklara yönelik artan ilginin belirgin göstergelerinden biri, basın teknolojisinin de gelişmesinin katkısıyla çocuk dergileri olmuştur.

Çocuk dergileri özellikle pedagojik ve eğitsel amaçlarla çıkarılmışlardır. Eğitim alanında başlatılan yenileşmeler ve çocuk eğitimiyle ilgili konular geniş biçimde dergilerde yer almıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi yeni açılan ve programları bir ölçüde geliştirilen okullar, geleneksel düşüncenin etkisinden kurtulamamaları yüzünden genç kuşaklara yenilikçi düşünceleri aktarmada yeterli olamamıştır. Çocuk dergileri eğitim kurumlarının bu yöndeki eksikliğini giderme işlevini yerine getirmiştir (Şimşek, 2002: 23).

19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti nüfusu 20 milyon dolaylarında iken Osmanlı Devleti topraklarının tamamında ancak 400 bin çocuğun eğitim gördüğü belirtilmektedir. Bu durum, okul eğitiminin topluma yeterince yayılmaması anlamına gelir (Onur, 2009: 335). 19. yüzyılda yazar Pardoe, Osmanlı gençlerinin yaratıcı olmaktan çok taklitçi olduklarını; kendi zihinsel güçleriyle gözlem ve araştırma yapma olanaklarından da yoksun olduklarını söylüyordu

(Onur, 2009: 336). Çocuk gazete ve dergileri çocukların; hatta yetişkinlerin dahi bilmediği yerlerden, duymadığı yeniliklerden vs. bahsederek çocuğun zihinsel olarak yaratıcılığına ve hayal gücünün sınırlarının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Yine bu gazete ve dergilerde yayımlanan öğretici ve eğlendirici yazılar, masallar, hikâye ve romanlar, fıkralar, bilmece, resimler, fotoğraflar ve karikatürler çocukların okuma alanındaki bireysel ihtiyaç ve ilgilerini doyurucu biçimde karşılayabilmiştir (Oğuzkan, 2010: 345).

Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında basılan çocuk mecmualarının çıkış tarihleri, isimleri, kaç sayı yayımlandıkları kronolojik olarak aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Döneminin İlk Yıllarında Basılan Çocuk Mecmuaları (Okay, 1999: 216-217).

Dergi Adı	Kaç Sayı Yayımlandığı	Yayımlandığı Yıllar
Mümeyyiz	49	1869-1870
Hazine-i Etfal	1	1873
Sadakat	6	1875
Etfal	16	1875
Ayine	41	1875-1876
Tercüman-ı Hakikat	26	1880
Aile	3	1880
Bahçe	40	1880-1881
Mecmua-i Nevresidegan	4	1881
Çocuklara Arkadaş	12	1881
Çocuklara Kıraat	18	1881-1882
Vasıta-i Terakki	4	1882
Etfal	23	1886
Numune-i Terakki	9	1887-1888
Debistan-ı Hıred	1	1887
Çocuklara Talim	9	1887-1888
Çocuklara Mahsus Gazete	626	1896-1908
Çocuklara Rehber	166	1897-1901
Çocuk Bahçesi	43	1905
Musavver Küçük Osmanlı	3	1909
Mekteblilere Arkadaş	14	1910
Çocuk Dünyası	94	1913-1918

Ciddi Karagöz	3	1913
Çocuk Yurdu	7	1913
Mektebli	19	1913
Talebe Defteri	68	1913-1918
Çocuk Duygusu	61	1913-1914
Türk Yavrusu	2	1913
Çocuklar Alemi	10	1913
Kırlangıç	3	1913
Çocuk Bahçesi	21	1914
Çocuk Dostu	13	1914
Mini Mini	7	1914
Küçükler Gazetesi	8	1918
Hür Çocuk	3	1918
Haftalık Çocuk Gazetesi	8	1919
Lane	3	1919-1920
Hacıyatmaz	1	1920
Bizim Mecmua	74	1922-1927
Yeni Yol	113	1923-1926
Musavver Çocuk Postası	18	1923
Haftalık Resimli Gazetemiz	7	1924
Resimli Dünya	21	1924-1925
Sevimli Mecmua	13	1925
Mektebliler Alemi	6	1925
Türk Çocuğu	24	1926-1928
Çocuk Dünyası	30	1926-1927
Çocuk Yıldızı	10	1927

3. 1. Süreli Yayınlarda Modern Çocuk Eğitimi

Osmanlı toplumunda Batıya doğru bir model alma süreci yaşanırken toplum birçok yönden etkilenmiştir Çünkü gelişim tek yönlü bir olgu değil, aksine bütünü ifade eder. Çocuk eğitimi, sağlığı, oyunları, giyimi vs. modernleşme sürecinde gelişirken, süreli çocuk yayınları da “modern çocuk” olgusunun bütünleşmesine katkıda bulunmuş ve başlı başına bir modernleşme sayılmıştır.

Süreli çocuk yayınlarında terbiye, ahlak, eğitim gibi konular işlenmiştir. Ağırlıklı olarak eğitici bir özellik taşıyan bu dergilerde, eğitici ve ahlaki yazılara, okullardan haberlere, okuyucu mektuplarına, bilmecelere, hikâyelere, eşya ve hayvan tanıtımlarına, Osmanlı ve Avrupa basını hakkında bilgilere, yeni

gelişmelere, keşiflere, sorulara; tarih, geometri, astronomi, hesap, coğrafya ve özlü sözlere; İstanbul ve semtlerine, tarihi yapılara, Avrupa medeniyetlerine ait bilgilere rastlanır. Ülke ve dünyadan haberler, fıkralar, çocuk sağlığı, tefrika romanlar, çocuk şiirleri, manzumeler, masallar, çocuklar için yazılmış tiyatro eserleri, Balkan savaşlarının etkisiyle öç ve intikam konuları, Türklük, vatan, arı Türkçe, çocuk hakları, çocuk eğitimi ve bakımı, spor ve izcilik bu yayınlarda kendilerine yer bulan konu başlıkları olarak sıralanabilir. Edebiyat ve eğlence ile ilgili yazılar, eğlendirerek eğitime amacı gütmektedir (Balcı, 2008: 9). Bu yayınlar belli bir yaştaki çocuğa hitap etmediğinden dolayı ilk öğretim ve rüştiye mekteplerinde, öğretmenlerin kullanmış olduğu ders kitaplarına yardımcı kaynak olarak kullanılmışlardır. Ali Süavi, henüz çocuk dergilerinin bulunmadığı bir sırada 1867 yılında kendi yazdığı gazeteyi ücretsiz okullara göndermeyi taahhüt etmiş, gazeteleri önemli bir iletişim aracı olarak niteleyen Ali Süavi, zihniyet değişiminde gazetelerin rolüne dikkat çekmiştir. Bu sayede ders kitapları dışında farklı kaynak kullanılmasını da istemiştir (Şimşek, 2002: 10). Ayrıca farklı kaynak olarak kullanılmasının dışında bu gazete ve dergiler, ders kitabı ile güncel olayların ve yeni ortaya çıkmış gerçeklerin arasında var olan kaçınılmaz boşluğu da doldurmaya yaramıştır (Oğuzkan, 2010:346).

Bu yayınlar, olaylar ve koşullar hakkında haber, dolayısıyla bilgi aktararak; yerel, ulusal ve uluslararası koşul ve gelişmelerin anlaşılmasını; birey ve toplumların bunlara bilerek tepkide bulunmalarını sağlamada yardımcı olmuştur. Ayrıca çocukların, toplumlar hakkında genel bilgi ve değerleri edinerek, toplumsal yaşamın bir parçası haline gelmelerine olanak sağlamıştır. Böylece çocuklar, toplumların belirledikleri hedefleri açıklayarak ve bunlara sahiplenmeyi özendirerek, bireylerin topluluk yaşamına olduğu gibi bu amaçlara ulaşmak için harcanan çabalara da katılmalarını sağlama hususunda önemli bir yer tutmuşlardır.

Yine bu süreli çocuk yayınları bilgi aktarırken, doğal olarak toplum üyelerinin bilgi düzeylerini, yetenek ve becerilerini daha üst düzeye çıkarmalarına yardımcı olmuş; kültürün, gerek tanıtımı ve geliştirilmesinde gerekse kültür mirasının korunmasında, önemli görevler üstlenmişlerdir. Ayrıca, toplumsal yaşamın baskıcı sürecinden bunalan çocuklara, hoşça zaman geçirtmenin yanı sıra dinlenme ve öğrenme olanaklarını daha ucuz ve çeşitlilik içinde sunmuşlardır. Toplumdaki bireyler ve gruplar arasındaki ilişkileri geliştirip; onların, toplumlarını

olduğu kadar, birbirlerini de tanımaları ve anlamaları için gerekli bir ortamı sağlamışlardır (Taş, 2008: 22).

Böylece süreli yayınların genel ve ortak bir amacı olduğu da söylenebilir. II. Meşrutiyete kadar süreli yayınlarının öğretim konuları birbirine benzer içeriklerden oluşmuştur. Neredeyse tüm çocuk yayınlarında eğitimin önemi vurgulanmıştır. Okul ve kitapların ne kadar çok önemli olduğuna değinilmiştir. Eğitim sayesinde toplumların kalkınabileceği vurgulanmıştır. Bilim anlayışı da tüm bu süreli yayınlarda aynen devam etmiştir. Türk-İslam bilginlerinden, Avrupalı kâşiflerden ve bilim adamlarından, icat edilen teknolojilerden bilim adına sürekli örnekler sunulmuştur. Bu örneklerle çocuklardan bilime değer vermeleri, daha çok okuyup gelişme göstermeleri, teknoloji ile ilgili ilerlemeleri, bu teknolojiye katkı sağlamaları istenmiştir. Fenni bilgiler de bu yayınlarda yerini almış ve çocuklara dünya hakkında ateş, su, hava, madeni elementler ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bunun yanı sıra astronomi ile ilgili olarak eski dönem bilginlerinin yazmış oldukları eserler ve dönemin keşifleri ile ilgili ay, yıldızlar, gezegenler hakkında bilgilere de yer verilmiştir. Bunların dışında çocuklara tabiat öğretilmiştir. Belki de çocukların göremeyeceği doğa olayları, çocukların merakla ilgilendikleri hayvanlar ve bitkiler yani doğada hayatını sürdüren canlılar, bu süreli yayınlarda çocuklara öğretme arzusu ile çok sayıda yer almıştır. Yine bu çocuk yayınlarında devlet, vatan konuları da işlenmiştir. Devlete bağlılık temel alınarak çocukların devlete karşı görevleri de burada verilmiştir. İktidar değişikliklerinin yaşanması ve siyasal politikalar dahi süreli çocuk yayınlarında bariz şekilde görülmekte idi. Böylece gelen her iktidar kendi fikir ve düşüncelerini çocuklara aşılama imkânını elde etmiş olmaktadır.

Süreli çocuk yayınlarda verilen modern eğitimin yanı sıra; ahlak, edep, terbiye, öğüt, aile, kardeş, insan sevgisi gibi konular da işlenmiştir. II. Meşrutiyet öncesi süreli çocuk yayınlarına bakıldığında genel olarak ahlak temalı konulara fazlaca yer verildiği görülmektedir. Çocuklara Osmanlı Devleti'nin kültür ve geleneklerini, toplumda yaşanan kuralları bu yayınlar vermek istemiştir. Aile ve kardeş sevgisini, büyüklerin nasihatlerinin dinlenmesi, hırsızlıktan, yalancılıktan ve kötü arkadaşlıklardan uzaklaşılmasının gerektiğini yine bu süreli çocuk yayınları özellikle belirtmiştir. Çocuklara örneklerle, hikâyelerle bu konuları açıklamıştır. Sonuç olarak bu süreli yayınlarda çocuklar ve gençlerin hem eğitim, bilim,

teknoloji adına bir şeyler öğrenmeleri, takip etmeleri ve bilime katkı sunmaları istenmiş; hem de geleneksel Osmanlı eğitimi ve terbiyesi verilerek çocuklardan vatanına, ailesine bağlı, fedakâr, dürüst ve toplum içerisinde topluma katkı sağlayacak bireyler olarak yetişmelerini istemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ETFAL GAZETESİ'NİN TANITIMI VE EDEBÎ KONULAR

1.Etfal Gazetesi'nin Biçimsel Özellikleri ve Yayınlanışı

Etfal gazetesi, “Etfal” ismi ile çıkarılmış olan ikinci yayındır. İlk Etfal isimli süreli çocuk yayını, 1875'te çıkarılmış olan Sadakat isimli çocuk yayınının devamıdır. İncelemeye konu olan Doktor Memduh'un 1886'da çıkarmış olduğu Etfal Gazetesi'nin, önceki yayımla bir bağlantısı bulunmamaktadır. Aynı isimle çıkarılan ikinci yayının ilk sayısındaki bilgilere göre gazete, Hicri *Fi 8 Rebiülahir sene 1303* Perşembe günü, Miladi olarak ise 14 Ocak 1886 yılında yayın hayatına girmiştir (Ek-1). İlk sayısında “Mukaddime” başlığı altında gazetenin önsözü yer almaktadır (Ek-2). Burada II. Abdülhamid'e dua edilmektedir.

Cenab ve ahba-ı lem'a, terakkiyat-ı devlet ve millete nokta-i istinad beydani şevketlu sultan Abdülhamid hansani efendimizin namnamı cihan banilerini, kitabı eyyam ve leyal küşade sahayıf-ı tetabi-i mel oldukça dibace taraz-ı ceride-i iclal ve ahuşu pedere milletce Etfal gibi muhazazal zail hüsravanelerine sığınan ümmeti muazame-i İslamiyeye üsayedede serhad-ı kemale isal ile verasete şevaib-i fütür ve melal buyursun Amin (Etfal: 1, 1).

Gazetenin isminin hemen altında “*Musavver olarak haftada bir defa çıkarılır edebi ve fenni gazetedir*” ibaresi yer almaktadır. Yine gazetenin her sayısının ilk sayfasında sağ tarafta Hicri, sol tarafta Rumi olmak üzere iki farklı basım tarihi verilmiştir. Etfal'in fiyatına bakıldığında; bir nüshası 60 paredir (para). Gazetenin bir senelik abone bedeli 60 kuruş, altı aylık abone bedeli 30 kuruş ve üç aylık abone bedeli 15 kuruştur. Bu abonelikler için posta yolu ile gönderilebileceği de belirtilmiştir. Her sayının ilk sayfasında gazetenin idare işleri ile Doktor Memduh Bey'in ilgilendiği; yazı, basım işleriyle ise Ziya Efendi'nin ilgilenmekte olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu kısımda: “*Meslekimize muvaffak gönderilen evrak derc olunur.*” şeklinde bir ibare de bulunmaktadır. Bu ibarenin devamında ise adresi “*Matbaa ve idare hanesi atik bab zabtiye caddesinde 23 numaralı Nişan Berberyân matbaasıdır*” şeklinde verilmiştir. Etfal Gazetesi'nin tüm sayfaları sarı renktedir. 23 sayısı bulunan Gazetesi'nin, her bir sayısı 8 sayfadan ibaret olup toplamda ise

184 sayfadan oluşmaktadır². Her sayı için sayfa numarası 1'den başlatılmamış, önceki sayının kalmış olduğu sayfadan devam edilmiştir. Etfal'in tüm sayıların son sayfasında dipnot olarak Doktor Memduh adı geçmektedir. Bu da alıntı eserler dışında gazetenin tek kişilik bir yazar kadrosuna sahip olduğunu göstermektedir.

Etfal Gazetesi'nin sayı ve tarihleri Hicri, Rumi ve Miladi takvimler ile kronolojik olarak aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 2: Etfal Gazetesi'nin Basım Tarihleri. (Etfal Gazetesi: 1303)

Sayı	Hicri	Rumi	Miladi
1	8 Rebiulahir 1303	2 Kanunusani 1301	14 Ocak 1886
2	15 Rebiulahir 1303	9 Kanunusani 1301	21 Ocak 1886
3	22 Rebiulahir 1303	16 Kanunusani 1301	28 Ocak 1886
4	29 Rebiulahir 1303	23 Kanunusani 1301	4 Şubat 1886
5	7 Cemazeyilevvel 1303*	13 Şubat 1301	21 Şubat 1886
6	14 Cemazeyilevvel 1303	6 Şubat 1301	18 Şubat 1886
7	21 Cemazeyilevvel 1303	13 Şubat 1301	25 Şubat 1886
8	28 Cemazeyilevvel 1303	20 Şubat 1301	4 Mart 1886
9	4 Cemazeyilahir 1303	27 Şubat 1301	11 Mart 1886
10	12 Cemazeyilahir 1303	6 Mart 1302	18 Mart 1886
11	19 Cemazeyilahir 1303	13 Mart 1302	25 Mart 1886
12	26 Cemazeyilahir 1303	20 Mart 1302	1 Nisan 1886
13	4 Recep 1303	27 Mart 1302	8 Nisan 1886
14	11 Recep 1303	3 Nisan 1302	15 Nisan 1886
15	18 Recep 1303	10 Nisan 1302	22 Nisan 1886
16	25 Recep 1303	17 Nisan 1302	29 Nisan 1886
17	2 Şaban 1303	24 Nisan 1302	6 Mayıs 1886
18	9 Şaban 1303	1 Mayıs 1302	13 Mayıs 1886
19	16 Şaban 1303	8 Mayıs 1302	20 Mayıs 1886

² Etfal Gazetesi toplam 184 sayfadır. Ancak gazetenin 18. sayısının 4. sayfasında oluşmuş olan basım hatası, gazetenin 20. sayısının 2. sayfasında tekrar düzeltilmiştir. Bu hata gazete içerisinde sayfa sıra düzenininin 14 sayfa hatalı basımına neden olmuştur. Bu hatalı basımın düzenlenmesi için gazete sayfa numarasına ekleme yapılarak normal sıra bütünlüğü korunmuştur.

* Etfal Gazetesinin, 5. Sayısında Hicri takvimde basım hatası yaşanmıştır. Sadece 1 günün ileri tarihli basılmış olduğu bu basım hatası ancak 19. sayıda düzeltilebilmiştir. (tabloda verilen hicri takvim günleri düzeltilerek oluşturulmuştur.)

20	23 Şaban 1303	15 Mayıs 1302**	27 Mayıs 1886
21	3 Zilhicce 1303	21 Ağustos 1302	2 Eylül 1886
22	10 Zilhicce 1303	28 Ağustos 1302	9 Eylül 1886
23	17 Zilhicce 1303	4 Eylül 1302	16 Eylül 1886

Yirmi sayı muntazam olarak yayınlanan gazete, yirminci sayıda “Tatil” başlığı altında “*ceridemizin muhtac olduğu ıslah bazı işleri var. Hususıyla idare ve tab’i cihetlerinde bir iki şayan itibar noktalar vardır ki bunları sahife-i hestiden silmedikçe gaztemiz çıkamayacaktır.*” (Etfal: 20, 147) şeklinde yaptığı bir açıklamayla bir ay boyunca yayınına ara vereceğini duyurmuştur. Ancak gazete 3 aydan fazla yayınına ara vermek zorunda kalmıştır. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Miladi 27 Mayıs 1886’da ara verdiği yayını ancak 2 Eylül’de yeniden başlatabilmiştir. Etfal Gazetesi’nin 23 sayısı tespit edilebilmiştir 23. sayıda devamı sonraki sayılarda yayınlanacağı bildirilen “Yönler” ve “Sonradan Gülen İyi Güler” adlı makaleler bulunmaktadır (Şimşek, 2002: 296). Ancak yapılan araştırmalar neticesinde 24. sayıya ait herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. Etfal Gazetesi’nin hangi sebeple yayım hayatının bittiği konusunda ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Ancak Doktor Memduh, Rumi 1311 (1895) tarihinde yedi sene önce basımına ara verilmiş olan Etfal Gazetesi’nin yeniden basımına izin almak için dilekçe (BOA. DH. MKT. 396/31 [18/M /1313]) vermişse de bir sonuç alamamıştır.

Ayrıca Etfal Gazetesi resimli bir yayın olma özelliğine de sahiptir Etfal, ilk resimli gazeteler arasında yer almıştır. Her sayıda birden fazla resim vardır. Bu resimler konudan konuya değişiklik göstermektedir. Gazetede verilen hikâyeler, coğrafi bilgiler ve makaleler gibi yazılara ait resimler, hem çocukların görsel zekâsını artırmış hem de konuyu daha iyi anlamalarına yardımcı olmuştur.

Etfal Gazetesi’nde verilmiş olan bu resimlerin sayı sıra bütünlüğü ve kronolojik tarihi ile bilmecelere ait geometrik şekiller ve resimler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

** Etfal Gazetesinin, 20. Sayısında da Rumi takvim ile ilgili basım hatası yaşanmıştır. Burada tarihin 1302’yi göstermesi gerekir iken gazetede 1301 tarihi basılmıştır.

Tablo 3: Etfal Gazetesi'nde Yer Alan Resimler.

Sayı	Sayfa	Resimlerin Açıklaması
1	2	“Kuşların yuvası”
1	5	“Kuşların yuvasını kapam çocuk”
1	8	Bilmece ile ilgili resim
2	12	“Frederikin hizmetkârının mektubunu okuması”
2	13	“John waitin küçüklüğünde buhar tecrübesi”
2	14	Ateşin havasız yerde yanmayacağını gösteren deney
2	16	1.sayıdaki bilmece nin cevabı ile ilgili resim
3	20	“Evladlarına kamış kırdıran peder”
3	21	Deve resmi
3	24	Bilmece ile ilgili geometrik şekiller
4	28	“Çocuğu kurtarmak için tulumbacının yukarı çıması
4	28	“Çocuğu kurtarub aşağıya inmesi”
4	31	“Kıllı bir kız”
4	32	Kurt ile kuzu hikayesine ait küçük bir resim
4	32	Bilmeceye ait resim
5	36	“Kız ile ihtiyar adam”
5	37	“Efendisi ile çoban”
5	39	3.ve 4. sayıya ait bilmece lerin cevapları ile ilgili görseller
5	40	Resimli bilmece sorusu
6	43	“Karaltında ekmek yiyen çocuk”
6	46	Rodos heykeli
6	47	5. sayıya ait bilmece nin görsel cevabı
7	52	“Fakir çocuğa çorba veren kız”
7	53	“Brandevdeki Mağara”
7	55	Fenni oyna ait bir resim
7	56	6. sayıya ait bilmece nin görsel cevabı
7	56	Bilmeceye ait geometrik şekiller
8	60	File ait resim
8	61	“Nü icad lokomotif”
8	63	Mozart'ın resmi
8	64	7. sayıya ait bilmece nin görsel cevabı
8	64	Bilmeceye ait resimler
9	72	Bilmeceye ait resimler
10	76	Gece gündüz oluşumu ile ilgili yapılmış bir deneyi gösteren resimler
10	78	“Cesur bir çocuk”
10	79	Fenni bir oyun ile ilgili resim

10	80	9. sayıdaki bilmecenin görsel cevabı
11	84	“Dalgıç”
11	85	“İskender feneri”
12	89	“Bir çocukla karın mükâlemesi”
12	92	Havanın ağırlığı ile ilgili yapılmış bir deneyin resim
12	93	Hava konusu ile ilgili uçan balon resmi
13	97	Mısır piramitlerine ait bir resim
13	100	“Nil ve ihramlar”
13	101	Sfenks resmi
13	104	Bilmeceye ait resim
14	109	“Gergedan” resmi
14	112	13. sayıdaki bilmecenin görsel cevabı
15	115	Meridyenleri gösteren dünya resmi
15	116	“Mozolun kabri”
15	117	“Tutu kuşu” na ait bir resim
15	119	Şekerin işlenişi ile ilgili bir resim
15	120	Bilmece sorusuyla ilgili geometrik şekiller
16	124	“Tutu kuşu” na ait bir resim
16	125	Avcılar tarafından yakalanıp kısırılmış bir gergedan resmi
16	128	Şeker kamışlarının toplanmasını gösteren bir resim
17	131	“Tütün yaprağıyla çiçeği”
17	131	Tütün içmekte olan bir çocuk resmi
17	133	Tütünü içtikten sonra çocuğun yüz ifadesini gösteren resim
18	140	Aslan resmi
18	141	“Perevans vapurunun batması”
19	148	Ağaçları kesen insan resmi
19	149	Aslan resmi
20	156	Banyan ağacının resmi
20	157	Devasa bir ağacın resmi
21	164	“Goril” resmi
21	164	“Telef olan avcı”
21	165	Yanardağ patlamasına ait bir resim
21	167	Yüzmeyi öğretmek için verilmiş resimler
21	168	Bilmece ile ilgili geometrik şekiller
22	171	“1865 senesinde etna dağının yanması”
22	172	Yüzmeyi öğretmek için verilmiş resimler
22	172	“170 inci sahifedeki tematkar adamın resmi”
23	180	Eiffel kulesinin proje halindeki resmi
23	181	“Sene-i hazırda Etna yanardağının yanması”

Etfal Gazetesi, aynı zamanda aktif bir yayın hayatına sahip olmuştur. Sayılarının çoğunda sorduğu muammalardan dolayı okuyucularıyla iletişim kurmuştur, ilk doğru cevabı verenlerin isimlerini gazetede yayınlamıştır. Etfal Gazetesi bu muammalarla, hem çocukların zihinlerini geliştirmek hem de çocukların okuma isteklerini ve bilgilerini arttırmak gayesini gütmüştür (Etfal: 2, 16, Fi 15).

Gazete, gelen muamma cevapları olsun, çeşitli konularda mektuplar olsun bunların epeyce olduğunu belirtmiştir. Çok sayıdaki bu yoğun mektuplar için gazete tarafından daha 3. sayıda bir teşekkür yazısına yer verilmiştir (Etfal: 3, 22). Ayrıca sadece İstanbul'dan değil Suriye'den de mektuplar alınmıştır. Gazetede verilen ihtar başlıklı yazıda "*Haleb Suriye ve Arabistan'ın daha sair bu gibi mahallerinden gazetemize abone olmak oralarda bulunan (El nisan) ceride-i arabiyesi vekillerine müracaat buyurmaları ihtar olunur*" (Etfal: 17, 135) ibaresi yer almaktadır. Bu ibareyle gazetenin uzak vilayetlerde de takip edildiği anlaşılmaktadır. Yine bir mektupta olduğu gibi yayınlanmış ve gönderenin ise Suriye Vilayeti Çakmaklı Rüşdiyesi Şakirdanından Mustafa Bin Taleb (Etfal: 18, 137) olduğu belirtilmiştir. Hatta Doktor Memduh Bey; Suriye ve Arabistan bölgesinde daha fazla çocuğa ulaşabilmek için sahibi bulunduğu Etfal Gazetesi'nin bir tarafını Arapça neşretmek üzere ruhsat talebinde de bulunmuştur (BOA. DH. MKT. 1412/43,[19.B.1304]).

2.Etfal Gazetesi'nin Yayın İlkeleri

Gazetede, mukaddimeden sonra verilen başlıksız yazıda yayın amaçlarına uzun uzun değinilmiştir. Özellikle eğitimin ve fennin artık ne kadar önemli olduğundan bahsedilmiştir. "*Tarik saadet tercüman hakikat olmakla tutulabileceği üzere malumdur ki içinde bulunduğumuz asır mehasin, mütala, terkiyat, medenice cami bir murad-ı bedaidir*" (Etfal: 1, 2). Anlaşılacağı üzere eğitimin, ilerlemenin, araştırmanın eşi benzeri olmadığından bahsedilmiştir.

Yine bu yazıda insanların eskiden çok sıkıntı çektiğini, şimdi ise teknolojiyle beraber rahat olduklarından bahsedilmiş, yeni zaman arasındaki farklara değinip örnek verilmiştir. "*en eski zamanlardan bir müddet evvelerine gelinceye kadar hemcinsimiz olan insanların imrar ilem hayatiyeleri yolunda çekmiş oldukları*

sıkıntıları düşünelim: bir yerden diğer bir mahale gitmek için bazı kere ömürlerinin bir kısım mühimini ifna felaket medhuşasına düşerler idi. bir tarafla muhabere uğrunda aylarla intizar çekerler idi. İlim ve fennun hemen birkaç beldeye ihsar ettiğiinden bunları tahsil zımında rağbetkarane mesela, Tamzaradan Bağdad'a; Bağdad'dan Endülüüs'e azimet ederler idi.” “zamanımızda ise cihet cihet şoseler, şimendiferler, vapurlar, telgraflar, mektepler, kütüphaneler gibi...” (Etfal: 1, 2) insan ihtiyaçları için sağlanan tüm bu kolaylıkların araştırma ile bilim ile olduğuna değinerek hayatımız için ne kadar önemli olduğu ilkesinde durulmuştur.

“Temelliyat vaka-yı milliyemizin herkese mevrus olduğu şevk ve inbisat doğrusu bize dahi bir suret hâkiminde ilka-i bahara neşat eylediğinden mahalif maarif tef'ililerinden olduğumuza bakmağa meydan bulamayarak her sınıf ahaliye mahsus gazeteler çıkarılan şöyle bir asırda terbiye-i etfal yolunda mebahis edebiye ve fenniyeye münhasır olmak ve haftada bir çıkmak üzere tahsil imtiyazına muvafık olunan iş bu musavver (Etfal)'i şu günden itibaren meydan teb'a ve intişare ve zem'a mütecasir olduk” (Etfal: 1, 3,) şeklindeki yazıda gazetenin edebi ve fenni yayınlar yapacağına dair bir ilkeye sahip olduğu belirtilmektedir.

Doktor Memduh'un çıkardığı resimli Etfal çocuk gazetesi, içerdiği konularla, verdiği fenni bilgiler ve ahlaki edebi konular ile kendi döneminin modern sayılabilecek eserlerindedir. Etfal'in öncelikli amacı eğitim ve öğretim olmuştur. Her sayıda ve her sayfada karşılaşılan hem ahlaki öğüt yazıları hem de genel kültür veya fenni bilgi yazıları mevcut olmuştur. Yine çocuklara vermek istediği öncelikli amacı, fenni ve edebi yazılarda da görüldüğü üzere ilerleme, gelişim, çağdaşlaşma olmuştur. Etfal Gazetesi'nin çocuklara asıl vermek istediği terakkidir. Sık sık terakkiden bahsetmiş, terakkinin faydalarından, nasıl elde edilebileceğinden fazlasıyla örnekler vererek terakkinin önemine dikkat çekmiştir. Bunun da en iyi okullarda elde edebileceği vurgulanmıştır. Etfal'in son iki sayısında ise terakkinin ne olduğu açıklanarak terakki ve mektep ile ilgili yazılar yazılmıştır:

“Terakki diyoruz. Daima terakki sözü işidiyoruz. Her yerde terakki eserleri görüyoruz. Terakki nedir?

Terakki cenab-ı hak tarafından insana ihsan buyrulan havas vukuayı bu mahlukun matlub vecihle istimal ederek maddi ve manevi ihtiyacatını def yolunda

sarf ettiği say ve gayretin eseridir. İnsan yaşamak için çok şeylere muhtac olub bunlara say ve gayretle malik olmuştur. Havada uçan kuşları ihtiyacı için tutmağa mecbur olduğu halde –koşarak arkalarından yetişemeyeceği malum olduğundan bunları ok ile seyd etmek usulünü bulmuş ve bu suretle ayağıyla koşarak tutmağa muvaffak olamadığı şeyin iksal ve henüz ile derdest etmeğe kesb-i muafakiyet göstermiştir. Sonra terkisinde devam ederek ok yerine ıslaha istimal eylemiştir.vahşi ve yırtıcı hayvanlara nisbetle kuvvetce pek zayıf bulunduğuna göre onlara mağlub olması lazım gelirken kullandığı ok ve muhaviren icad ettiği ıslah sayesinde galebe çalmıştır. Vahşi ormanlara tard ve kendisi şehirler bina ederek pervasızca yaşamağa başlamıştır.

İlim ve fenunda dahi insan işte böyle terakki etmiştir. Say ve amel devam ettikçe şübhesiz semiresi terakkidir. Küre-i arz üzerinde yaşayan insanlar yekdiğerini müteakıb gelerek bunlardan bir diğèrinin yabdığı binayı tezyin etmiş ve şu suretle bugün ki günde mühim mühim eserler vücuda gelmiştir.” (Etfal: 21, 161-162). Yazıdan da anlaşıldığı gibi ilerlemenin insanlar için çok önemli olduğundan bahsedilmiştir. İnsanların ilk zamanlar ormanlarda yaşayıp zorlu şekiller de avlandığı anlatılmış, terakki ile beraber artık insanlar şehirlerde yaşayıp binalar kurmuşlardır. İnsanların sırasıyla gelişim gösterdiğine değinilmiş ve insanlığın her çağda terakkiye bir taş koyarak ondan sonrakilerin de onun üzerine taş koyarak geliştiğı anlatılmıştır. Yazının devamında seyyahların keşifleri ile ilgili şu şekilde örneklendirme yapılmıştır: “Mesela Avrupalılardan (Kristof Kolomb) Amerika ve bahri muhit cihetlerini keşf etdiği gibi bundan sonra gelen (Hernan Korteş) (Macellan) vesire Amerikanın diğèr cihetlerini keşf ederek meydana çıkarmışlardır.

Seyyahlardan biri günün birinde kitaplara varacağını amid ile pek çok çalışmış ve bunda muvafık olamamışsa da bir derece ilerleyerek yol açmıştır. Bir diğèri oyoldan giderek daha ilerlemiş ve başka bir mevki keşf eylemiştir. Seyyahlar böylece el nihaye devam ederek ve ika bunlardan çokları soğuklardan olmuş ve bir takımı deniz tehlikelerine düşmüşlerse de terakki yine hâsıl olmuştur. (Etfal: 21, 162).

Tüm bu terakkinin ise bir amacı olduğu belirtilmiştir: “Bir kimse ilim ve fennin tahsiline koyulunca bundan iki maksadı olabilir. Birincisi kendi zamanına kadar ne mikdar keşfiyat olmuşsa onları bilmek ikincisi ilim ve fennin terakkisine

kendi dahi çalışmaktır. Terakki ancak çalışmakla istihsal edilebilir. Makineler, vapurlar, telgraf, telefon daha bunca alet bir âdemin yaptığı değildir.” (Etfal: 21, 162).

Yazının bundan sonraki devamı başka bir sayıda verilmiş ve devamında terakkinin ancak okul ve eğitim ile mümkün olacağından bahsedilmiştir: *“İnsan yaşıyla terakki eder, akılla terakki eder. Yaşıyla terakkisi, mütevellliyen geçen senelerin eseridir. Akılla terakkisi kendi semi ve gayreti semiresidir. Esbab-ı terakki mekteblerinde tahsil olunur. Binaenaleyh ilim ve maarif terakkinin esası, mektebler ise menbiidir. Terakki mekteb kapısından başlar ve oradan çare aktara intişar eyler. Zira yalnız terakki arzusu olmak faide vermez. Terakki için lazım gelen esbab ve vesaiti istihsal etmelidir. Bu da tahsil ilim ve fenunla olur. İlim mütenavibe tahsil etmemiş olsalar idi! Geçen ki nüshamızda zikr ettiğimiz seyyahlar ona malum mevkufları nereden keşf edecekler idi. İlim ve fen daima selefden hilafe intikal eder bir mirasdır. Hem bundan istifade etmeli, hem onu suret-i mütabil istimal ederek teyide çalışmalıdır. Bir kimseye bir mikdar akçe miras kaldığı halde “yaşamak için bana kâfidir” der ve geçinebilir. Hâlbuki ilim ve fen böyle değildir. Zaman geçdikçe ihtiyacat beşeriye artmakta ve ilim ve fennin aksamına her gün bir şey ilave olunmaktadır. İlim ve fennin zamanı yokdur. Zamanımız ise ilim ve fennin zamanıdır. Şimdi muharebeler bile ilim hendese vesair ilimin en dakik hesap ve kaideleri üzerine bina olunur! Asrımızda makinelerin gösterdikleri işler, sahihen mevcud tacübdür. İnsan ilim ve fen sayesinde bir makine kuvvetine emr ediyor. Makine sadık bir hizmetkâr gibi emr ve efendisini iğfal etmeyerek ve şaşırmayarak verilen emri icra ediyor.”* (Etfal: 22, 169-170). Verilen yazıdan da anlaşılacağı üzere terakkinin ancak eğitim yolu ile geliştirilebileceği vurgulanmıştır. Artık dönemin bilim, aydınlanma dönemi olduğu, teknolojinin hızla geliştiği bir çağda olduğu çocuklara aktarılmıştır. Yazının devamında ise çocuklara çok çalışmaları gerektiği belirtilmiş ve çok çalışmakla beraber okulda verilen eğitimin dikkatle takip edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Etfal’in terakki dışında da çocuklara vermek istediği birçok konu vardır. Yayın hayatı boyunca sürdürdüğü öncelikli yazı dizisi “Edebiyat” başlığı altındaki değer ve ahlak anlayışı olmuştur. Burada toplumcu düşünceye öncelik vermiştir.

Gazetede verilen çeşitli konulardan sağlık, coğrafya, astronomi, sanat, fen ve teknoloji gibi yazılar çocuklara bilimsel açıdan destekleme düşüncesi katarken; nasihat, hikâye ve masallar, tarihi bilgiler gibi yazılar çocuklara ahlaki ve edebi bilgiler sağlama düşüncesi katmıştır. “Mukaddime”den sonraki başlıksız yazıda ve “Terakki” başlıklı yazıda gazetenin yayın ilkesi detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Ayrıca bu iki başlık dışında da gazetenin birçok sayısında yayın ilkeleri anlaşılabilir. Böylece Etfal Gazetesi’nde, dönemin teknolojisi ile ilgili güncel haberler, sanat alanında önemli bilgiler, bazı hayvan ve bitkiler hakkında da ilginç bilgiler verilerek çocuklarda merak uyandırılmak istenmiştir.

3.Yazıların Konu Başlıklarına Göre Dağılımı

Etfal Gazetesi’ndeki yazı türleri, kendisinden önceki ve çağdaşı olan gazete ve dergilerde bulunan yazı türleri ile benzerlik göstermektedir. Zaten Tanzimat ve Mutlakiyet dönemi çocuk gazete ve dergilerinin çoğunluğu benzer konularda yazılar yazmışlardır. Diğer gazete ve dergilerde olduğu gibi Etfal’in de asıl hedefi öncelikle okuyucuya bir şeyler öğretmek, çocukların eğitim seviyesini, ahlaki düzeyini yükseltmek ve dünyayı daha iyi tanımasını sağlamak olmuştur. Çalışmaya konu olan Etfal Gazetesi’nde de edebiyat, bilmeceler, hikâyeler, atasözleri ve fenniyat konu başlıklarında yazılar bulunmaktadır. Fenniyat konu başlığı ise kendi içerisinde birçok bölüme ayrılmıştır. Bu konu başlığına, bir sonraki bölümde detaylı olarak ayrıca değinilecektir.

3.1. Edebiyat

Her sayıda “Edebiyat” konu başlığı geçmektedir. Edebi, ahlaki yazıların yanında geçmişten nasihatler ile öğretici hikâyeler yer almaktadır. Gazetenin ilk başlığı edebiyattır. Edebiyat yazısının ilk konusu ise insan sevgisidir. *“Bir adam ebna-i cinsinden görmüş olduğu insaniyete karşı daima insaniyetten geri durmamalıdır. Mesela aç, çıplak soğuk ortalarında kalan zaruret ve sefaleti son dereceye gelen bir kimseyi bir adam haline acıyarak karnını doyurup üzerine elbise giydirirse ve soğuktan hanesine alıkoysa, saadet haline teminine çalışsa velhasıl her dürlü fedakarlıkta bulunarak perişanlıktan kurtarılmasına vasıta olsa bilir misiniz bu zat ne kadar memduhdur? Adeta insaniyetin bir heykelidir. Herkes tarafından Ekrem ve ihtirama şayandır...”* (Etfal: 1, 2). Burada yoksul ve kimsesiz

insanlara karşı duyarlı olunması üzerinde durulmuştur. Çocuklara zor durumda kalan insanlar için ellerinden gelen yardımı yapmaları gerektiği vurgulanmıştır. Aynı sayıda özellikle belirtilerek açıklanmış diğer konu, anne babanın önemidir. Anne babanın her zaman hatırdaki kalınması gerektiği belirtildikten sonra anne babaya her zaman için teşekkür edilmesi gerektiğinden bahsedilir. “..Teşekkür etmelidir. Eğer etmez ise âlem ondan nefret eder. Herkesin takbihine müstahak olur. İşte aç, çıplak doğan bir çocuğun kendisine lazım olan şeyleri levazımını elde etmek iktidarı olmadığından anası, babası onu geçindirmeye gayret ve büyükçe terbiyesine himmet ederler. Muhtac olduğu tedarike güç getirecek dereceye buluncaya kadar bin türlü zahmetler çekerek meydana bir evlat getirirler. Bundan anlaşılır ki peder ve maderlerin evladları üzerinde ne büyük hakları vardır. Onların bu iyiliklerine karşı uygunsuz hallerde bulunan bir çocuk nasıl olur da herkesin nefretini kazanmaz. Kendisini böyle işe güce muktedir oluncaya kadar besleyip büyütmede elinden geleni esirgemeyen ana ve babaya teşekkür yerinde bed muamele gösteren bir çocuk insanların nefretini kazandıktan başka Cenabı Hak indinde dahi makbul olmaz. Çocukların birinci vazifeleri vatanlarını sevmek, onlara rağbet ve itimat etmektir. İnsan gerek çocukluk gerek ihtiyarlık zamanında başkaların yardımına muhtacdır. Çocuklukta yardımı ana babadan ihtiyarlıkta ise evladından bekler. Bir çocuk küçüklüğünde peder ve validesinden gördüğü muaveneti ihtiyarlıkları zamanında onlara ederse kendisi o sene vardıkda muhtac olduğu muaveneti daima çocuklarından intizar eyleyebilir. Dünyanın mücazâtı bu esas üzerine mübtenidir...” (Etfal: 1, 4-5).

Anlaşılacağı üzere anne babaya değer verilmesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Anne babaya saygı ve sevgi geleneksel kültür eğitiminin en önemli konularından birisi olmuştur ve Etfal Gazetesi'nde bu konu çocukların anlayabileceği şekilde açıklanmıştır. Bir sonraki sayı da “Kardeşlerin yekdiğerine olan muhabbeti tabi bir hal olduktan başka böyle ittihatle hareket etmeleri kendileri için büyük bir menfaattir...” (Etfal: 2, 18) şeklinde devam eden yazıda ise görüldüğü gibi kardeş kavramının öneminden bahsedilmiş ve kardeşleriyle araları çok iyi olan insanların daha güçlü olduğu bilinci aktarılmıştır. Ayrıca “İnsaniyet” başlıklı yazıda insanların birbirlerini sevmesi gerektiği vurgulanmıştır. İnsanların birbirlerini sevmesinin ise çocuk yaşta öğrenilmesi gereken bir olgu olduğu belirtilmiştir. İnsanlar akılları sayesinde bir toplum şeklinde yan yana

yaşamaktadır ve bununla birlikte herkesin bir iş ile uğraşarak daha rahat yaşayabildiği bir düzenden bahsedilmiştir. Bu konu şu şekilde örnekle açıklanmıştır : *“İnsanlar birleşerek biri ben toprağı süreyim buğday yetiştireyim, size bu buğdaydan vereyim. Sizde hâsıl ettiğiniz şeylerden bir mikdarını bana verin. Bir diğeri ise ben buğdayı un edeyim, öbürü undan ekmek yapayım diyerek bu veche ile balıkçı kendi balığından avcı kendi avından bahçıvan kendi yemişlerinden lüzumu kadarını sağlayub fazlasını umumiyeye vermelidir”* (Etfal: 4, 26). Böylece insanların birbirlerine muhtaç yaşadıklarını ve bu yüzden birbirlerini sevmeleri gerektiği konusu işlenmiştir. İnsaniyet temasında “sadaka” konusu şu şekilde tanımlanmıştır: *“Çocuklar! Fakir çocuğun suretini gördüğünüzde içinizden acaba hanginiz “biçare fakir” diyerek ona acımadı? Böyle sureti görüb de müteessir olduğunuz halde hakiki olarak öyle bir biçareyi görseniz daha ziyade merhamete gelmez misiniz? Onların sizden asla farkı yoktur: aç kaldıkları vakit ekmeğe ve sair mekulata, yağmur yağdığıında barınak için bir meskene, kar gelince soğuktan ateş ve elbiseye; hasta oldukları zaman tedaviye velhasıl insanların görebildiği her bir ihtiyaç kendilerine mevcut olup yalnız bu ihtiyacı def’a etmek için lazım olan şeylere malik değildirler. Evet! Sizden asla farkları yoktur. Yalnız sizde fazla var. Onlarda muhtac oldukları şeyde yoktur. Her bir şeyden mahrumdurlar. Yalnız mahrum olmadıkları şey merhametli adamların sadakasıdır. Bununla işte ihtiyaçlarını def’a muvaffak olurlar, noksanlarını bunların malunetiyle ikmal ederler.”* (Etfal: 7, 49). Bir sadakanın nasıl verileceği de okuyuculara belirtilmiştir. *“sadakayı fakire istihkar nazarıyla bakmayarak, tatlılıkla konuşarak ve teselli, hatır vererek verilmelidir. Hüsn suretle sadaka verilirse büyük bir sevab kazanılmış olur. Sair kine verildiği halde sevab kazanılmaktan başka verilen sadaka iyilik bile ad olunmaz.”* (Etfal: 7, 49-50). Bunun devamında Etfal Gazetesi neden sadaka konusuna değindiğini de çocuk oyuculara açıklamaktadır: *Çocuklar şimdiye kadar söylediğimiz izhar-ı tacüb ederek “bu tabia olan şeyleri bize öğretmekden maksad nedir? Bunları biz bilmez miyiz?” diye itirazata kalkışabilirsiniz. Fakat bizde cevaben deriz ki, bu ibareleri derc etmekden murad-ı âlimiz bilmediği bir şeyi öğretmek değildir. Siz pederlerinizin sadaka verdiği biz yazmasak bile bu gibi şeyleri hergün görüyorsunuz. Lakin maksadımız insaniyete talik eden haslarınızı talik etmek; Cenab-ı hak tarafından size ihda olunan bu hasayı daima istimal etmeniz nasihatini ifa eylemekden ibaretdir.”* (Etfal: 7, 50). “İnsaniyet” konusu burada verilen hikâye ile bitmektedir.

Edebiyat başlığının bir alt başlığı olan “Lokman Hekimin Oğluna Nasihati” başlıklı yazı dizisi seri bir şekilde birçok sayıda geçmektedir. Bu yazı dizisinde, hikâyelerle çocuklara öğütler vermek istenmiş, verilen atasözü ve uyarılarla çocukların toplumsal hayatına rehberlik etmek amaçlanmıştır. Bu yazılar ki atasözülerden bazıları şöyledir: *“İki âlemde mes’ud olmak ister isen kendini anla okuyub âlim olmağa çalış ki bilen ile bilmeyen bir değildir. Tembel olmak bedbahtlık alametidir...”* *“Yolda gözünü öteye beriye saldırma ki gönlin vesvesede kalmasin. Bir cemaat ile birleştiğin vakit onlar ayakda iken sen oturma, oturdukları zaman sende onlarla otur. Parmağını burnuna sokma ve yolda tükürme...”* *“sükûtu kendine adet et az söyle ki çok söylemek çok yanılmağa sebebidir...”* *“Aciz ve fakirliğini hiç kimseye; hatta ahali valideye dahi açma ki yanlarında itibardan düşersin de sözün geçmez olur.”* *“Eğer bir kimse ile bozuşursan hakkında ağırca davranarak dilini tut; makbul olan sözü söyle evvela düşün sonra söze giriş...”* (Etfal: 4, 25). Bir sonraki sayıda atasözüler devam etmektedir: *“Yemeğe herkesden evvel el uzatma. İlim ve takva yahud başka bir sebeble senden ileride olan kimsenin huzurunda susub dilini tut. Yemek sırasında tatlı lakırdı istimal et. Tatmakta bulunan arkadaşlara ara sıra bakub ekmek ve yemeği o tarafa sür. Başkalarının lokmalarına bakma ve başkasından evvel yemeği bırakma. Yemek yedikden sonra güzelce elini yıka. İyiliği isteyen dostlukların her nasihatini can kulağınla dinle. Sözünde, işinde, gidişinde doğru ol. Doğru olan sözlerin dahi terdid ve tacübe sebep olanını söyleme. Halkın gönlünü celbe çalış. Rahmet hakdan ümidini kesme. Açıkda gizlide iyi olmağa uzan. Varlık yolukdan, akıl sarhoşlukdan iyidir. Bir şeyi vaktinden evvel isteme. Daima asayışe iltizam olan şeye iltizam et. Halk nazarında seni utandıracak işi bırak.”* (Etfal: 5, 33). “Lokman hekimin oğluna nasihati” yazı dizisi 5. Sayı da sona ermektedir. Ancak gazetede nasihat ve öğütler, gazetede yer alan “Şeyh Muhiyiddin Arabi hazretlerinin oğullarına nasihati” konulu yazı dizisi ile devam etmektedir.

“Şeyh Muhiyiddin Arabi hazretlerinin oğullarına nasihati” konusu da sırasıyla nasihatlerden oluşmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekilde geçmektedir: *“validene itaat ve onlara daima adet ederek isimleriyle hitab etmelidir; ve nasihatlerini hüsn suretle kabul, ve gönüllerini onlara meyil ve meşgul eylemelidir.”* *“Sokaklarda oturmamalı; sefa-ı mecma olan yerlere varmamalı. Vatani ziyaretten kesilmemeli; halkın nazarında kendisini ihfa etmelidir. Her yerde yüz suyu dökmemeli;*

namusunu siyanet etmeli; her işini esbab-ı zahireye teşebbüsle beraber cenab-ı hakka havale eylemelidir.” “Büyükleriyle mükâlemde güzel söylemeli; kişi kendi miktarını bilub ona göre harekette bulunmalıdır. Ahmak dostdan akıllı düşman iyidir. İnsan fazilet erbabına müşebahat hâsıl etmelidir ki onlardan madud ve şeref kesbine çalışmalıdır ki rütbe şerefe müsavad olsun.” (Etfal: 8, 57-58).

Yukarıda verilen yazı dizileri dışında edebi ve ahlaki konular devam etmiştir. Bu konulardan biri vatandır. Etfal, vatan konusu üzerinde önemle durmuş ve oldukça fazla sayfa ayırmıştır. “*Velhasıl âli âlemde yekdiğerini sevmelidir dedik ve bunların lüzum ve ehemmiyetini mümkün olduğu kadar tarif eyledik idi. Şimdide sözüme devam ederek deriz ki; bir kimse kendi vatanını sevmelidir. Hem sevmelidir hem de terakkisine çalışmalıdır”* (Etfal: 9, 65). Vatanın insanlar için çok önemli olduğu belirtilmiş; herkesin bir vatani olduğundan bahsedilmiştir: “*İnsanlar muhtelif mezheb ve milletlere taksim olunmuşdur. Her bir milletin dahi kendisine aid bir vatani vardır ki orada ikamet edenler bir nizama itaat ederler, ve bu hükümetin bir yüzden zira idaresinde yaşarlar. Cümlesinin aidatı, cümlesinin emali, cümlesinin ellami bir noktada toplanır. Bir millet kesb-i şeref eyledikce o millet mensub olanların cümlesi iftihar eder şeref duyar.”* (Etfal: 9, 66). Kimsenin vatanını bırakmak istemediği belirtilmiş, herkesin vatanının vazgeçilemeyecek kadar güzel bir yer olduğundan bahsedilmiştir. Ne kadar kötü bir yer olsa da eğer vatansa orası kişinin en güzel yeridir: “*Kulübede yaşayan bir kimse kulübesinden çıkarak büyük bir meşhur mezid hanelere gidub ne kadar vakit oturursa otursun yine kulübesini arzular. Ferza bir adam doğduğu ve büyüdüğü memleketden çıkarak diğer bir memlekete gider. Biline ki kendi memleketinden daha güzel bir memlekete gider. Lakin vatanına avdetinde derecesiz memnun olur. Niçun? Zira kendi memleketine kendi vatanına avdet ediyor.”* (Etfal: 9, 66). İnsanların kendi vatanlarında yaşayabilmeleri için kendilerini feda edebileceklerini, zamanın güncel olayı ile verilmiştir: “*İnsanlar kendi memleketleri saldırıya uğradığında canlarını feda ederler. Bunun için hali hazırda vatan-ı umumiyemiz olan Devlet-i aliyi şahane memaliki hududlarında malik ve millet uğruna kanlarını dökmek canlarını feda etmek üzere bunca asker-i şahane hazırdırlar ki hergün gaztelerde bunlar için ilanlar derc olunmaktadır.”* (Etfal: 9, 66).

Her insanın kendi vatanını geliştirmek istediği belirtilmiştir. Gazetede, vatanın ilerlemesi için silah, güç-kuvvet ve fedakârlık çok önemlidir ancak; daha

önemlisi vardır ki o da terakkidir. “İnsan akıl ve dirayeti sayesinde hem vatanında yaşamağı ister; hem de o vatanın kesb-i şeref eylemesi arzusunda bulunub buna say ve gayret eder. Vatanın terakkisi kendisi için medar-ı iftihar olur. Velhasıl nasıl ki bir hane sahibi olan adam her gün bir şey ilave ederek; hanesini bir bahçe sahibi olan adam meydan buldukca ağaç ve çiçek dikerek bahçesini; okuma ve yazması olan adam her gün kitablar mütealasıyla yeni malumat kazanarak aklını tevsii ve tezyin etmek ister o vecihle bir insan dahi kendi memleketinin terakkiyat ile olmasını arzu eder.” (Etfal: 9, 68). Bu metnin sonunda Doktor Memduh çocuklara nasihat vererek yazıyı sonlandırmıştır: “Ey muhatab milletimiz olan çocuklar! Artık anladınız ki ilum ve fennunu tahsil ile vatana muhabbet göstermiş olacaksınız; öyle ise çalışınız! Bilhassa şöyle bir asır-ı maarif hazırda çalışınız ki müşfik manevimiz olan padişahımızın himmet vatani pervanesiyle her bir tarafda sizin için mektebler ilum ve fennunun tevsii intişarına hadım her dürlü vasıta idad eyledi. Çalışınız ki bir gün büyüyüb de her biriniz bir işle meşgul kalacak ve o meşgulatınızda vatan terakkisine muvaffak hizmetler gösterdikce vatan perver ad olunacaksınız. Vatana muhabbet ve hizmeti şimdiden tahsil ediniz bir gün umum say ve gayretinizi o noktaya sarf ediniz.” (Etfal: 9, 69).

Gazetede verilen bir diğer edebi konu dostluktur. Dostluğun insanlar için oldukça önemli olduğuna değinilmiştir. Kötü arkadaşların ise insanlara belalar getirileceğı belirtilmiştir. Gazete, dostluk metninin ilk satırlarında şunları vermiştir: “Çocuklar! Fena arkadaşlardan daima uzak kaçınız. Zira onların hastalığını size de sirayeti illet olur. Kötü arkadaş bir düşmandan daha beterdir. Çünkü düşmanı tanıyub uzak kaçmak kolaydır. Lakin “arkadaşım!” diye yanına gelen senin ile tatlı tatlı konuşan birisi tarafından gafil olunur onun sözlerine itimad ile sahihen arkadaş sanırsanız beda fenalıkları haberiniz olmayarakdan yavaş yavaş size tesir eder. Akıl fazil bir arkadaş dünyanın hazinelerinden ziyade bir adamı bahtiyar eder. Fena bed huy bir arkadaş ise bir kimseyi dünyanın olmadık belalarına mübtela eder.” (Etfal: 11, 81-82). Böylece iyi ve kötü arkadaşın ayırt edilmesi gerektiğı belirtilmiştir. Yazının devamında arkadaşlıkların dikkatle seçilmesi gerektiğı, arkadaş ve dostlukların karşılıksız olması gerektiğı vurgulanmıştır. Metnin devamı başka bir sayıda da yer almaktadır. Burada dostluk ile ilgili Şeyh Sadi'nin Avrupa'da ahlaki kitaplarda yer alınmış olduğu belirtilen kısa bir manzume de orijinali ve tercümesi ile yer almaktadır. Tercümesi: “Bir gün hamamda bir taraftan eline güzel kokulu bir çamur parçası geçdi. Buna dedim ki,

senin gönül cezmi eden rahiyadan mest oldum! Söyle! Miskmisin anber misin? Cevab olarak dedi ki, ben naçiz bir çamur idim. Lakin bir aralık gül ile birlikde bulundum hem neşinim olan o gülün feyz rahiyesi bana tesir eyledi. Ben senin dahi görmekte olduğun gibi basbaya bir toprakdan ibaretim.” (Etfal: 12, 91). Bu kısa hikâyeden de anlaşılacağı üzere arkadaşlığın, kişinin kendi kimliği üzerindeki etkisi vurgulanmıştır. Bir diğer edebi yazıda faziletli olmak işlenmiştir. *“Fazilet nedir? Fenalıkdan çekinerek iyiliğe bakmaktır.” Faziletli bir insan annesine babasına riayette bulunur, birader ve hemşirelerini sever. Kendisine iyilik edenlere karşı iade-i şükran eder. Fakire merhamet gösterir. Bütün insanlara karşı hüsn muamelede bulunur. Vatana hizmet ve vatanın terakkisine gayret eyler...”* (Etfal: 16, 122). Faziletin insanlar için çok önemli bir huy olduğunu, insanların hayat ile mücadelelerinde en önemli kılavuz olduğunu ve bütün insanların sahip olması gereken güzel bir elzem olduğunu gazete belirtmiştir.

Eğer ki *“insan fazileti terk ve şer yoluna asla salık etmeyub herkese elinden gelen iyiliği yapar, bulunduğu hale kanaatle hastalık vesair bu gibi fenalık zuhurunda emr-i ahli budur diyerek teamül ederse o adam her ne mevkide bulunursa bulunsun gönlü daima rahat olub ve halinden teşekki etmeyeceğinden manen dahi bahtiyar olur. Halbuki kanaat etmeyub tarik faziletten başka mesleke salık eder ise bedbaht kalır. Demekki bahtiyar olmak için made-i say amel ile ihtiyacatını def'a etmek ve manen faziletten ayılmamak lazım gelir.”* (Etfal: 17, 129).

Fazilet ile ilgili bir konu da hakikattir. Gazete, çocuklar için hakikatin ne demek olduğunu uzun uzadıya açıklamıştır. “Hakikat” yazısının ilk satırlarında çocuklara hitap edilmiş ve şu ifade yer almıştır: *“Çocuklar! Doğrulukdan ayrılmayub yalancılıktan çekinmelidir.”* (Etfal: 19, 145). Ardından çocuklara “nutk-u ihsan”ın ne demek olduğu açıklanmıştır. Bu, güzel söz, iyi konuşma anlamına gelen nutk-u ihsan sayesinde insanların dünyada bir arada yaşayabildikleri belirtilmiştir. Ayrıca bu nutk-u ihsan sayesinde çocukların mekteplerde tahsil yapabildikleri ve hocalarına bilmediği soruları danışabildikleri açıklanmıştır. Bu yüzden nutk-u ihsanda yalanın olmaması gerektiği vurgulanmıştır. Yazının sonunda çocuklara şu öğüt verilmiştir: *“Fazıl bir adam hakikatten asla ayrılmaz. Yalan söyleyen bir kimse kat'a rahat olamaz. Her dakika yalanı meydana çıkacak diye gaile içinde bulunur. Hüküm ve vicdana muayyer*

hareket etmiş olduğundan vicdanı kendisini tazyik eder. Hâlbuki hakikatten ayrılmayan adam hof ve telaş etmez daima mesuttur.” (Etfal: 20, 143).

Edebiyat konu başlığı altında yine öğüt ve nasihatler içeren bir yazı dizisi de “Bir pederin oğluna yazmış olduğu mektub” ve “Bir pederin oğluna yazmış olduğu ikinci mektub”tur. Bu yazı dizisi yukarıda açıklanmış olan Lokman hekimin oğluna nasihati yazı dizisiyle benzerlik göstermektedir. Burada bir babanın kendisine uzak olan oğluna nasihat içeren mektupları yer almıştır. Bu mektuptan bazı kesitler ise şöyledir: “*Oğlum! Senin yaşında bir çocuk artık zevk ve sefadan vazgeçerek okumağa yazmağa çalışmalı vazifesini bilmelidir. Senin terakki ederek büyük bir adam sırasına geldiğin vakit bu zevk ve sefasan bir şey kalmaz. Lakin okumayub yazmağa çalışır isen bunun sana ne mufid eserler yadigâr edeceğini tarif edemem. Nasihatlerimle seni iz’ac etmek istemem. Şu kadar ki noksanlarını beyan ederek doğru yolu göstermek vazifemdir. Sende eğer bu gösterdiğim yola salık edecek olursan vakta zor ve zahmetli görünür ise de sonu gayet geniş ve güzeldir.*” (Etfal: 10, 73) şeklinde nasihatler sıralı biçimde devam etmektedir. Aynı şekilde ikinci mektupta da bazı nasihatler vardır ve burada daha çok ilim ve tahsil ile ilgili nasihatler yer almıştır: “*Oğlum! İlim ve fennun tahsiline çalışmağı bir vakit elden bırakma! Güneşin ziyasından mahrum bir adamın karanlık içinde hüsn-ü tabiatıyla öte beriye çırpınarak buyurduğu yahud gemiler sahillerde yanan fenerler olmadığı halde geceleyn yollarını bulamayub kayalara çarparak kar derya da nabadid olmak tehlikesinde bulunduğu gibi insan dahi dide-i basiretini aydınlatan kitabları mütalaa eylemez ise cehalet karanlığı içine dalmak kendisine manen hayat veren nur marifetin ışıklarından mahrum kalmak muhakkaktır. Vücut, yiyecekle kuvvetlenebildiği gibi akıl dahi mühim kitab ve nef’a risaleler karainiyle kesb-i kuvvet eder. Bunlardan evvelisi ihtiyacat-ı maddiye ikincisi havaic-i maneviyedir. Dört tarafımızda bakındığımız halde gözümüze ilişen her bir şeyin hikmet ve esasını anlamak isteriz. Bunları ne ile anlarız? Mutlaka okumağa çalışmakla anlarız.*” (Etfal: 13, 97). Bu yazı da eğitimin karanlıkta bir ışık gibi insanın önünü aydınlattığı belirtilmiştir. Bu mektupta nasihatler genel olarak oğlunun eğitimi üzerine olmuştur. Her şeyden önce yapması gerekenin okuyup ilim tahsil etmesi olduğu üzerinde durulmuştur.

Edebiyat başlığı altındaki yazılar, genel olarak İslam kültürü ile kaynaşmış olan gelenek ve görenekler ile ilgilidir. Osmanlı Devleti eğitim sisteminin temel

yapı taşlarından olan ahlaki ve edebi konular, edebiyat başlığı altında yer almıştır. Yani Edebiyat başlığı, yüzyıllardır birikimli olarak ilerleyen, büyüklerimizin bize her yaşta verdiği nasihat ve tavsiyeleri içeren yazı dizilerinden oluşmaktadır. Etfal de çocukların öncelikle eğitime, okullara ilim ve fenne önem vermeleri gerektiği belirtilmiş, yine anne babalarına değer vermeleri gerektiği, vatanını koruyup gelişmesi için çalışması gerektiği, arkadaşlarına, kardeşlerine iyi davranmaları gerektiği hususunda yazılar yazılmıştır. Ayrıca faziletli, hakikatli, akıllı, vicdan sahibi merhametli, doğruluktan yana çocuklar olmaları istenmiş, her zaman saygılı bir fert olmalarının gerektiği vurgulanmıştır. Etfal Gazetesi bu belirtilen temaları hikâye, nasihat, örnekleme, fabl gibi çeşitli yazı türlerinde vermiştir.

3.2. Bilmeceler

Etfal'in ilk sayısı hariç diğer tüm sayılarının son sayfasında “muamma” başlığı altında en az bir tane olmakla beraber birden fazla bilmece yayınlanmıştır. Bu bilmecelerin bir kısmı resimler ve çizgiler ile bir kısmı da sayı ve sözcüklerden oluşturulmuştur. Gazete bu bilmeceleri çocuklara sorma gayesini bir yazısında şu şekilde açıklamaktadır: “*Malumdur ki muamma ve lügaz misalli şeylerin izahını teşhiz ve tevsi hususunda tesir-i küllisi vardır. O makule asar haliyle uğraşmak bi'tabi zihni açar.*

Muammanın ifademiz vecihle te'esiri bir dereceye kadar itiraf olunmasa bile hiç faidesi yoktur denilmez. İstimdad ve zekâsını tecrübe ederler ve bu vesile ile bir taraftan dahi izahına hizmet etmiş olurlar idi. Maksadımız böyle bir zaman-ı terakki de tahsil ve istifali ehem nice şeyler dururken işi muamma ve lügaz ceyline dökmek değil ise de suret-i beyanımızdan müsteban olduğu üzere vakit buldukça biraz dahi o yola amele-i nazar rağbettir” (Etfal: 2, 16).

Genel olarak bilmeceler, görsel dikkate dayalı, matematiksel hesap yapmaya teşvik edici, zihinsel çıkarımlara yönelik olarak sorulmuştur (Resim-1). Gazetede verilen bilmecelerin cevapları, ya bir sonraki sayıda ya da bilmece sorulduktan iki sayı sonra “muamma hali” isimli başlığın altında verilmektedir. Verilen bilmecelerin yanıtlarını bulan çocuklardan birinci olanına 6 ay ya da 1 ay şeklinde gazete aboneliği ödülü verilmektedir. Ayrıca erken cevap gönderen ilk on çocuğun

ismi ve unvanı da genellikle gazetenin son sayfasında bir örnek olarak şu şekilde yayınlanmaktadır:

“1 K lthane Askeri Rüşdiyesi talebesinden Ali Kemal 2 Mekteb-i Sultaniyeden Nuri 3 Mustafa Naili 4 Dıvan-ı Umumiye Muhasebat Kalemi Kitabesinden Ő kr  ve Cevad 5 yine Dıvan-ı Umumiye Kitabesinden Ziya 6 Mekteb-i M lkiyeden Muhammed Edib 7 Mekteb-i Sultaniyeden H sn  Tevfik 8 Aksaray da Mahmudiye Mektebi R Őtiyesinden H sn  Cahid 9 Mühendishane bir topçu sınıf m ntehi talebesinden Topkapılı Mazhar 10 Mekteb-i Sultani birinci sınıf Şakirdanından Ali Neşet Bey efendileri olup müsabakada birinciliği kazanan mumaileyh Beyazıdı Ali Kemal efendidir. Vaadimiz üzere istimdadına afezin olaraktan altı aylık gazete abonesini taleb mumaileyhe gönderiyoruz” (Etfal: 3, 16).

Bu bilmecelere gelen cevaplar aracılığı ile Etfal ve okuyucuları arasında yoğun bir iletişim olmuştur. Etfal Gazetesi’ne mektup gönderen çocukların geneli rüştiye ve düzeyi öğrencilerinden oluşmaktadır. İsmi yayınlanmış öğrencilerin neredeyse tamamı erkek çocuklar olmakla beraber aralarında kız öğrenciler de bulunmaktadır (Etfal: 13, 104).

3.3. Hikâyeler

Etfal Gazetesi’nde çocuklara yönelik çeşitli hikâyeler ve fabllar mevcuttur. Bu hikâyeler: (Etfal: 1, 8), (Etfal: 2, 10), (Etfal: 5, 36), (Etfal: 6, 47), (Etfal: 8, 59), (Etfal: 12, 59), (Etfal: 22, 176) numaralı sayılarda yer almaktadır. Etfal Gazetesi, bu hikâyeleri genellikle çocukların ders çıkarmaları gereken konular üzerinden vermiştir.

Örneğin 1. sayıdaki hikâyede fakirin malını gasp etme sonucunun ağır olacağına dair bir konu işlenmiştir. 2. sayıdaki hikâyede ise zamanının neler deęiŐtirebileceęi üzerine bir konu anlatılmıştır. İnsanların nüfuzlarının, kuvvetlerinin değişebileceği o yüzden kimseye kötülük edilmemesi gerektiği belirtilmiş ve eğer karŐısındakini zayıf görüp de kötülük edilirse o kötülüğün bir gün seni bulacağı fikri aŐılanmak istenmiştir. 5. sayıdaki hikâyede bir çobanın mutluluğu aktarılmıştır. Bu mutluluğun sebebi ise çobanın sadece sağlam vücuda ve doğa da gülüp koŐabilmesine kanaat etmesi olmuştur. Bu hikâye, çobanın efendisi ile arasındaki diyalog neticesinde yazılmıştır. 6. sayıdaki hikâyede yalan,

dürüstlük ve sadakat konuları işlenmiştir. Eğer bir insan güvenilir olmayıp yalan söylerse o yalanın hiç beklenmedik bir anda ortaya çıkacağını ve bir an da çok kötü sonuçlar doğuracağı vurgulanmıştır. 8. sayıdaki hikâyede okulun önemli yönü olduğu üzerinde durulmuştur. Okulun sadece bir eğitim öğretim yeri olmayıp aynı zamanda arkadaşlık ilişkilerinin de geliştiği, arkadaşlarla hoşça vakit geçirilen beraber eğitim görülen bir yer olduğu, okulu sevmeyen ancak sonrasında pişman olan bir çocuk, üzerinden konu edinmiştir. 12. sayıdaki hikâyede güzel arkadaşların önemine dikkat çekilmiştir. Eğer insanın kötü arkadaşları olursa tıpkı onlar gibi kötü olabileceği belirtilmiş oysaki iyi bir arkadaşın tıpkı güzel kokulu bir çiçeğe dokunulduğunda hoş koku vermesi gibi güzel arkadaşlıkların da sana güzellikler katılacağı hikâyede verilmiştir. 22. sayıdaki hikâyede de bir çırak çocuğun yapmış olduğu güzel davranış verilmiş ve çocuklara örnek alınması gerektiği belirtilmiştir. Zor durumda olan çocuğun çevreden maddi yardım alması sonucu kendisine yetecek kadarını alıp fazlasını çevrede başka zor durumda olan bir insanla paylaşması ile ilgili hikâyeye yer almıştır.

Ayrıca fabl tarzında yazılmış olan hikâyelerde Etfal de yer almıştır. Bunlar: Feylesof ile Tabiat (Etfal: 4, 31), Kurt ile Kuzu (Etfal: 4, 32), Horoz ile Tilki (Etfal: 12, 95), Kurt ile Kuzu (Etfal: 19, 142). Bu hikâyelerde insan dışındaki varlıkların birbirleri ile aralarında geçen diyaloglar anlatılmıştır. Feylesof ile Tabiat yazısı ünlü Fransız yazar Voltaire'den çeviri olarak verilmiştir. Burada, filozof aklına takılan bir takım sorular sormaktadır. Tabiat ise filozofun sormuş olduğu bu sorulara cevaplar vermektedir. Diğer fabl hikâyeleri olan kurt ile kuzu, horoz ile tilki, kurt ile kuzu da ise birbirlerine düşman olan bu hayvanların diyalogları verilmiştir. Burada horozun tilkiye; kuzunun kurda karşı akıl üstünlükleri vurgulanmıştır. Diğer kurt ile kuzu hikâyesinde ise annesinin sözünü dinlemeyen bir kuzunun kurt tarafından saldırıya uğraması anlatılmıştır.

Etfal Gazetesi'nin tüm hikâyelerde vermek istediği: fakirin malına gasp edilmemesi, emanet eşyaya sahip çıkılması ve bir emanetin mutlaka sahibine iade edilmesi, ebeveynlerin sözünden kati surette çıkılmaması fakir ve kimsesizlere yardım elinin uzatılması gerektiğidir. Ayrıca okulun çocuklar için öneminden ve sadece eğitim yeri değil aynı zamanda çocukların oynayıp arkadaşlarıyla eğleneceği bir yer olmasından, güzel arkadaşlıkların iyilik katacağından bahsedilmiş ve bunun

gibi önemli konular üzerinden hikâyeler yazılmış çocuklara tavsiyelerde bulunulmuştur.

3.4 Atasözleri

Etfal Gazetesi'nin farklı sayılarında “darb-ı mesel” başlığı altında atasözleri de yer almıştır. Bu atasözlerin, çocuklara yönelik olmasına rağmen bazılarının çocuklar için pek kolay anlaşılmayacak tarzda olduğu, daha çok büyük yaştaki insanlara hitap ettiği görülmektedir. Burada bir kısmı Darb-ı Mesel başlığı altında verilen bir kısmı da başlıksız olarak verilen atasözleri vardır ve bu atasözleri şunlardır:

“Dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur

Bir baba dokuz oğlunu besler. Dokuz oğlu bir babayı besleyemez.

Ak akçe kara gün içindir.

Kazanmayınca kazan kaynamaz.

Kiminin parası kimin duası

Aklın celilesi ilimdir.” (Etfal: 3, 24).

“Bir işe iyi başlanılırsa o iş yarı olmuş gider.

İnsan kendi eîalinden anlaşılır.

Boş durmak her fenalığın başıdır.

Çalışmaktan nefret eden faziletten dahi nefret eder.

Tembel adam dilencinin biraderidir.” (Etfal: 12, 96).

“İhtiyarlıkta fakir olmakdan ise gençlikde fakir olmak evladır.

Lüzumsuz zanaatları öğrenmek beyhude yere vaktini geçirmektir.

Deli adamın hesabı her zaman eksik kalır.

Tembellik sağ adamın mezarıdır.” (Etfal: 13, 104).

“Biraz zahmet çekmek zahmet vermekten iyidir.

Altını görmediğin suya girme.

Fena arkadaşlardan ictinab eden doğru yolu bulur.” (Etfal: 16, 123).

“Diğerlerin sana dost olması için evvela sen kendine dost ol.

Bir kimse ne kadar tahammül eder ise o kadar bahtiyar olur.

Her bir şeyden evvel başladığın işi tekmil et.” (Etfal: 19, 142).

Açlık çalışkan adamın kapusundan içeri girmeye cesaret edemez.

Gece erken yatub, sabahleyin erken kalkan adam sağlam zengin akıllı olur (Etfal: 21, 164).

“Terbiye çarşıda satılmaz.

Çalışkan her neye sarılsa altın olur.

Zenginlik ikinci bir arzudur.

Vakidin nakidden ziyade değeri vardır.

Doğruluk zenginlikle züğürtlüğe bakmaz.

Say ve amel insanı her nevi bahtiyarlıktan izal eder.

Say ve amel mektebi mektablerin en mühimidir.

Çalışmayarak yorulmayarak servet sahibi olmayı arzu etmek deliliktir” (Etfal: 23, 184).

Bu atasözleri de tıpkı hikâye ve ahlak başlıklı yazılarda yer alan ve geleneklerle örtüşen, toplumu gözetten bir temaya sahiptirler. Daha çok çocukların çalışkan olmalarına yönelik sözler yer almıştır. Etfal’in ana teması, öğüt ve fenni içerikli

yazılar ile oluştuğundan dolayı; gazetede atasözleri, birçok sayıda ve hikâyede geçmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ETFAL GAZETESİ'NDE ÖĞRETİM KONULARI

1.Bilgilendirme Konuları

Etfal Gazetesi, çocuklara yönelik bir öğüt, ahlak gazetesi olmasının dışında önemli bilgilendirme konularına da sahiptir. Çocukların anlayacağı şekilde aktarılan birçok fenni bilgilerin dışında, coğrafi bilgiler, sağlık konusunda dikkat edilmesi gereken bilgiler, çeşitli hayvanlarla ilgili bilgiler, bitkiler ile alakalı ilginç bilgiler, sanat ve tarih ile ilgili bilgiler gazetede yer almaktadır. Ayrıca dönemin teknolojisi ile ilgili bilgiler de aktarılmıştır. Burada şüphesiz, çocuklara yaşadıkları dünya hakkında bilgi sahibi olmaları ve genel kültür bilgilerini arttırmaları hedeflenmiştir. Dönemin okullarında verilen dersleri okul dışında da desteklemek amaçlanmıştır. Gazetede ilim ve fennin öneminden çokça bahsedilir. “İlim ve Fen una Dair Bazı Mübahasa” isimli başlıkta: “*İnsan her şeyi hakikati veche üzere idrak etmek amel-i tabiasına malik olub bu babda varid hatır olan sualler ilim ve fennin tahsili ile hal olunabilir*” (Etfal: 2, 9). Yazının devamı çocuklara dünya üzerindeki nehirleri, dağları, şehirleri, ülkeleri, kıtaları öğrenmelerinin gerektiği istemektedir. İstanbul dışına çıkmadan bunların bilinebilmesinin yalnız ilim ve fen ile olacağını belirtmektedir. Yine çocuklardan dünya üzerindeki görmediğimiz, duymadığımız hayvanlar ve bitkiler ile ilgili bilgilerinde ilim sayesinde öğrenileceği belirtilmiştir. Ayrıca icat olunan telefonun, bulunan elektriğin, buhar gücüyle yapılan makinelerin vs. tümünün ilim ve fen ile olacağını belirtmiş ve çocuklardan ilim ve fenne merak uyandırmalarını istemiştir.

1.1 Fenni Bilgiler

Etfal Gazetesi verdiği fenni bilgileri resimlerle de görsel zenginlik katmış ve bu sayede çocuklara verdiği bilgilerin kalıcı olmasını sağlamıştır. Gazetede bu bilgiler ile ilgili ilk olarak “Ateş” başlığı taşıyan bir makale bulunmaktadır. Burada, çocuklara, ateşin ne şartlarda yanacağı ile ilgili bilgiler verilmiştir: “*malumdur ki insan dünyada birçok şeye muhtacdır bunların en önemlilerinden biri ateştir. Ateş yakıcı el ile dokunulmaz su ile imtizac etmez dokunduğu şeyi dahi ateş ederek yavaş yavaş mahu eyler bir cisimdir. Ateş ve yahud ateşin dokunmakta bulunduğu bir şey*

yanmak için bilmehal havaya muhtacdır. Havasız bir mahalde hiçbir cisim yanmaz.

Bunu kolayca anlamak için kısa ve faideli birkaç tecrübe el verir. Göstereceğimiz bu tecrübeler pek iyi anlaşılacak ki hava olmayan bir yerde ateş ve mum yanmadığı gibi yanmakta olan ateş ve mum öyle bir yere konulacak ise söner. Ateş ile mumun söndüğü bir yerde canlı yani nefes alıp veren hayvan dahi yaşayamaz...” (Etfal: 1, 7). Bu bilgileri aynı zamanda resim ile görselleştirerek ateşin bir fanusun içinde havasız kalarak söndüğünü göstermiştir. Ayrıca çocuklara bunu kendilerinin de yapabilmeleri için yöntem belirtmiştir (Etfal:2, 14) (Resim- 2).

Diğer bir makale “Yağmur ve Su” başlıklı makaledir. Burada çocuklara yağmurun ve suyun nasıl oluştuğuna dair bilgiler verilmiştir. Yağmurun denizleri, gölleri ve nehirleri oluşturduğundan; denizlerin, göllerin ve nehirlerin de tekrar yağmuru oluşturduğundan bunun tabiatın devinimsel bir kanunu olduğundan bahsetmektedir. Yağmurların yeryüzündeki suları beslediği bilgisini verdikten sonra yağmurun oluşumunu daha basite indirgeyerek çocuklara şu örnekle açıklamıştır: *“Dört etrafı iyice kapalı bir otanın içinde ısınmak için ateş üzerine bir tencere su koysak o su ısındıkça yavaş yavaş buhar olmağa başlar gittikçe buharın miktarı çoğalub otanın durununu ihata eder. Eğer ateşi daha da yakacak olur isek su bütün bütün buhara tebdil eder. Bu buhar odanın içinde duvarlara ve otanın camlarına vesair eşyalarına dokundukça suya mebde olur. Bu hal en ziyade camlarda görülür. Zira en evvel camlarda su damlaları bir yere toplanup cam üzerinde aşağıya doğru akmaya başlar.”* (Etfal: 7, 54). Yağmur ve suyun bu şekilde oluştuğunu belirterek; çocuklara da bu örneği tavsiye etmiştir. Yazının sonraki sayısının devamında yağmur ile alakalı günlük konuşmalardan bahsedilmiştir: *“Dikkat buyurulur mu? Bak bize adam haber veriyor yağmur gelecek diyor. Evvela sözü doğru ama niçun gelecek orasını kendisi de bilmiyor. Hakikat nokta-i nazarından bakılırsa bu adama ne demekliğimiz gelir. Ağzından çıkan sözün ne olduğunu kendisi de bilmiyor, diyeceğiz değil mi? Bu sözün ise doğruluğuna kail olacak hiçbir vicdan tasvir edemem. Onun için yine tahsil yine ilim.”* Yazının devamında çevremizdeki insanların yağmur ile ilgili sözlerinin (bu hava yağmur havası, yağmur yağacak vs.) tecrübelerden ibaret olduğunu, bu sözleri söyleyenlerin, çok defa yaşamış oldukları olayları benzer durumlarda tekrar yaşayacakları için söylediğinden bahsetmiştir. Ancak bunun tecrübeden daha

önemli bir şekilde öğrenilmesini yani eğitim ile öğrenilmesini vurgulamıştır (Etfal: 9, 71).

Gazete de Şubat ayının gün sayısının diğer aylara nazaran neden farklı olduğu da eğitici bir şekilde açıklanmıştır: “*Bin üç yüz bir senesi şubat ayının içinde bulunuyoruz. Acaba dikkat edilmiş mi ki bu ay bazen yirmi sekiz bazen yirmi dokuz gün bunun sebebi nedir? Söyleyelim: Rumi senesi Küre-i arzın güneş etrefinde ettiği devir kadar sürer. Küre-i arz ise devr mezkureyi üç yüz altmış beş gün altı saatte ikmal eder.*

Bir sene üç yüz altmış beş gün idi. Muharren dört senede bir gün fark ettiği görüldü. Çünkü her sene altışar saat fark etdikte tabii dört saat fark eder ki bir gün demektir. Roma cumhur reisi eşhur (Sezar) buna bir çare bulmak ve doğrultmak istedi. O vakitler ilim heyeti muharrirleri Mısırdaki bulduğundan oraya müracaatla (Sosinjen) nam zatı celb eyledi ki işte bu zat gelerek salnameyi tashih ve her dört seneye bir gün ilave ederek böylece dört senede bir kere Şubat ayı (29) gün gelmeğe başladı.” şeklinde konunun detaylı açıklaması yapılarak, gerekli bilgiler çocuklara aktarılmıştır (Etfal: 9, 72).

Gazetede farklı bir konu da, “Hava” başlıklı makaledir. Burada havanın genel özelliklerinden, basıncından, renginden bahseder. Tadını alamayacağımızdan, havasız bir ortamı oluşturabilmenin mümkün olduğundan bahsederek; “*Çocuklar dört tarafımızda her yerde hava vardır. Havadan hiç boş bir yer yoktur. Mesela sofranın üzerinde boş sandığımız bardakta, boş bir odada, sokakta, boş bir arabada velhasıl her yerde hava bulunur. Hava boşlukta yayılır mı? Evet! Tulumbadan suyu nasıl çekersek havayı da o vecihle çeken bir makine vardır ki işte buraya resmini veza ediyoruz. Balıklar suda yaşadığı gibi kuşlar hava sayesinde uçarlar, insanlar havayla nefes alır, yaşarlar. Odadaki havayı görmezsiniz. Zira cam gibi şeffaftır. Hâlbuki cama bir taraftan bakılırsa yeşil görünür. Günlük bir yerde pek çok toplanmış suya bakar isek yeşil yahud mavi görünür. Denizlerde olduğu gibi. Havayı dahi bir yere çokça toplanmış görsek mavi bir rengi vardır. Havanın böyle mavi olmasındandır ki ufukta görünen şeylerin pek çoğu mavi görünüyor. Göğün dahi mavi görünmesinin sebebi havanın rengidir”* (Etfal: 12, 92). Ayrıca havanın varlığı ve külesinden bahsedilmiştir; “*...Daima nefes almağa alışmış olduğumuzdan havanın kokusunu veyahud tadını bilemeyiz. Onu tutamayız. Lakin*

elinizin üzerine üfleyecek olursanız havayı hissedersiniz. Demek ki bundan havanın varlığını dahi hissedersiniz. Havanın mevcut olduğunu anlamak için hava ile dolu bir şeyi sıkmalı. Mesela lastikden yapılmış topun içinde havadan başka bir şey yoktur. Hâlbuki topu sıkabilir misiniz? Hayır! Zira patlar. Demek ki hava hem mevcut hem de bir dereceye kadar kuvveti vardır” (Etfal: 12, 93) Havanın kuvvetinden bahsedilerek çocuklardan şu örneği yapmaları istenmiştir: *“Elinize bir bardak alınız ağızına kadar su doldurunuz suyun üzerine bir kağıd koyub süratle bardağı döndürünüz. Görürsünüz ki kâğıd suyu tutar. Su dökülmez lakin kâğıdı tutan da havadır”* (Etfal: 12, 92). Hava ile örnek olarak uçan balonun mucidi Mongolfiyer kardeşlerin ısınan havanın vasıtasıyla balonu nasıl uçurdularından bahsetmiştir (Etfal:12, 93).

Gazetede çocukların ilgisini çekecek ve merakta bırakacak konulardan birisi kısa olarak verilen şu başlıktır: *“Bazı ağaçlara yıldırım isabet etmesi”*. Burada bazı ağaçlara özellikle yıldırım çarpar mı, yıldırımın düşmesi ağacın yüksekliği ile mi ilgilidir gibi sorular sorularak çocuklarda merak uyandırılmıştır. Daha sonra bu konu ile ilgili yapılan araştırmalara yer verilmiştir. Amerika’da 1787 de yıldırımın daha çok meşe, çınar ve ceviz ağaçlarına; İngiltere’de 1760’ta yıldırımın meşe ve dişbudak ağaçlarına düşme oranının diğer ağaçlara oranla yüksek olduğu belirtilmiştir. Yine Almanya’da Das Vater isimli bir gazetenin haberine göre iki yüz altmış beş ağaç türü olan yerde yalnız yüz altmış beş kez meşe ağacına isabet ettiği belirtilmiştir. Çocuklara bu gibi bilgiler verildikten sonra cevabın, toprağın cinsinden olacağını, ağacın kökleri ile ilgili olduğu ya da çevresindeki mahallerle alakalı olduğu fikri verilmiştir (Etfal: 23, 183).

Gazetede ayrıca icatlar ile ilgili bilgiler de yer almıştır. John Wait’ın hayatı hakkındaki bilgiler hikâyeleştirilerek verilmiştir. John Wait’ın doğum tarihi ve doğum yeri verildikten sonra her zaman fen ve ilim ile ilgilendiği belirtilmiştir. Okulda olmadığı zamanlarda bile boş durmayıp meraklı bir şekilde aletlerle uğraştığı çocuklara tavsiye ederek aktarılmıştır. John Wait’ın, çevresindeki insanlara aldırmandan merakla fen ve ilim ile ilgilenmesi sonucu buharın gücünü bulmasını sağladığı belirtilmektedir (Etfal: 2, 12). Daha sonra çocuklara, John Wait’ın, buharın gücünü bulmasıyla insanlara çok büyük hizmetleri olduğu açıklanmıştır.. Bu buhar gücü sayesinde bazı araçların hareketi sağlanmış, fabrikalarda ve evlerde kullanıldığı belirtilmiştir (Etfal: 3, 20). Böylece çocuklara

ilim ve fen ile ilgilenmenin çok önemli olduğu ve insanlara büyük faydalar sağladığı vurgulanmıştır.

İlk şasele lokomotifin icadı hakkında da bilgiler yer almıştır. İlk olarak Amerika’da bir sergide gösterildiği belirtilmiştir. Lokomotif hakkında, tekerleklerinin boyutu, kaç litre su konulduğu, gücü, ağırlığı vs gibi teknik bilgiler de yer almış olup (Etfal: 8, 62) gazetede bir de lokomotifin resmine yer verilmiştir (Resim-3).

1.2.Tabiat

Tabiata da gazetede yer alan konular arasındadır. Bir yazıda çocuklara mağara hakkında bilgiler aktarılmıştır: “*Yer altında bazı mağaralar vardır ki bunlar sizin zan ettiğiniz gibi birkaç ayak merdivenle bir iki metro uzunlukta oyulmuş olduğu görülen kabilden değildirler. Bilakis pek geniş mahallere sahiptir...*” (Etfal:7, 51). Ayrıca mağaralarda oluşan sarkıt ve dikiklerin oluşumundan da bahseder. “*ince tevellüd veya dantellerden muhtelif suret ve şekillerde yapılmış perdeleri görmüşsünüz. İşte rutubetten veya sair esbabdan dolayı damla damla bu mağaraların tavanından akan sular mağaralarda mütemadiyen eksik olmayan şiddetli soğuktan buza dönerek ve seneler seneler bu halde kalarak nihayet taş gibi olurlar ki bunlara damla taşı denilir. Şimdi bu damla damla sular akınca birbirleriyle birleşerek ve ayrı ayrı zamanlarda damlayarak muhtelif suret ve şekil alır ve böylece (dantel) ve (tuval) şeklinde ince ve gayet beyaz perdeler gibi görünür.*” (Etfal: 7, 51). Yine bu mağara adlı makale de resim ile görsellik katılarak zengin bir anlatımla sunulmuştur (Etfal: 7, 53). Mağara yazısına örnek olarak ise Amerika, Korsika, Napoli’deki mağaralar verilmiştir.

Diğer bir yazıda ise yanardağlarla ilgili kısa bilgi verilmiştir. “*Yanardağ o dağlardır ki tepelerinden vakit vakit alev taş gölleri, çamurlar, kükürd vesair mahlûl medeniyet saçulub ateşten ırmaklar gibi aşağıya doğru dökülmeğe başlarlar. Köy, şehir ve her neye rast gelurler ise harab ve küller altında setr ederler ki bu hale yanar dağların furanı tabir olunur bu müdhiş tehlikeden kurtulmak için kaçmadan başka çare tasvir olunamaz. Dağın tepesinden ateşin saçıldığı delike (yanardağ ağzı) ve lav denilir. Bazen asırlarca yandıktan sonra söner ve ağzı soğur. Bununla beraber daima ağzı açık kalır*” “Etna Yanardağı”

başlıındaki dağdır. Bu yanardağa dair yüksekliği, nerede olduğu ve çevresi hakkında bilgiler ve dağı ziyaret eden bir seyyahın sözlerine gazetede yer verilmiştir (Etfal: 21, 164). Ayrıca yanardağın patlama sırasında meydana gelen olayların sırasıyla nasıl vuku bulduğu, çevresindeki yerlere ne kadar büyük zarar verebildiği de gazetede yer almıştır (Etfal: 23, 179) (Resim-4).

Son sayıda güncel bilgi olarak Eyfel kulesine değinilmiştir. Günümüzde Expo fuarı olarak bilinen ancak gazetenin, sergi-i umum olarak isimlendirdiği bir sergide Eyfel kulesinin inşaatının başlayacağı bilgisi şu şekilde vermiştir: “*Serlevhamızda gösterildiği vecihle 1889 senesi yani bundan üç sene sonra Fransa da bir sergi-i umum keşad olunacağından (Eiffel) namında meşhur bir mühendis buraya suretini derc eylediğimiz şekilde bir kule inşası tasvir etmektedir*” (Etfal: 23, 179). Etfal’de Eyfel kulesinin biçim ve şekil özellikleri de verilmektedir. Bu yapının nasıl inşa olunacağı, hangi madenlerden yararlanılacağı hakkında da bilgiler detaylı bir şekilde yer almaktadır ve henüz inşası gerçekleşmeyen Eyfel kulesi ile ilgili bilgiler nasıl olacağına dair verilmiştir. Ayrıca gazetede Eyfel kulesinin bir de proje resmi yer almaktadır (Resim-5).

1.3. Coğrafi Bilgiler

Etfal gazetesindeki coğrafi bilgiler, “Kozmografya” başlığı altında verilmiş olup çocuklara aktarılan bilgiler arasında geniş yer tutmaktadır. Genellikle uzak yerlerin coğrafi bilgilerinden bahsedilmiştir. Ayrıca dünya hareketlerinden ve aydan, yıldızlardan, beşeriyetten çocuklara bilgiler verilmiştir. Gazete, çocuklara öncelikle coğrafyanın ne demek olduğunu açıklamıştır: “*Coğrafya üzerinde yaşamakta bulunduğumuz küre-i arzın sathında olan su ve kara ile bunları bir takım kısımlara ayıran ve bir kısmında dahi malumat-ı müfide veren ilimdir. Coğrafya hakkında malumat almak için haritaya müracaat olunur. Harita: Küre-i arzın sathında bulunan bilcümle su ve kara ve karada olan dağları, şehirleri, burunları, körfezleri, ataları ve bu satıh-ı arzın bir takım aksama taksiminden teşekkül eden hükümetleri ve bir hükümetin dairesi dâhilinde bulunan vilayet ve sancaklar vesaireyi gösteren büyük kâğıd sahifesidir.*” (Etfal: 3, 19). Devamında haritayı nasıl kullanacaklarından, haritada nelerin mevcut olduğundan bahsedilmiştir. Bir başka yazıda ise kozmografya ile ilgili özet bilgiler verilmiştir. “*Kozmografya lisanı-ı Fransuvada âlem-i hayat manasında olub lisanımızda ekseri*

hayat denilecek yerde kozmografya deniliyor. Zamanımızda hemen Türkîleşmiş gibi bir kelime olub her nerde geçer ise âlem-i hayat demek olacağını beyan ederim.” (Etfal: 5, 37). Devamında, çocuklara evrenin, görünenin dışında çok daha büyük olduğunu, dünyanın çok ufak olduğunu, yıldızları, güneşi vs. kısa kısa anlatarak çocuklarda merak uyandırılmak istenmiştir.

Bu konunun bundan sonraki kısımlarında coğrafya ve kozmografya bilgileri birlikte verilerek devam etmektedir. Öncelikle güneş sisteminden ve bu sistemdeki gezegenlerden bahsedilmiştir (Etfal: 6, 46). Güneşin şeklinden, özelliklerinden, dünyadan kat kat büyük olduğundan, sıcaklığından ve dünyaya sağlamış olduğu faydasından bahsedilmiş çocuklara konuyu daha iyi anlamaları için şu deneyi yapmaları istenmiştir: *“Şimdi çocuklar size kısa bir tecrübe öğretelim. Bunu yapınız: Gece odada bir mum veya gaz yandığı ve elinize lastikten bir top yahud bir alma alarak muma karşı tutunuz. Aydınlığa gelen tarafı parlak olur. Öbür tarafı ise gölgede kalır. Topu herhangi tarafa çevirseniz daima yarısı parlak diğer yarısı gölgede kalır. O halde dikkatle topa bakınca aynı musatavi kısımlara ayrıldığını görürsünüz. Düşündüğünüz halde sizde anlarsınız ki bundan başka dürlüsü olmaz...”* (Etfal: 10, 75) (Resim-6). Bu örnekten sonra “Küre-i Arzın Dönmesi” ve “Gece ve Gündüz” başlıklı yazılarda dünyanın kendi etrafında dönmesi sonucu oluşan gece gündüzdüden bahsetmekte ve bunu da çocukların daha iyi anlayabileceği şekilde örnekler ile vermektedir: *Bir alma alarak ortasından büyük bir bız ile deliniz. O vecihle ki bız almanın bir tarafına girerek diğer tarafından çıksın. Sonra yine bızın bir ucunu bir masa üzerine koyarak diğer ucunu elinizde tutunuz. Bu halde almayı çarh gibi döndürdüğünüzde görürsünüz ki alma kendi başına döner.*

İşte üzerinde yaşadığımız küre-i arz dahi bu alma gibi dönmekte olub orada bulunan her şey döner. Bahçeler, insanlar, hayvanlar dahi cümleten birlikte dönmektedir. Bir suretteki biz ve bizim etrafımızda bulunan şeyler az vakit içinde birçok ve pek çok, mesafe kat edebiliyorlar. Şimdi çocuklar! Zan edersiniz ki bu söylediğimiz sözlerden tacüb izhar ederek “küre-i arz döner ve bahçeler, evler, ağaçlar, insanlar dahi ona tabiat ederse nasıl olubda biz bunları duymuyoruz. Böyle bir şey olabilir mi? Yanlıştır. Zira 4 tarafımızda bakındıkça asıl böyle bir hareket ve devr olmayub halimiz üzere durduğumuzu görüyoruz” dersiniz. Cevap olarak biz de deriz ki yanlılık sizdedir. Biz dönüyoruz. Lakin bakınız! Ne sebeble mübenni döndüğünüzü anlamıyorsunuz. Mesela her tarafı kapalı bir arabada

olsanız veyahud gece olubda dışarıda bulunanları görmeyerekden araba ile yolculuk etseniz arabada olanları mesela pederinizi validenizi biraderinizi uşaklarınızı velhasıl her kim ve ne eşya varsa onları görürsünüz bir surette hepsi yerlerindedir. Muvakkalarını değişmiyorlar. Yalnız araba yürüyor. Lakin siz arabanın bu hareketlerini göremezsiniz ancak sallanmasından ve dışarıya baktığınızda yürüdüğünü his edersiniz. İşte küre-i arz döner. Lakin her şeyde beraber döner. Bundan dolayı döndüğünü anlayamazsınız. Lakin demiştik ki arabadan dışarı bakılsa arabanın hareketini anlarsınız binaen aleyh yıldızlara ve güneşe bakmalıyız” (Etfal: 10, 76-77). Dünyanın dönüş şekli açıklandıktan sonra aynı örnek üzerinde bu kez de gece gündüzün nasıl oluştuğu hakkında bilgiler verilmiştir: “Biz ile deldiğimiz almayı yeniden ele alalım. Mumun yahud lambanın ziyasına karşı tutalım. Bu halde evvelce dediğimiz mum veya lambanın ziyası almanın yarısı üzerine aks eder diğer yarısı gölgede kalır. Eğer almayı döndürecek olursak yine daima yarısı ışılda yarısı gölgede bulunur. Bunu iyice anlamak için elinizde olan almanın üzerine bızın bir ucundan diğer ucuna kadar bıçakla çizgiler çizersiniz. Görürsünüz ki bu çektığınız hatlar birbiri ardınca ışıktan gölgeye gölgeden ışığa dâhil olurlar. Alma döndükçe her bir noktası hem ışıktan hem gölgeden geçer. İşte küre-i arz lamba gibi kendisine ziya veren güneşin karşısında alma gibi döner. Ve almanın her bir noktası hem ışıktan hem karanlıktan geçtiği gibi küre-i arzın dahi her bir noktası gide gide hem ışıktan hem karanlıktan geçer.

Bu sebeble mübennidir ki küre-i arzın bir noktasından bulunduğumuzdan onunla beraber dönerek güneşin ziyası önünden geçer. Bu esnada gündüz olur. Sonra başka mahaller güneşin ziyası önünden geçerler. Biz ondan mahrum kalırız gece olur. Elinizde olan alma bir dakika da döner. Lakin küre-i arz büyük olduğundan 24 saatte ancak dönebilir. Şöyle ki her bir noktası 24 saat evvel hangi mahalde bulunur ise 24 saat sonra dahi orada bulunur. Şimdi içinizden çokları diyecekler ki “Niçun? Bazı kere gece uzun, gündüz kısa olur, kış mevsiminde olduğu gibi. Bazen de gündüz uzun gece kısa olur, yaz mevsiminde görüldüğü gibi” gece ve gündüz ne kadar uzun ve kısa olsalar da her ikisi 24 saat devam eder. Yani yaz mevsiminde gündüz 14 saat olsa gece 10 saat olur. Bu halde gecenin 10 saatini gündüzün 14 saatine ema etsek 24 saat olur. Eğer gündüz 15 saat olursa gece 9 saat olmalı ki bunların cümlesi 24 saat olsun. Velhasıl gece ve gündüzün yani bir günün müddet devamı daima 24 saattir” (Etfal: 10, 77). Görüldüğü gibi dünyanın

dönmesi sonucu gece ve gündüzün nasıl oluştuğu da basit bir anlatım ile çocuklara açıklanmıştır. Konu içerisinde günün süresi de çocuklara ek bilgi olarak verilmiştir.

Kozmografyaya başlığı altında, kutup ve ekvatorun neler olduğu konusunda açıklamalar da yer almıştır. “Kutup nedir?” başlıklı yazıda kutuplar şu şekilde açıklanmıştır: *“küre-i arz alma gibi yuvarlakdır demiştik. Döndüğü ve kutublarda üst ve alt tarafı dahi dönmeyub tabii kendi üzerlerine dönerler. İşte küre-i arzın bu iki uçlarına kutub denir. Bu kelimeyi iyice hafz ediniz. Demek ki bu kutub dediğimiz sivri bızı almanın ortasından, idhak eylediğimizde bız yukarı ki ortasından, bir de aşağıya ortasından çıkan iki taraflardır. Yukarıdakine (kutub şimali) aşağıdakine (kutub cenubu) denilir”* (Etfal: 11, 84). Bu yazının ardından ekvator ile ilgili bilgiler verilmiştir. *“Hatt-ı İstiva dediğimiz nedir? Bir kutubdan diğer kutuba kadar olan mesafenin ortasına yani iki kutubdan dahi musavi bade bulunan mahale velhasıl küre-i arzın orta yerine hatt-ı istiva denilir ki bu suretle küre-i arz ikiye taksim olunarak her bir kısmı yarım küre şeklini almakla birine yani şimal tarafında bulunana (küre şimali) diğerine (küre cenubu) namı verilir. Hatt-ı istivaya yakın mahallerde güneşin ziyası doğrudan aks ettiğinden sıcak gayet şiddetli olur iki kutublarda ve onlara yakın mahallerde dahi güneşin ziyası az aks eylediğinden soğuk olur. Bu ikisinin orta yerleri ne şiddetli soğuk, ne de öyle ziyade sıcak olur. Memalik-i Osmaniye gibi.”* (Etfal: 11, 84)

Güneş ve dünyadan sonra ay hakkında da bilgiler yer almaktadır. *“Ay bazen yuvarlak ve bazen yay gibi görünür. Bazen de yarım küre gibi müşahede olunur. Tabii bunun sebebini anlamak istersiniz. İşte beyan ediyoruz: Ay ister yuvarlak görünsün, ister yarım küre gibi görünsün ister yalnız yay gibi görünsün! Yine o bildiğimiz aydır. Lakin niçün böyle muhtelif suretle görünür? Bunu söyleyelim. Ay Küre-i arz gibi yuvarlak ve küre-i arzdan elli defa ufaktır. Ay güneş gibi ziya vermez kendisi güneşin ziyasıyla nuranet kesb ederek bu nur bize aks eyler. Bunun (ayın) da bir kısmı aydınlık ve bir kısmı da karanlıktadır. Ay küre-i arz etrafında döndüğünden bazen kendisinin aydınlık olan tarafını göremeyiz. Bazen biraz görürüz. Yalnız yan tarafından gördüğümüzde (hilal) yarısını gördüğümüzde (birinci rebi) tamamını gördüğümüzde (bedir) yani tam ay diye temsil ederiz.*

Bade-i ay döndükce evvelce gördüğümüz kısmı görmeyub böyle yavaş yavaş (son rebi) ve nihayet karanlık tarafı bize gelmesinden artık büsbütün görülmez olur.

Mamañih ay daima dönmekte bulunduğundan onu yine zaman zaman görebiliriz. Böyle olması da tabiidir. Bir taraftan ğayb oldukda diğler taraftan meydana çıkar. Ay 29 30 günde küre-i arzın etrafını dolaşır böyle her bir şekilde yedi gün kadar görünür.” (Etfal: 11, 86). Ay ile ilgili basit ve anlaşılır bir açıklamanın hemen ardından kozmos ile alakalı bir diğler unsur olan yıldızlar hakkında da bilgilere yer verilmiştir:

“Bulut olmadığı bir gece dışarıya çıktığımız, yahud pencereden semaya temaşa eyledikinizde hesabsız yıldızlar görürsünüz. Bunları saymaya kalkışmayınız. Zira hesabsızdırlar. Bu yıldızlardan bazılarının ziyası çok bazılarının ki azdır. “Niçun bunlar gündüzün görünmezler? Gündüz ğayb mı olurlar?” Hayır! Her vakit semadadırlar. Lakin gündüzün görmedikinizin sebebini söyleyelim, mumun aydınlığı has olunmaz. Gece ise aydınlık verir. Acaba gece kendisinde olan ziya gündüzün ğayb mı olur? Hayır! Gece ve gündüz bu mumun ziyası birdir. Lakin güneşin ziyası mumun ziyasından pek ziyade olduğundan mumun ziyası görünme.” Şimdi hava kapanık bir günde mumu yakalım. Ziyası daha iyi görünür. Yıldızlara gelince gündüz vakti onları görmesiniz. Zira güneşin ziyası önünde o yıldızların ziyası hiç gibidir. Fakat akşam yaklaşıbda güneşin ziyası az olarak bir müddet sonra büsbütün söndükde yıldızlar görünmeğe başlarlar. Sabahleyin dahi bunun aksi zuhur eder. Mesela en evvel az ziyalı olan yıldızlar görünmemeğe başlarlar. Gide gide güneş meydana çıktıkça hiç birisi görünmez olur. Bu yıldızlar dahi pek büyük olub kuvvetli ziyaları vardır. Lakin güneş gibi görünmeyişlerinin sebebi uzakda bulunmalarıdır.” (Etfal: 11, 86).

Ayrıca gazetede geçen “Arapların Coğrafya İlminde Terakkileri” başlıklı yazıda Arapların coğrafyaya katkılarında bahsedilmiştir. Avrupa’da bilimin henüz gelişmediği ortaçağ döneminde Arapların, Asya, Afrika ve Asya da birçok keşif yaptıklarını, Çin ve Hint denizlerine seferler düzenlediklerini bu bölgeleri araştırdıklarını belirtmiştir. Aynı zamanda dünyayı 360 parçaya bölerek boylam çizgileri ile ekvator çizgisini keşfettiklerini, dünyanın çapını hesapladıklarını detaylı bir şekilde belirtmiştir. Tüm bu bilgileri Avrupalıların Arap seyyah ve bilim insanların kitaplarından aldıklarını çocuklara açıklamıştır (Etfal: 15, 114). Dünya literatürüne giren birçok Arap seyyahın ve bilim adamlarının (Mesudi: Yıldızlı Cimenzar ve Mücevherat Madenleri. İbn-i Havkal, Kitab-ül Mesalik. Şerif El İdris, Memalik-i Mütenevvasını Anlamak Arzusunda Bulunan Kimseye Eğlence. İbn-i

El Varid, Cevher-i Acib. Ebul El Fayad Tekâmülü Beledan. gibi) icraatlarından, eserlerinden ve öneminden de bahsedilmiştir (Etfal: 16, 123).

“Coğrafya Derece-i Ehemmiyeti” başlıklı yazıda çocuklara, coğrafyanın önemi ve temel özelliklerinden bahsedilerek coğrafyadan nasıl faydalanacakları belirtilmiştir. Coğrafya sayesinde çeşitli yerleri bulabilecekleri çocuklara anlatılırken İstanbul’un semtleri örnek vermiştir (Etfal: 17, 134).

“Coğrafyanın Taksimatı” başlıklı yazıda coğrafyayı üçe ayırmıştır. “*Birincisi Coğrafi Hesap*”, burada coğrafi hesaplamalar, harita uzaklığı gibi hesaplamalar kastedilmiştir. “*İkincisi Coğrafi Tabii*” burada da deniz, tepe, dağ, körfez, burun, sahil, ırmak, göl, kıta, okyanus, yarım ada vs. gibi coğrafi terimler açıklanmıştır. “*Üçüncüsü Coğrafi Mülkidir*” burada ise hükümet ve devletlerin kendi oluşturdukları sınırlardan bahsedilmiştir (Etfal: 19, 137).

Son olarak çocuklara yönler hakkında bilgi verilmiştir. “*Şark güneşin doğduğu garb onun aksi yani güneşin yattığı mahal olup şimal ile cenub ise biri sağda diğeri solda ve yekdiğerinin karşısında farz olunmuştur*” bu şekilde ana yönler açıklandıktan sonra bu yönlerin araları da olduğundan bahsedip ara yönlere de örnekler verilmiştir (Etfal: 23, 180).

1.4. Sağlık

Etfal Gazetesi’nde en önemli konulardan birisi de sağlıktır. Gazete sahibi ve yazarının doktorluk mesleğine sahip olması şüphesiz bunda önemli bir etkidir. Birçok sayıda sağlık alanında makaleler detaylı olarak yayınlanmıştır. Bu makaleler “Hıfz-ı Sıhhat” başlığı altında verilmiştir. İlk makalede vücudun önemi ve vücudun beslenmesi üzerinde durulmuştur. “*Vücut-u insan daima sıhhatine nafi ve mahzar bir takım hava vesair şeyler ile ihata olunmuştur. Dost düşmanı mümkün mertebe fark ve temiz lazım geldiği gibi vücuda sıhhat ve mazarrat verici şeyleri dahi dost düşman tanıyub ona göre hareket etmek lazımdır. Bu sebeble vücuduna muhabbeti olanlar her vecihle vücuduna dikkat edub nafi ve hazmı kolay vücuda yarar olan etimayı istimal eylemelidir. Vücutun hayat ve sıhhati bedenin kuvvet ve kudreti bunlara dikkatle hafz-ı cümleye olunur.*” (Etfal: 2, 15). Vücutun gerekli ölçülerde beslenmesi gerektiğini, her gördüğü yiyeceği abartarak yiyenlerinde, beslenmesine pek dikkat etmeyip çok az yiyenlerin de vücutlarına zarar verdiklerini belirtmiştir.

Vücutun dikkatli beslenmesini, insanların hayatını idame ettirmesi için önemli olduğunu ve bu yüzden de vücudun ihtiyacı olan besinlerin vücuda zarar vermeyecek ihtiyaçta olacak kadar tüketilmesi gerekmektedir. Hayvansal ve bitkisel yiyeceklerin mevcut olduğunu ve bunun için de etlerin bozulmamış olmasına, balıkların bayat olmamasına, sebzelerin taze olması gerektiğine değinilmiş ve çocuklar, vücuda alınması gereken gıdalar konusunda uyarılmıştır (Etfal: 2, 15).

Yazının devamında beslenme ile devam edilmektedir. Bedenini korumak, sağlıklı olmak isteyenlerin beslenmelerine dikkat etmeleri gerektiği bir kez daha vurgulanmıştır. Ayrıca sindirim sistemi hakkında bilgiler de yer almaktadır. Önce sindirimin ne olduğu, daha sonra mide ile ilgili bilgiler verilmiştir. Sonra da sindirimin baştan sona kadar nasıl gerçekleştirildiği anlatılmıştır. Sağlıklı beslenmek için çocuklara neler yapmaları gerektiğine dair yöntemlerde gösterilmiştir. Yiyeceklerin kolay hazmedilmesi ve mideye zarar vermemesi için ağızda iyice çiğnenmesi gerektiği belirtilmiştir. Yine besinler konusunda hayvansal gıdaların ayrı, bitkisel gıdaların ayrı önemi olduğuna değinilmiş ve sağlıklı beslenmek için her iki türdeki gıdaların tüketilmesinin önemli olduğu vurgulanmıştır (Etfal: 3, 22-23).

Kahvaltının sağlık açısından önemine değinilerek işe gitmeden önce kahvaltı yapılması gerektiği, ağır işlerde çalışan kişilerin tok tutucu et gibi besinleri; hafif işlerde çalışanların ise sebze gibi besinleri tüketmesi gerektiği belirtilmiştir (Etfal: 5, 37). Gazetede yazının hemen devamında ise yiyecekler sınıflara ayrılmıştır. Şöyle ki:

Birincisi: Et'ime-i Muzife, bu yiyecekler de kendi içerisinde iki kısma ayrılır 1. Et'ime-i Muzife-i meberde, sebze ile bazı tatlı meyveler. 2. Et'ime-i Muzife-i meline, tereyağı, süt, tatlı meyveler. İkincisi: Et'ime-i Mukviye, bu yiyecekler de kendi asında iki kısma ayrılır. 1. Et'ime-i Mukviye-i menbaha, turp, hardal, tarçın, karanfil baharatlar. 2. Et'ime-i Mukviye-i hakikiye, sert ve yağlı balık etleri, çavdar ekmeği, nohut, bakla, mercimek. Bu sınıflandırma, besinlerden hazmı kolay-zor olanlar, kuvvet-zayıflık verenler, daha tok tutan-tutmayan besinler şeklinde sınıflandırılmıştır (Etfal: 5, 38).

Başka bir sayıda hayvansal, bitkisel gıda dışında bir de madeni gıdaların olduğu belirtilerek tuz (sodyum klor) ve unun öneminden bahsedilmiştir. Tuzun nerelerden elde edildiğinden, tuzsuz yemeğin yenilemeyeceğinden ve tuzun midedeki yiyeceklerin sindirimini kolaylaştırdığı konusunda bilgiler verilmiştir (Etfal: 14, 111).

Sağlık ile ilgili bir diğer yazı, “Sıhhat Gazetesi”nden alınmış bir makale olup, “Çocukları Sütten Kesmek” başlığını taşımaktadır. Birçok annenin, çocuğunu ne zaman anne sütünden keseceğini bilmediğini, eskiden üç yaşına şimdilerde ise iki yaşına kadar çocuklara anne sütü verildiğini belirtmiştir: *“Çocukları ne zaman ve hangi mevsimde ne surette südden kesmek lazım geldiğini her valide bilmelidir. Eski devirlerde çocuklar üç yaşına gelince südden kesilirdi. Müteharriyen etbadan dahi bu tedbiri beyan ve istihsan eylemiş ise de bunda bir efrat görülüyor. Hatta çocuk üç yaşında südden kestirilmek değil, o zamana kadar kendi kendine ve tabiatıyla südden kesilir. Şimdilerde ise takriben iki yaşına girince çocukların südden kesilmesi tavsiye ediliyor”* (Etfal: 20, 156). Anne sütünden kesmenin zaman olarak bazı değişkenlere göre, yani anne sütünün azlığı çokluğu, bebeklerin başka gıdaları istemesi gibi değişebileceği belirtilmiştir.. Anne sütünün ne zaman kesilmesi gerektiği konusunda doktorların söylemlerinin dikkate alınması gerektiği üzerinde durulmuştur. Anne sütünün kesildiği zamanın önemine dikkat çekilmiştir. Yazının devamında erken ya da geç süttten kesmenin oluşturabileceği zararlardan bahsedilmiştir. Eğer erken kesilirse çocuk sağlıksız olabileceği gibi geç süttten kesmekte çocukta hastalık ve ağız iltihabına neden olur açıklaması yer almaktadır. Ayrıca süttten kesilme zamanının çocukların diş sağlığı açısından da çok önemli olduğu belirtilmiştir

Sağlık ile ilgili son olarak yüzmenin önemine dair bir yazı yayımlanmıştır. Yüzmenin hafife alınmayacak ölçüde insan hayatı için çok önemli olduğu bilgisi verilmiştir. Yüzmeyi öğretmek için de resimlerle yüzmenin nasıl gerçekleştiği tarifi yapılmıştır (Etfal: 21, 167) (Resim-7). Yine çocuklara hangi sularda yüzüleceği ve yüzerken nelere dikkat edileceği de boğulma tehlikelerine karşı bilgi olarak verilmiştir. Ayrıca gazetede sağlık ile ilgili güncel bilgiler de yer almıştır. Dönemin Amerikasında yeni keşfedilen morfin özelliği gören ilaçlardan bahsedilmiştir. Bu ilaçların önce hayvanlar üzerinde denendiğini daha sonra hastalar üzerinde acıyı hafiflettiği bilgisi verilmiştir (Etfal: 21, 167).

1.5. Hayvanat

Çocuklar için hem eğlenceli hem de merak uyandıran hayvanlar konusuna Etfal gazetesi de fazlasıyla yer vermiştir. Özellikle çocukların zor görebileceği hayvan türlerinden bahsetmiştir. Tabiatla farklı hayvanların var olduğuna değinmiş ve verilen hayvanların çeşitli özellikleri çocuklara aktarılmıştır. Hayvanlar konusunda her hayvan için bir başlık verilip, başlıkta verilen hayvanların fiziksel özellikleri başta olmak üzere çeşitli özellikleri yazılmıştır. Bunun dışında verilen her hayvanla ilgili bir avcının hikâyesi de geçmektedir. Bazen hayvanın bazen de insanın zarar gördüğü bu hikâyelerin verilmesi şüphesiz çocukların hayvanlara olan meraklarının artmasını sağlamıştır. Bu hikâyeler, genellikle Avrupalı seyyahların maceralarını kapsamaktadır. Ayrıca tüm hayvanların resimleri de gazetede verilerek görsel zenginlik de yer almıştır.

Bu konu başlığı altındaki öncelikli yazı, çocukların gündelik hayatta sık karşılaştığı hayvanlarla ilgilidir. “Yuva” başlığı adını taşıyan, kuşların yuvaları hakkında öğüt veren bir metindir. Burada saka kuşu, sığırcık ve kırlangıç kuşlarının yuvalarının anne kuşlar tarafından nasıl yapıldığı detaylı bir şekilde tarif edilerek bir kuş için yuvasının çok önemli olduğu anlatılmıştır. Çocukların bu kuş yuvalarını bozmamaları, düşen kuş yuvalarını yerlerine koymaları ve kuş yuvalarına dikkat etmeleri gerektiği konusunda açıklamalar yapılmıştır. Kuş yuvasını bozan bir çocuğun uğradığı şanssızlıklar ve başına gelen kazalar, hikâye tarzında nasihatlerle açıklanmıştır. (Etfal: 1, 6).

Gazetede geçen bir diğer konu devedir. Öncelikle çocuklara devenin genel olarak hangi coğrafi bölgelerde yaşadığı belirtilmiş, daha sonra devenin çene, ayak ve hörgüç yapısıyla ilgili bilgi verilmiştir. Ardından devenin insan hayatı için çok önemli olduğu, insanların develer sayesinde ulaşım ve ticaret yaptıkları anlatılmıştır. Bir devenin günlerce aç susuz kalacağından bahsedilmiştir. Deve ile ilgili bilgiler verilirken ara bilgi olarak Asya ve Afrika’daki çöller hakkında da temel bilgiler verilmiştir. Bu çöllerin aşılması için ve çöllerde yaşayan insanlar için devenin büyük bir nimet olduğu üzerinde durulmuştur (Etfal: 3, 21). Çölde bir deve üzerinde giden bir insanın resmi de görsel olarak aktarılmıştır (Resim-8).

Çocuklar için oldukça ilgi çekici bir hayvan da fildir. Gazete de “Fil” başlığı altında, oldukça anlaşılır bir şekilde çocuklara bilgi verilmiştir: “*Fil memalik-i harre de bulunan hayvanlardan olub bir takımı Hindistan şarkında yani Asya kıtasında ve bir takımı dahi Afrika’da bulunur. Hindistan şarkında bulunanlara Hindi derler. Bunlar Afrika’da bulunanlardan daha büyüktür, kulakları vücudlarına nisbetle küçüktür ve arka ayaklarına et tırnağına mesabe dört aded tırnağı vardır. Afrika’da bulunan filler ise de bunlardan küçük ve arka ayaklarında üç aded tırnağı vardır. Bu iki cins fillerinde üst çenesinden uzanub dışarıya doğru çıkmış iki aded dişleri vardır ki düşmanlarına tesadüf ettiklerinde silah makamında istimal ederler. İş bu dişlerden sanayimiz pek çok istifade ederek, tarak, şemsiye sapı, bıçak sapı, kaşık ve sair gibi şeyler yapılmaktadır*” (Etfal: 8, 59-60). Yazının devamında fillerin hortumlarının özelliklerine ve fillerin insanlar ile aralarındaki gündelik yaşamına değinilmiştir. Ayrıca fillerin oldukça zeki hayvanlar olduğundan bahsedilmiş ve bir seyyahın fillerle ilgili hatırası gazetede verilmiştir. Bu hatıradan fillerin çocuklarla beraber oyunlar oynadıkları eğlenceli bir şekilde aktarılmıştır.

Fillerle ilgili başka bir yazıda ise gazete, fil dişlerini konu almıştır. “*Fil dişlerinin istimal olunan mikdarı*” başlıklı yazıda şu şekilde bir istatistik bilgi verilmiştir: “*1295-99 yani Rumi 1879-83 senesine kadar (284000) bini şark-ı Afrikadan olmak üzere yalnız Afrikadan cemen (848000) kilo gram fil dişi çıkarılmıştır. Bunun fiyatı hesab olundukta bir milyon Fransız lirasına baliğ oluyor. Bundan şu netice garibe çıkıyor ki senede (65000) fil telef olmayınca bu kadar fil dişi alınamaz. Bu hesabdan anlaşıldığına göre bir vakit gelecek ki dünya yüzeyinde fil kalmayacak ve bu cins hayvanın soyu mahv olmuş bir takım hayvanlar gibi yalnız ismi kalacaktır*” (Etfal: 23, 181). Burada dönemin fil katliamından bahsedilmiştir. Fillerin dişleri için avlanmalarının neticesinde ise fillerin tükeneceği tehlikesinin olduğu belirtilerek çocuklara bu konuda bilinç aşılacak istenmiştir.

Etfal Gazetesi’nde konu olarak işlenen bir başka hayvan gergedandır. Gergedanın türleri, fiziksel özellikleri, yaşadığı coğrafyalar ile insanlar arasındaki çeşitli ilişkiler ile ilgili bilgiler verilmiştir: “*hayvanlarda filden sonra en büyüğü gergedandır. Derisi yağlı ve kalın olduğundan vücudunda bulunan yarıklar olmasa yürümesi imkânsızdır. Ekseriye Hindistan’da ve Afrika tarafında bulunur. Hindistan’da bulunanların yalnız bir ve Afrika cihetinde bulunanların iki boynuzu olub omuzlarına kadar altı ayak boyu olduğu gibi on üç ayakdan ziyade uzunluğu*

vardır. Ayakları kısa ve her bir ayağında üç beş parmağı mevcuttur. Gözleri küçüktür. Derilerinde tüy olmayub hem kalın, hem de koyudur. Bu boynuzundan sanayide bazı şeyler vaz cümle tesbih ve kaşık yapılır. Afrika cihetinde bir de bunların beyaz cinsi bulunur. Filden kuvvetli olub fili görünce derhal takip ile karnını yırtarak telef etmek âdeti olduğundan buna (filin katili) dahi demişlerdir...” (Etfal: 14, 108). Gergedan hakkındaki açıklamalardan sonra avcılarının gergedanlarla ilgili hikâyeleri anlatılmıştır.

Gündelik hayatta da sık sık karşılaşılan papağan ile ilgili bilgiler de gazetede yer almıştır. “Tutu Kuşu” başlığı altındaki bu hayvan türü hakkında çocuklara gerekli bilgiler verilmiştir: “*Ekseriye yoldan geçerken bir mahalde toplanmış birçok edemler görerek oraya vardığınızda ya da bir dükkân yahud bir han önünde büyük kafes içinde bağırmasıyla yoldan geçenleri bir zaman durdurarak kendisini seyr-ü temaşaya mecbur eden bir kuş görürsünüz. İşte bu kuş eğlence için çok masraflarla uzak mahallerden getirilen (tutu kuşudur). Bazı kuşlar sedalarının güzelliğiyle insanları kendilerine celb ederler. Bu kuş ise insan gibi söylenmesiyle kendisini naar-ı dikkate mazhar eyler...*” “*Bu kuşlar sıcak yerlerde yani Asya, Afrika ve Amerika'nın sıcak taraflarında ve yeni Felemenkte buldukları gibi sürüyle yaşarlar. Ağaçların meyveleriyle teiş edip ağaç dallarında yuvalarını yaparlar.*” (Etfal: 15, 118). Bu cins kuş hakkında bilgi verildikten sonra bu yazının sonunda da tutu kuşu ile ilgili bir de hikâyeye yer verilmiştir (Etfal: 16, 127).

Çocukların ilgisini çekecek bir başka hayvan olan su aygırı, gazetede “Deniz Aygırı” başlıklı yazıyla okuyucularına sunulmuştur. “*Gergedan gibi büyük ve vahşi olan bu hayvanlar karada ve suda yaşarlar. Afrika'da Atlantik ve Bahri Hindiyaya dökülen yerlerde, Nil nehrinde bulunurlar. Afrika'nın içerisinde ve hatt-ı istivanın cenub cihetinde topluca yaşayub gündüzleri suda uyurlar. Bazı kere burunlarını sudan dışarı çıkarıp da püskürdükleri zaman dehşetli bir sada hâsıl ederler. Geceleri karaya çıkıp yayılırlar ve geldikleri yoldan yine yerlerine dönerler...*” “*Bu hayvanların bacakları kısa karınları büyük olub yürüdükleri halde otları süpürürler. Suya muhabbetleri çokdur kâh nehrin karına kadar girerler kâh kum üzerinde koşarlar. Karada en büyük otları çengel gibi dişleriyle kökünden sökerler.*” (Etfal: 16, 126). Su aygırı ile ilgili resimde ise yerli halkın ve avcılarının su birikintisinde bir su aygırını yakaladıklarını göstermektedir (Resim-9).

Hakkında bilgi verilen bir diğerk hayvan aslandır. Gazete, aslan için yırtıcıların en şöhretlisi unvanını kullanmıştır. Aslanların kilo ve boy uzunluğu, kaç yıl yaşadıkları, erkek ve dişi aslanın farklılıkları, doğal yaşam ortamları ve nasıl avlandıkları hakkında bilgiler verilmiştir: “*Yırtıcı hayvanların en şöhretlisidir. Afrika ve Asya'nın Hindistan cihetlerinde bulunur. Bütün hayvanat bunun seda-t dehşetini işitince kaçmaya başlar. Aslanın siması muhayyib, yakışı sert, dişi büyük sedası müdhiştir. Hareketi pek tetik (çabuk-tez) olub bir hayvanı avlamak için on beş yirmi ayak uzak yerlere atlar. Bazen dahi kendisini zapt edemediğinden istediği yerden ötelere fırlar. Kuyruğunu bir sallamakla insanı yere çarpabilir. Alnında bulunan saçlar hiddetlendiği vakit dimdik olur. Ağır ve bir yana doğru yürür, sıçrar, koşar. Aslan tuttuğu avla tayiş eder. İhtiyarlanub av avlama kudreti kalmadığı zaman ise yavrularını alıp bulunduğu mahalden uzak bir yere götürür. Orada kendisi yatar. Bunu gördükce yavruları arzusunu anlayub öteye beriye giderek buldukları avı yanına getirirler. O da bu avı paylaşır. Aslan yirmiden otuz yaşına kadar yaşayabilir...*” (Etfal: 18, 142). Aslan ile ilgili bir de resim gazetede yer almıştır. (Resim-10).

Son olarak goril hakkında bilgiler verilmiştir. Goril hakkında bilgilerin yeni olduğu belirtilmiş ve hangi hayvan türüne ait olduğu ile kısıtlı fiziki özelliklerinden bahsedilmiştir: “*Maymun cinsinden olub iş bu nüshada sureti bulunan “goril” nam hayvan hakkında daha birkaç seneden beridir ki malumat kemale alınabilmiş ve 1298 sene-i miladiyesinde Afrikanın garb tarafında sağ olarak bir (goril) yavrusu tutulub Parise gönderilmiştir. (Goril) gayet dehşetli ve vahşi bir hayvan olduğundan buna yaklaşmak pek tehlikelidir. Sair maymunlarla imtizac etmez. Elleri kuvvetli olub bunları maharetle istimal eder. Gözleri daima döner. Burnu düz ve burun delikleri derecesiz enlidir. Ağaçların alt dallarına gizlenub yakınından birisi geçdiği halde çengel gibi ayaklarını uzadarak derakib tutar ağacın üzerine alarak boğar, yer...*” (Etfal: 21, 163). Goril hakkında bu bilgiler verildikten sonra avcılarının goril ile ilgili maceralarına da yer verilmiştir. Ayrıca goril ile ilgili bir de resim yer almıştır. (Resim-11).

Gazetede sadece belirli hayvanlar hakkında salt bilgi verilmemiş “*Hayvanların azaları ve himetleri*” başlıklı yazıda genel olarak da çocuklar için bilgilendirme yapılmıştır. “*Çocuklar! Bilirsiniz ve çok defa tecrübe etmişsiniz ki hayvanlar adi makineler gibi değildirler. Onlar dahi his ederler. Duyguları var. Biz*

nasıl aklımızla hareket eder isek hayvanat sair dahi akıl yerine malik oldukları (hecs) ile tabiatı olarak hareket ederler. İçinizde köpeğin kendi sahibine olan muhabbeti ve saadetini bilmeyen var mı? Köpek gibi her hayvan dahi az çok bazı şeyleri anlayabilirler. Hayvanlar gördükleri şeyleri ve kendilerine iyi veya fena şeyleri tahdir ederler. Bir dereceye kadar tarik-i terbiyeye girerler. Tecrübe yahud terbiye ile bazı şeyleri öğrenirler. Her bir hayvanda irade kuvveti dahi vardır. Yani bazı şeyi ister, bazı şeyi istemez, bazı kere fevkalade inad eder. İstediklerini ele geçirmek için vasıta dahi bulabilirler.

Velhasıl hayvanlarda his vardır. Dövüldükleri zaman acı duyduktan başka bazı şeylerden müferrih olurlar. En ziyade vahşi hayvanlar bile yavrularını severler. Muhabbet ve güzel muamele gördükleri insanlara bazı hayvanlar derecesiz meyl ve muhabbet ederek onların uğruna canlarını bile feda ederler. Bu yolda anlamak istemek sevmek için ise hayvanları dahi kuvvete malik olmak iktisa eder. Hayvanların bu kuvveti insanın aklından ne derecede olduğunu beyan etmeğe hacet yoktur. Bu kuvvet akl-ı insanın gölgesi gibidir. Hayvan pek az ve gayet basit şeyleri, kendi usulünce anlar. Bu usul ise pek mahduddur. İnsanın akli dünyaya aydınlık veren bir nur gibi olduğu halde hayvanların bu kuvveti küçük bir kıvılcım gibidir. Bununla ancak gidecekleri yolu edecekleri hareketi fark edebilirler. İşte bu kuvvete (hecs) denilir. Bu hecs bir kuvvettir ki bununla hayvanlar pek az şeyleri idrak edebilirler...” (Etfal: 10, 78). Anlaşılabacağı üzere hayvanların makine olmadığı, hayvanların da duygularının olduğu vurgulanmıştır. İnsanlar nasıl ki akılları ile hareket ediyorsa hayvanlarda, duygu ve ihtiyaçlarına göre hareket etmektedir. En vahşi yırtıcı hayvanlar bile yavrularına sevgi ile yaklaşırlar. Hayvanların kendilerine iyi davranıldığında mutlu oldukları ve hayvanların bir dereceye kadar eğitilebileceği de belirtilmiştir. Hayvanlar yaşamak için yemeli, nefes almalı, su içmelidir. Bu şekilde hayvanların da yaşama hakkı olduğu kastedilmiştir. Ayrıca yazının devamında hayvanların her birinin farklı bir ihtiyacı olduğu belirtilmiş, balık ile köpeğin; köpek ile kuşun ihtiyacının aynı olmadığı açıklanmıştır. Böylelikle tek bir hayvan türünün olmadığı, her hayvan türünün farklı yaşam şekillerinin olduğu, farklı şekillerde beslendiği vurgulanmış ve hayvanların sınıflandırılması gerektiği üzerinde durulmuştur (Etfal: 10, 79).

“Hayvaniyetten” başlıklı yazıda da hayvanlar kısaca sınıflandırılmıştır. Hayvanları sınıflandırmanın çok uzun olduğu belirtilse de bilinilmesi gereken bir

konu olduğu vurgulanmıştır: *“Hayvanlar nasıl taksim olunmuşlardır! Bunu mufassallen anlamak uzun düşeceğinden başka şimdiki halde sizin için anlamak dahi müşküldür. İşte çocuklar bu sebebdan dolayı o taksimi kestirme bir yoldan tarif edeceğiz”* (Etfal: 12, 94). Yazının bundan sonraki kısmında hayvanlar, basit bir şekilde örnek hayvanlar verilerek *“Süt verenler, kanı soğuk olanlar, doğduktan sonra şeklini değiştirenler, denizde yaşayanlar, çok küçük canlılar”* şeklinde bir sınıflandırma yapılmıştır. Ayrıca süt veren hayvanlar da örnek alınarak kendi içerisinde farklı kısımlara ayrılmıştır. Bunlarında bazılarının ot, bazılarının et yediği, bazılarının uçan, bazılarının da suda yaşadığı örnek verilerek belirtilmiştir. Kuşlar ise uçabilen-uçamayan, uzun-kısa bacaklı, gece-gündüz avlananlar olarak aktarılmıştır (Etfal: 12, 95). Burada fazlasıyla yüzeysel ve karmaşık bir şekilde hayvanlar hakkında sınıflandırma yapılmışsa da hayvanların sınıflandırılmasının önemli olduğu belirtilmiştir.

1.6. Bitkiler

Etfal Gazetesi bitki tanıtımlarına da yer vermiştir. Bitki tanıtımlarında sağlık ön planda olmuştur. Gazetenin ilk tanıtımını yaptığı bitki ise tütündür. Önce tütünün tanımı yapılmıştır: *“Zamanımızda istimali herkese sirayet etmiş olan tütün hemen iki buçuk parmak boyunda bir ottur ki cinsine göre bazen çiçekleri sarı, bazen dahi beyaz olur. Tütün her nevi iklimde hâsıl olabilir. Sıcak yerlerde ömrü birkaç sene sürer ise de sair iklimlerde ancak bir sene imtidat eder”* (Etfal: 17, 131). Yazının devamında tütünün tarihi hakkında bilgiler verilmiştir. Amerika kâşiflerinden Kristof Kolomb’un, daha sonra da Fernando Cortes’in, Amerika kıtasında tütünü gördüklerini ve bu şekilde seyyahlar aracılığı ile tütünün Avrupa kıtasına geldiğinden bahsedilmiştir.

Tütün bitkisinin yetiştirilme ortamı ve sağladığı nikotin hakkında da bilgi verilmiştir: *“Tütün tohumu ezildiği vakit, toprağın kuru olması şarttır. Rutubetli olursa mahsul vermez. Tütünde (nikotin) denilen bir nevi zehir vardır. Bu zehir tütün yapraklarında yüzde (5) yahut (7) nisbetinde bulunur ise de tütün meydana getirildiği zaman nisbet mezkure yüzde hemen 1 veyahut 1 buçuk kadar tenzil eder. Pamuk (nikotini) çeker. Bunun için tütün içildiği sırada ağızlık veya çubuktan dumanın geçeceği yere biraz pamuk konulursa (nikotini) pamuğun üzerinde kalır”* (Etfal: 17, 131).

Tütünün sağlığa zararına dikkat çekilmiştir: *“Tütünün dumanı ağza çekildiğinde yakıcılığı ve harareti ve havi olduğu nikotinin tesiriyle baş ağrısı ve baş dönmesi ve bulantı vaki etmesi ve renginin solması ve zihnin dağılmasıyla beraber bir sarhoşluk husul getirir. Tütünü içmeye alışan adamların iştahaları tenakkıs bulub dadları ekseriya paslı ve ağzının lezzeti olmadığından tiryakileri yataklarından kalktığı anda tütün içmedikçe hiçbir şey yapamazlar. Bir vakit içmeseler kendilerine iç sıkıntısı ve başlarında sersemlik ve zihin perişanlığı ve iştahsızlık zuhura gelip bir iki çubuk veyahud sigara içtiklerinden o hal onlardan mukta dahi olur. Tütün içildikte hâsıl olan dumanın bir kısmı teneffüs için yavaş yavaş öksürük ve diğer hastalıklar sebep olur. Diğer kısmı dahi göze tesis ederek göz hastalıklarına badi olabiliyor...”* (Etfal: 17, 132). Tütün içmeye alışkın olan insanların iştahlarının olmamalarından bahsedilmiş, ayrıca tütünün akciğer başta olmak üzere çeşitli hastalıklara sebebiyet vereceği üzerinde de durulmuştur. Gazetede özellikle çocukların da tütüne başladıkları vurgulanmıştır. Burada suçun ebeveynlerden kaynaklandığı belirtilmiştir: *“Sigara içmenin vücudca olan mazeretlerinden maada çocukları peder ve valideleri tütün içmekden veli eyledikleri cihetle gizlice sigara içerek ve başı sakladıkda sigarayı elinden görünmeyecek bir yere atmakla harik zuhur ederek bir takım fikir ve fikriya dahi zebanileri dokunduğu görülmüşdür...”* (Etfal: 17, 132) Burada ebeveynlerin çocuklara kötü model olmamaları için yanlarında tütün içilmemesi gerektiği hususunda uyarılar verilmiştir. Gazetede yan yana verilen iki resimde (Resim-12) tütün içen çocuğun tütünü içtikten sonraki hali ile de konunun önemine tekrar tekrar dikkat çekilmiştir.

Gazetede tanıtılan bir başka bitki şeker kamışıdır. Konuya girmeden önce çocukların ilgisi çekilmek istenmiştir ve ardından şeker ile ilgili bilgiler verilmiştir: *“Çocuklar! Şekerin ne olduğundan size anlatmağa hacet var mı? Çünkü bizden ziyade şekeri siz istimal edersiniz. Siz yersiniz. Lakin bu şeker birden mi çıkıyor? Maden gibi toprakta mı bulunuyor? Yoksa bidayet başka şekilde olub bazı imalat ile mi bu şekli alıyor?”*

Şeker çok istimal olunduğu gibi birtakım şeyler de, mesela havuç, kestane, mısır, pancarda hususa iklimi sıcak memleketlerde çıkan şeker kamışında kesret üzere bulunur. Şeker kamışı her yerden ziyade Asya cihetinde, Hindistan cihetinde bulunub kökünden birçok filizler hâsıl olur. Boyu iki metreden beş metre irtifaında

ve kalınlığı üç dört santimetreye kadar vardır. Filizlerin uçları bu mahsusa tedarik edilmiş olan toprağa ekilerek bu uçları toprakda köklenir. 12 ay geçdikten sonra alt tarafında hâsıl olan yapraklar düşer ki yapraksız kalan sapsar şekerle doludur. Şeker kamışının içerisi boş olub oraya şeker toplanır. Henüz fidan olduğu vakit içinde kilitli şeker bulunursa da vakit geçdikce şeker inerek bir noktada tecemmül eder” (Etfal: 15, 119). Görüldüğü üzere çocukların şekeri çok iyi bildiklerini ancak şekerin nasıl oluştuğuna dair sorular sorarak konuya girilmiş ardından şekerin kamışının havuç, kestane, mısır gibi bitki olduğu; şekerin, şeker kamışından oluştuğunu şeker kamışının da sıcak bölgelerde yetiştirildiği açıklanmıştır. Bu açıklamaların ardından ise çocuklara şekerin nasıl elde edildiği bilgisi çocuklara detaylı bir şekilde aktarılmıştır.

Gazetede bazı ilginç ağaçlar hakkında da “Eşcar-ı Acibe” başlığı altında bilgiler sunulmuştur. “Çocuklar elma, armut, ceviz, kestane, kiraz vesaire bu gibi ağaçları bahçe ve şehirlerde daima görüyorsunuz. Hâlbuki uzak yerlerde bulunma münasebetleriyle göremediğiniz ne tuhaf ağaçlar var. İşte bunlardan lâzım gelenlerin şekillerini bir taraftan gazetemize derc ile mufassala tarifatına girişeceğiz ki o kabil tuhaf tuhaf ağaçlar hakkında dahi malumat kemale hâsıl edeceğiz” (Etfal: 19, 148). Yazının devamında ise bu ağaçlardan ilki olarak “südü ağacı” adını verdiği ağaç hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Ağaç hakkında bilgi verilirken, konular ilgi çekici, meraklı bir tarzda anlatılmıştır. Ayrıca seyyahlardan da alıntılar yapılmıştır.

Bir diğer ilginç ağaç “Banyan ağacı” başlığı altında aktarılan Hindistan’da yetişmekte olan ağaçtır. Ağacın dallarının diğer ağaçlardan farklı olarak yere doğru uzandığından bahsedilmekte ve ağaç ile ilgili bir resim de yer almaktadır (Etfal: 20, 156).

Eşcar-ı Acibe başlığı altında devam eden bitki tanıtımlarında ormanlar konusunda da bilgiler aktarılmıştır. “Türkistan’ın Eşcar ı Cesimesi” başlıklı yazıda Türkistan dağlarındaki ağaçlardan bahsedilmiştir. Bu bölgelerde eskiden büyük ormanlar var iken inşaatta kullanılmasından dolayı bu ormanların küçüldüğü vurgulanmıştır. Ayrıca Türkistan’ın bazı şehirlerindeki o yörelere ait ağaç türleri ile ilgili bilgiler verilmiştir (Etfal: 20, 155).

1.7. Sanat

Etfal Gazetesi'nin önemle değindiği konulardan birisi de sanattır. Çocuklara, sanatın önemi vurgulanmıştır. Mimari alanda, müzik alanında, tarihi yerler hakkında çocuklara önemli bilgiler verilmiştir. İlk olarak "Rodos Ceziresi Heykeli" başlıklı yazıda, bu heykel ile ilgili bilgiler aktarılmıştır: *"Eski zamanlarda yapılan heykellerden çoklarının harabeleri mevcut ve bazılarının harabeleri dahi mahv olarak eserleri bu inşaati nakl eden kimselerin kitaplarında bulunur. Bugün ki günde asla eseri kalmayan heykellerden birisi Rodos adasında bulunan heykeldir ki hikâyesini bir vecati derc ederiz: mezkûr heykelin inşası hakkında söylenen efkâr muhtelif olub bu fikirlerden hangisinin sahih olduğuna dair malumat kemale alınmamıştır. Rodos ceziresinin sahilinde bulunan bu heykelin kimler tarafından ne maksadla yapıldığına dair malumat-ı sahiha yok ise de efkâr-ı umumiyyeye bakılınca burada sureti görülen heykel (Apollon) un heykeli olub ol vakit Rodos adasının limanına vezah olunarak fener ile gece vakti gemilere yol gösterirler idi. Bu heykelin büyüklüğü fevkalade olub rivayet olunduğuna göre büyük gemiler yelkenlerini açmış oldukları halde altından geçebilirler idi. Şimdi bu heykel ne vakit ve ne sebeble yapılarak sonra nasıl harab olduğunu hikâye olunduğu gibi nakledelim: Tarih miladdan 285 sene evvel (Temdir) nam hükümdar Rodos ceziresini muhasara ederek nice vakitler cezireyi almağa muvaffak olmamıştır. Bu da muhasaraya hitam verub memleketine avdet eyledikde bıraktığı ıslaha vesaireyi satarak bu heykelin inşasına bade ile ancak on beş senede ikmal edebilmişlerdir. Rodos olunur ki bunun inşasına mübaşiret Abdan (Fars) nam kimse biraz devam ettikten sonra hesabında yarı yarıya yanıldığını anlayarak nefsine su-i kâsd edildiğinden nam sanatkâr bunu ikmal eylemiştir. Bu heykel zelzeleden harab olarak gerek bunu gerek harab olan seir-i abideyi yeniden bina eylemek üzere Rodos ceziresinin ahalisi Yunan hükümdarlarından ve ahalinden birçok akçe topladılarsa da bu akçeyi diğer levazımlarına sarf eylemeleriyle heykel mezkûr 900 sene harab olarak kaldı"* (Etfal: 6, 45-46). Metinden de anlaşılacağı üzere eski zamanlarda yapılan heykellerin çoğunun yok olduğu, yok olmayanların ise harabelerinin olduğu belirtilmiştir. Heykelin, Rodos adasında olduğu ve Apollon heykeli olabileceği, tek parmağını dahi insanın kaldıramayacak kadar devasa büyüklüğe sahip olduğu ve bu heykelin aynı zamanda deniz feneri görevi görüp gemilere yol gösterdiği bilgisi verilmiştir. Heykelin yapımının, ilk olarak 15 yıl

sürdüğü ancak deprem sonucu harap olduğu ve bu şekilde 900 yıl kadar uzun bir süre harabe olarak kaldığı söylenmiş, yazının devamında Rodos heykelinin yüksekliğinin 34 metre olduğu belirtilmiştir. Bilgilerin daha iyi kavranabilmesi için bir de heykelin resmi eklenmiştir (Resim-13).

Diğer sanat eseri “İskenderiye Feneri”dir. Çok eski zamanlarda yapıldığı belirtilen bu yapının tarihi ve tam olarak kim tarafından yapıldığı belli olmamakla beraber, gazetede rivayet edilen kişilerden bahsedilmiştir. Kuvvetle ihtimal olan kişinin ise Ptolemy (Batlamyus) olduğu belirtilmiştir. Daha sonra fener ile ilgili şu bilgiler yer almıştır: *“Mevzu bahsimiz olan fener sahilden bir çeyrek fersah uzaklıkta bir ada üzerine bina olunmuşdu. Muharrem Nil nehrinin oralara doldurduğu toprak muvanetiyle bir köprü vücud bularak bu suretle cezire-i mezkûre sahile birleşdi. Bu fener birkaç katlardan ibaretdi. Bunun ne kadar vakit mamur kalmış olduğu hakkında erbab tarihçi malumat olmuyor. Yalnız on ikinci asır miladiyede meşhur (adris) mezkûr feneri görmüş olduğunu beyan ile beraber inşasındaki sanat ve metanet ve cesamet cihetle hemen dünyada misali yok hükmünde bulunduğunu söylemiştir. İskenderiye feneri (kilden) nam taşdan mamul olub bu taşlar mahlûl kurşunlarla evvel derece yekdiğerine merbutdur ki fenerin harab olması ihtimalinden baiddir. Şimal tarafında dalgaların şiddetli çarpıntısına duçar olmakta olan bu fenerin içerisinde yukarı çıkmak için gayet geniş bir nerdiban yapılmıştır ki binanın yarı yerinde nihayet bulur. Oradan itibaren fener dört taraftan daralmağa başlar. Nerdibanın bir takım odaları vardır. Fener gittikce daralarak bir raddeye gelir ki ucunu bir adım kucaklayabilir. Bu fenerin yüksekliği hakkında rivayet muhtelif ise de 130 dan 170 metroya kadardır.”* (Etfal: 11, 88).

Bir diğer önemli sanat eseri ise mısır piramitleridir. “İhram-ı Mısriye” başlığı altında piramitler hakkında geniş bilgiler yer almaktadır. Napolyon’un rivayetine göre dört bin senelik bir geçmişe sahip olduğunu ancak gazete bunun altmış bin asır geçmişe sahip olduğunu yazmıştır. En büyük piramidin isminin Keops piramidi olduğu belirtilmiş ve bazı detaylar verilmiştir: *“(Keops) hareminin yüksekliği 400 genişliği 700 ayak olub böyle cesametiyle yetmiş beş milyon ayak bir binayı vücuda getiren taşlarla altı ayak yüksekliği ve bin mil uzunluğunda bir duvar yapılabilir.”* *“Büyük ihramdan ikincisinin dahi irtifai hemen birincisi kadar olub (Kefren) nam hükümdarın kabristanıdır. 3. Yalnız 66 metro irtifaında olub (Mikerinos) ismindeki*

hükümdarın kabristanıdır.” (Etfal: 13, 97-99). Ayrıca 21 ihramın inşa edilmiş olduğu belirtilmiş, bunların kralların mezarları olduğu bilgisi verilmiştir. Büyüklüklerinin ve nasıl inşa edildiğinin merak konusu olduğu da açıklanmıştır. Ayrıca piramitlerin, yüksekliğinden, genişliğinden, piramitlerin içinin özelliklerinden, mimarisinden, çevresinden ve hangi krallar için yapıldığından bahsedilip genişçe bilgiler verilmiştir. Gazetede piramit ve sfenks ile ilgili resimler de yer almaktadır (Resim-14).

Dünyanın yedi harikası arasında bulunan Rodos Heykeli, İskenderiye Feneri, Mısır Piramitleri'nin ardından dördüncü olarak “Mozol'un Kabri” ne de gazetede yer verilmiştir. Günümüzde Halikarnas Mozolesi olarak bilinen dünyanın yedi harikasından biri olan bu eser, çocuklara öykü tarzında anlatılmıştır. Bu mozole ile ilgili olarak; İzmir civarında eski adı Halikarnas olan yerde, Mozol adlı hükümdarın Artemis adlı eşi tarafından, Mozol'un ölümünden sonra onun anısı için yapıldığı, inşayı yapan kişilerin meşhur sanatçılar olduğu, kabrin dört tarafı hesap edildiğinde çevresinin 411 ayak, yüksekliğinin ise 12 metre olduğu belirtilmiştir. Bu kabrin deprem sonucu yerle bir olduğu, çok sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos'un fethi sırasında kabirden kalma taş ve mermerlerin ortaya çıktığı ve halkın bu duruma şaşırıldığı, ancak bu kabirden alınan mermerlerin kalenin güçlendirilmesi için kullanıldığı, 1856-1857 tarihlerinde ise bir İngilizin araştırmada bulunmak için bu kabrin bulunduğu bölgeye geldiği ve buradan bazı kalıntıları alarak onları İngiltere'ye götürdüğü bilgisi verilmiştir. Mozole hakkındaki bilgilerin, İngiltere'ye giden parçalar üzerinden tahminlerle olduğu vurgulanmıştır. Bu kalıntılar arasında atlı amazon kadını figürü, iki aslan resmi, at başları ve 75 parçadan oluşan ve bunların birleşmesiyle iki metreden fazla bir heykelin meydana geldiği söylenmiştir (Etfal: 15, 115-116).

Sanat konusunda özellikle dünyanın eski yedi harikası verilmiştir. Bunların dışında da sanat ile alakalı konular işlenmiştir. Gazetede Mozart'a da özel bir ilgi gösterilmiştir. Mozart'ın doğum ve ölüm tarihleri ile konuya girerek, küçük yaşlarda yeteneğini ortaya koyduğu belirtilmiştir. *“Mumaileyh 1756 sene miladiyesinde Almanya'da (Salsburg) şehrinde tevelliüd edub 1791 de vefat etmiş bir musiki şinas meşhurdur. Henüz sekiz yaşına basmış bir tıfıl nevsinde iken (Versay) kilisesinde organon denilen büyük çalgıyı çalarak istidadına adeta rekabet etmiş ve iktidar ve istidad fevkaladesini ihar ve isbat eylemiş idi”*. Birçok ülke ve

şehirde konserler verdiği ve müzik alanında bir deha olduğu bilgisi verilmiştir. Gazetede, meydana çıkardığı eserler ve hayatının çeşitli yerlerdeki kesitleri ile ilgili bilgiler de yer almıştır. Ayrıca çocuklara örnek alınacak bir kişi olduğu belirtilerek Mozart'ın gerek geceleri uykusu kaçtığında gerekse gün içerisinde, boş durmayıp çok sıkı çalıştığı da belirtilmiştir (Etfal: 8, 63).

2. Diğer Yazılar

Etfal Gazetesi'nde, ahlak, hikâye, bilmece ve fenni öğretim konuları dışında farklı olarak kısa yazılar da mevcuttur. Bunlardan bir kısmı ahlaki nasihat ile ilgili yazılardır. “Çocuklara Öğüt” başlıklı yazıda çocuklara bir takım öğütler verilmiştir. Mesela çocukların ev içerisinde yaramazlık yapmamaları gerektiği belirtilmiş, yaramazlık yapmalarının sonucunda birçok olumsuzluk olacağı açıklanmıştır. Ayrıca fenalık yapmamaları ve fenalıktan uzak durmaları öğütlenmiştir. Fenalığın her çeşidinin toplumda zarar oluşturacağı ve toplumda sağlıklı birey olabilmek için fenalıktan uzak durulması gerektiği vurgulanmıştır (Etfal: 5, 35). “Sohbet” başlıklı yazı da yine öğüt içeriklidir. Burada insanlar arasındaki sohbetin önemine dikkat çekilerek herkesin bir sohbet yapamayacağını sohbetin akıllı insana özgü olduğu, ahmak bir insandan kesinlikle uzaklaşılması gerektiği belirtilmiştir. Bir sohbet için nelerin olması gerektiğine dikkat çekilmiştir (Etfal: 3, 10). Benzer bir yazı da tamahkârlık üzerine yazılmıştır. “*Çalışmak ve say-ı amel ile terakki etmek elzem ise de tamahkârlık menfur bir şey olup birçoklarının sefaletini mucib olmuş bu suretle elde olan servetlerini ziya etmeke sebebiyet vermiştir*”. (Etfal: 22, 170). Burada kısa birkaç hikâye verilmiş ve aç gözlülüğün sonunun ne kadar kötü ve pişmanlıklarla sonuçlandırıldığı vurgulanmıştır. Çocuklara cömert olmaları ve tamahkârlıktan kati surette uzak durmaları gerektiği belirtilmiştir.

Öğüt yazıları dışında Etfal Gazetesi'nde farklı yazılar da mevcuttur. Bunlardan ilginç olan bir tanesi “Avrupa Merağı” başlıklı yazıdır. Bu yazıda önce sarhoşluk veren içkilerin zararlı olduğundan ve birçok ölümün sebebinin bu içkilerin olduğundan bahsedilmiş ve ardından Avrupa'da 1871 ile 1875 arasında üretilen şampanya şişelerinin miktarı istatistiksel olarak verilmiştir (Etfal: 7, 28). “Kıyye”, başlıklı bir başka yazıda ise Almanya'da çıkarılan bir gazetede haber yer almıştır. Tam olarak bir tarih verilmeyen bu haberde, Osmanlı Devleti'nin farklı coğrafyalarında çıkarılmış tütün miktarı verilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin

tütün ihraç ettiği ülkeler ve bu ülkelere gönderilen tütün miktarları da sayısal veriler şeklinde gazetede yer almıştır (Etfal: 19, 141) (Ek-3).

Etfal Gazetesi'nde iki tane de "Fenni Oyun" (Etfal: 7, 45), (Etfal: 10, 79) başlıklı yazı bulunmaktadır. Her iki yazıda da, sihirbazların bardak ve kadeh ile ilgili, halkın merakla seyrettiği oyunlar açıklanmıştır. Çocuklara bu oyunların basit fenni bilgilerden kaynaklandığı ve aynı oyunların evde de yapabileceği öğretilmiştir. Gazetede ayrıca "Latife" başlığı altında birçok eğlenceli fıkra da verilmiştir. Bunlardan bir tanesi şu şekildedir: "*Bir hoca şakirdine İspanya'da kaç muhabere zuhur ettiğini sorarak çocuk "altı" demesi üzerine hoca "say bakalım" dedikde "bir iki üç dört beş altı" cevabını vermiştir*" (Etfal: 7, 56). Bir diğer fıkrada: "*Bir zat cübbesinin altında bir şey saklı olduğu halde sokakda gider iken rast geldiği bir adam cübbesinin altında ne saklamış olduğunu sormasıyla "eğer ne olduğunu söylemek lazım gelse idi saklamaz idim" cevabını vermiştir*" (Etfal: 22, 176). Bu şekilde çocukları eğlendirme amacı güden gazete, farklı sayılarda eğlenceli hikâyelere de yer vermiştir. Etfal Gazetesi'nde iki tane de ilan yer almaktadır; ancak bu ilanların her ikisinin de Etfal Gazetesi'nin matbaacısına ait olduğu anlaşılmaktadır: "*Matbua-i acizanedan her lisan üzerine hurufat-ı matbua ile kitab ve risale teb'a olunduğu gibi şimşir ve çelik üzerine tefsi surette resimli hak ediliyor. İstenildiği halde resim galvaneleri dahi çıkarılır hepsinde fiyat gayet ahvendir.*"

Dışarılardan mektebler için vakia bulacak her nevi sipariş dahi cüzi bir ücret mukabilinde günü gününe mahal muayenesine gönderili. Nişan Berberyan" (Etfal: 12, 96).

Etfal Gazetesi'nde birçok haber yazısı da mevcuttur. Bu haber yazılarının geneli Avrupa ve özellikle İngiltere ile ilgilidir. Etfal Gazetesi'nin tüm sayılarında Avrupa ile ilgili hikâyeler, keşifler, örnekler vs. yer alması dışında Avrupa ile ilgili bazı haberlere de yer verilmiştir. Bunlardan biri, dönemin Avrupa'sında yaşanacak olan şiddetli soğuklar ile ilgili haberdur. Bir diğeri "Nü İcad Tünel" başlığındaki İngiltere ve Fransa arasındaki Manş tünelinin açıldığı haberdur ve bunun toplam maliyeti, gazete verilmiştir. Bir diğeri, Fransa'da bir el işçisinin buğday tanesi üzerine 221 kelimelik yazı yazdığı ile ilgilidir. Yine İngiltere ile ilgili birçok haber sırasıyla verilmiştir. Bunlar; İngiltere'den ihraç edilen kömür miktarı haberi, o

döneme kadar malum olan köpeklerin en büyüğü haberi, İngiltere’de beyaz kırılancın bulunması haberi ve ressam Rafael’in resimlerin müzayede sonucu satılması haberleridir. Ayrıca New York’ta kâğıttan yapılmış eşyalar satan bir dükkânın varlığından da bahsedilmiştir (Etfal: 23, 182).

SONUÇ

Klasik dönemde her sınıf halk ve her dini grup için, tamamıyla dini eğitimin hâkim olduğu Osmanlı Devleti'nde, 19. yüzyılın başından itibaren orduda ve nihayet mülki idaredeki modernleşme dolayısıyla laik niteliğe yakın, modern eğitim veren okullar kurulmuştur. Dinsel/geleneksel eğitimin yerini, yaygın/kamusal, örgün, laik ve merkezi bir eğitim sistemi almıştır. Eğitim alanında zihniyet ve uygulamada meydana gelen değişim, eğitimin modern bir yapıda oluşmasına doğru atılan bir adımdır. Osmanlı tarihinin en canlı eğitim hamlesi ise II. Abdülhamit döneminde olmuştur. Maarif Nezareti geliştirilmiş ve teşkilatlandırılmış, Sıbyan mekteplerinde, rüştiyelerde ders programları ile ilgili iyileştirmeler yapılmış, öğretmen okulları ve yüksek okullar açılmış, ayrıca mesleki alanda da birçok okul kurulmuştur. Bunların dışında yeni eğitim usulüyle, eğitim veren okullar da bu dönemde yerini almıştır. Değiştirilmek istenen eğitim sisteminin en önemli öğelerinden birisi de okullarda çocuklara verilen ders kitapları konuları olmuştur.

Osmanlı modern eğitim sürecinde ders ve kitapların modernleşmesi kadar önemli bir diğer unsur ise eğitim ve öğretimi yapan öğretmenlerin yeterli düzeye sahip olup olmadığıdır. Öğretmenler konusunda her ne kadar iyileştirmeler yapılmışsa da devletin durumu eski ihtişamında olmadığından ve devlet içerisinde ekonomik, sosyal, siyasi birçok problemler yaşanmasından dolayı öğretmenler için yapılan iyileştirmeler yeterli düzeyde olamamıştır. Bundan dolayı da gerek İstanbul'da gerekse İstanbul dışındaki yerlerde eski usul eğitim ile beraber yeterli düzeye sahip olmayan öğretmenler varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu noktada, Tanzimat döneminden itibaren çıkarılan çocuk gazete ve dergileri önemli bir görev üstlenmişlerdir. Gazete ve dergilerde verilen bilgiler, hem modern eğitime destek olmuş hem de yetersiz öğretmenlerin kısmen de olsa yerini alabilmiştir. Genel olarak bu yayınlarda bir yandan aile sevgisi, terbiye, yoksullara yardım, kardeş sevgisi, yardımseverlik gibi konular bir yandan da devlet, vatan, millet sevgisini aşıl原因 konular işlenmiştir.

Bu gazete ve dergiler arasında, dönemi yansıtan Etfal Gazetesi de ahlak, değer anlayışı, vatan sevgisi, aile ve arkadaşlıkların önemi, yardımseverlik, vicdan, merhamet duygusu, insan, hayvan ve bitki sevgisi, fen ve teknoloji, dünya ve evreni tanıma, geçmişi kavrama, medeniyet ve ilerleme gibi konulara yer vermiştir.

Çocuklara erken yaşlarda iyilik yapmayı ve faziletli birer birey olmalarını öğretmeyi amaçlamıştır. İnsanların birbirlerine muhtaç bir şekilde yaşamlarını sürdürdüklerini belirtmiş ve insanların ortak yaşam sorumluluğunda olduğu bilincini çocuklara aşılama istemiştir. Ortak yaşam ülküsü ile insanların dünya üzerinde birbirlerini incitmeden yaşamlarını sürdürmeleri gerektiğini, zenginin fakire üstünlüğünün olmamasını, sokakta yaşayan kimsesizlerin hor görülmemesini, yardım isteyen kimselerden yüz çevrilmemesini, insanların birbirlerine yalan söylemeden dayanışma ve iş bölümü kapsamı içerisinde yaşamlarını sürdürmelerini dile getirmiştir. Aynı zamanda insanlar arasında bu dayanışma, sevgi ve saygının dışında, doğa üzerinde sadece insanların yaşamadığını belirtilerek hayvanların da yaşam hakları olduğu vurgulanmış ve hayvanlara zarar verilmemesi gerektiği birçok makalede açıklanmıştır. Ayrıca çocukların anne babaya saygı göstermeleri ve güzel arkadaşlıkların her daim kurulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Verilen öğütlerle çocukların, gelecekte toplum içerisindeki doğru davranışları ile topluma faydalı, çalışkan birer birey olmaları sağlanmaya çalışılmıştır.

Gazetenin önemle değindiği bir nokta da öğretim konuları olmuştur. Çocuklara doğayı, çevrelerini ve evreni tanıtmak amacıyla çeşitli açıklamalar, bilimsel bir tarzda verilmiştir. Dünyanın sadece çevrelerinden ibaret olmadığı, dünyada birçok ülke, birçok farklı kültürlerin yer aldığı, farklı hayvan ve bitki türlerinin varlığı anlaşılır bir şekilde çocuklara aktarmıştır. Ayrıca bilim ve teknoloji konuları üzerinde de durulmuştur. Teknolojinin bir anda ortaya çıkmadığı, yüzyılların birikimi ile o güne ulaştığı açıklanmış ve çocuklardan teknolojiyi merak etmeleri istenmiştir. Gazetede bu konu ile ilgili insanlığa hizmet edecek buluşlar hakkında bilgiler sunulmuştur. Hatta insanların dünyayı tek başlarına değil, yüzyılların birikimi ile anlayabilecekleri vurgusu yapılarak güncel icatlara da gazetede yer verilmiştir. İnsanların geçmişten süregelen ortak akıl, teknoloji, gelişim birikimlerine dikkat çekilerek, çocuklara bu birikimin üzerine yeni bilgiler, gelişimler katmaları istenmiştir. Eskinin üzerine yeni bir şeyler katılırsa ancak insan dünyayı daha iyi anlayabileceği ve bu şekilde gelişebileceği görüşü aktarılmıştır.

Yine gazetede insanların geçmiş zamanda yapmış oldukları sanat eserleri hakkında bilgiler yer almıştır. Bu sanat eserlerinin insanlık tarihinde çok önemli bir yere sahip olduğu, bunların insanlığın gelişimi için kilit noktalarda yer aldığı belirtilmiştir.

Etfal Gazetesi'nde çocuk sağlığı da önemli konular arasındadır. Çocukların her alanda gelişmesi taraftarı olan gazetede, çocuklara beslenme ve hastalık gibi konularda önemli bilgiler verilmiştir. Besinler hakkında tanımlamalar yapılmış ve tüketilen bu besinler sınıflandırılarak çocuklara aktarılmıştır. Sporun sağlık açısından önemine dikkat çekilmiş ve çocuklara yüzme ile ilgili bilgiler verilmiştir. Ayrıca çocukların hafıza ve zihinsel gelişimlerine katkı sağlayacağı düşüncesi ile zekâ soruları, bilmeceler sorulmuştur. Çocukların bu zihinsel gelişim çalışmalarına katılmaları için ise haftalık ödüllendirilmeler uygulanmıştır.

Gazetenin Batıya yönelik ilgisi dikkat çekicidir. Avrupa ve Amerika'dan sıkça bahsedilmiştir. Buralardaki insanlar, bölgeler, teknolojik ilerlemeler hakkında hemen her sayıda bilgiye rastlamak mümkündür. Fen ve teknolojinin daha çok bu bölgelerden çıkmasından dolayı, çocukların özellikle bu bölgelerdeki gelişmeleri takip etmesi amaçlanmıştır. Avrupa'nın güncel haberlerine yer verilmesi de bundan kaynaklanmaktadır. Yine hayvan ve bitki türleri hakkında bilgiler aktarılırken de çoğunlukla Avrupa ve Amerikalı seyyahlar üzerinden hikâyeler konu edilmiştir. Ancak sadece Avrupalıların gelişmişliğinden, fen ve teknolojisinden, insanlığa hizmetlerinden bahsedilmemiş; gazetede Arap bilim adamları ve seyyahlarından da sıkça söz edilmiştir. Etfal Gazetesi çocukların; batıya büyük bir merakla bakmalarını, batıya ilgi duymalarını, batının geçmişini, insanlık tarihine katkı sağlamış bilim insanlarını araştırmalarını arzulamıştır.

Osmanlı Devleti'nin eğitim sürecindeki değişimi göz önüne aldığında, Etfal Gazetesi'nin II. Abdülhamit dönemi ile beraber getirilen yeni usul eğitim sistemini destekler nitelikte modern bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Gazetede bir yandan hikâyeler, atasözüler, nasihat mektupları gibi yazılarda klasik eğitime dair konular yer alırken bir yandan da teknoloji, dünyayı, yıldızları tanıma, Avrupa'ya ilgi, sanat, sağlık, zihinsel gelişim gibi birçok yeni öğretim alanları da eklenmiştir. Devletin bazı bölgelerindeki okullarda verilen din eğitime ve yeterli düzeye ulaşamamış öğretmenlerin verdikleri bilgilere alternatif olarak kullanılmıştır. Gazete, yeni usul ders kitaplarına da kaynak niteliği taşımıştır. Etfal Gazetesi, çağdaşı olan diğer yayınlar ve dönemin modern devlet okullarının en büyük arzusu ile aynı arzuya sahip olmuştur. Etfal Gazetesi'nin de en temel gayesi, toplumda verimli olabilecek, çalışkan, ahlaklı, dürüst, yardımsever, başkalarının haklarını

sömürmeyen, vatanperver, eğitilmiş, hoşgörülü, bilime meraklı, sanatsever, genel kültür düzeyi yüksek bir nesil yetiştirmek olmuştur.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Dâhiliye Mektubi Kalemi*, 396/31, [18/M /1313]

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Dâhiliye Mektubi Kalemi*, 1412/43, [19.B.1304]

2. Süreli Yayınlar

Etfal Gazetesi, (Sayı:1, Sayfa:1-8, 8 Rebiulahir 1303/ 14 Ocak 1886), (Sayı:2, Sayfa:9-16, 15 Rebiulahir 1303/ 21 Ocak 1886), (Sayı:3, Sayfa:17-24, 22 Rebiulahir 1303/ 28 Ocak 1886), (Sayı:4, Sayfa: 25-32, 29 Rebiulahir 1303/ 4 Şubat 1886), (Sayı:5, Sayfa: 33-40, 6 Cemaziyelevvel 1303/ 11 Şubat 1886), (Sayı:6, Sayfa: 41-48, 14 Cemaziyelevvel 1303/ 18 Şubat 1886), (Sayı:7, Sayfa: 49-56, 21 Cemaziyelevvel 1303/ 25 Şubat 1886), (Sayı:8, Sayfa: 57-64, 28 Cemaziyelevvel 1303/ 4 Mart 1886), (Sayı:9, Sayfa: 65-72, 4 Cemaziyelahir 1303/ 11 Mart 1886), (Sayı:10, Sayfa:73-80, 12 Cemaziyelahir 1303/ 18 Mart 1886), (Sayı:11, Sayfa: 81-88, 19 Cemaziyelahir 1303/ 25 Mart 1886), (Sayı:12, Sayfa: 89-96, 26 Cemaziyelahir 1303/ 1 Nisan 1886), (Sayı:13, Sayfa:97-104, 4 Receb 1303/ 8 Nisan 1886), (Sayı:14, Sayfa: 105-112, 11 Receb 1303/ 15 Nisan 1886), (Sayı:15, Sayfa:113-121, 18 Receb 1303/ 22 Nisan 1886), (Sayı:16, Sayfa:122-129, 25 Receb 1303/ 29 Nisan 1886), (Sayı:17, Sayfa: 130-137, 2 Şaban 1303/ 6 Mayıs 1886), (Sayı:18, Sayfa: 138-145, 9 Şaban 1303/ 13 Mayıs 1886), (Sayı:19, Sayfa:146-153, 16 Şaban 1303/ 20 Mayıs 1886), (Sayı:20, Sayfa: 154-161, 23 Şaban 1303- 27 Mayıs 1886), (Sayı:21, Sayfa:162-169, 3 Zilhicce 1303/ 2 Eylül 1886), (Sayı:22, Sayfa:170-177, 10 Zilhicce 1303/ 9 Eylül 1886), (Sayı:23, Sayfa: 178-184, 17 Zilhicce 1303/ 16 Eylül 1886).

3. Tetkik Eserler

Abou-El-Haj, Rıfa'at Ali (2000). *Modern Devletin Doğası*. (Çev.: Oktay Özel ve Canay Şahin), Ankara: İmge Kitapevi.

Akgündüz, Murat(2004). *Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Akyüz, Yahya (2008). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi

- Akyüz, Yahya (t.y.). “İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Talimatı”. *Ankara Üniversitesi Dergiler Veritabanı* <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1151/13510.pdf>. (Erişim Tarihi: 16.10.2013).
- Altın, Hamza (2008). “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13:1 271-283. <http://portal.firat.edu.tr/Disaridan/TEMP/278/file/20081/HAMZA%20ALTIN%201869%20MAARF%20UMUMYE%20NZAMNAMES.pdf> (Erişim Tarihi: 19.10.2013).
- Arıbaş, Sabahattin (2000). “Başlangıçtan II. Meşrutiyet’e kadar Osmanlılarda Sıbyan Mektepleri, *Yeni Türkiye*, Ankara. S6., C. 32, 711-716
- Bağçe, H. Emre ve Erdumlu, Güngör (Ed.) (2004). *Modernliğin Temelleri ve İkiricikli Serüveni, Modernlik ve Modernleşme Sürecinde Türkiye*. Ankara: Babil Yayıncılık.
- Balcı, Ahmet (2008). *Çocuklara Rehber Dergisi (1897-1900)*, Ankara: MEB Yayınları.
- Başaran Taş, Elvan (2008). *Türkiye’de Çocuk Dergilerinin Çocuk Eğitimine Katkısı ve Milliyet Kardeş Dergisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Berkes, Niyazi (1978). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Cevizci, Ahmet (2002). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cihan, Ahmet (2006). *Osmanlı Devlet’inde Eğitim Hukuk ve Modernleşme*. İstanbul: Ark Yayınları.
- Cihan, Ahmet (2007). *Osmanlı’da Eğitim*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Demir Görür, Emel (2015). “İnas Rüştüye Mektepleri: Yanya Hamidiye İnas Rüştüye Mektebi Örneği”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8:36 311-322.

http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi36_pdf/2tarih_uluslararasıiliskiler_siyaset/demirgorur_emel.pdf (Erişim Tarihi: 15.04.2015).

Doğan, Nuri (1993). *İlk ve Orta Dereceli Okul Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876-1918)*. Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Ergin, Osman Nuri (1977). *Türk Maarif Tarihi*. İstanbul: Eser Matbaası.

Ergün, Mustafa (2000). “Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişme”. *Yeni Türkiye*, Ankara. C.32, S. 6, 735-753.

Hayta, Necdet, Ünal, Uğur (2010). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (18. yy. Başlarından Yıkılışa Kadar)*. Ankara: Gazi Kitapevi.

Karataş, Süleyman (t.y.). “Osmanlı Eğitim Sisteminde Batılılaşma”. *Akademia Sosyal Bilimler İndeksi*, 232-242. <http://asosindex.com/journal-article-fulltext?id=4524&part=1> (Erişim Tarihi: 01.03.2013).

Kodaman, Bayram (1999). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Lewis, Bernard (1984). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Mardin, Şerif (2001). *Türk Modernleşmesi (Makaleler 4)*. İstanbul: İletişim yayınları.

Onur, Bekir (2007). *Çocuk, Tarih ve Toplum*. Ankara: İmge Kitapevi.

Ortaylı, İlber (2000). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ortaylı, İlber (2010). *Avrupa ve Biz*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Oytun, Neslihan (2002). *II. Abdülhamit Dönemi Eğitim Politikasının İzmir'e Yansımaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Özenç, Ali (2006). *Şerif Mardin'e Göre Modernleşme ve Din*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Seyyar, Ali (2007). *İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri*. İstanbul: Değişim Yayınları.

Uşaklıgil, Halid Ziya (1978). *Kırk Yıl*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Varlık, Bülent (1985). "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 112-117.

Yelkenci, Ömer Faruk (2008). *Türk Modernleşmesinin Osmanlı Kökenleri: Sultan II. Abdülhamit Dönemi Eğitim Konuları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

Yılmaz, Şadiye (2009). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Sıbyan Mekteplerinde Yenilik ve Gelişmeler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

EKLER**EK-1****KRONOLOJİK SIRALAMAYA GÖRE ETFAL GAZETESİ'NDEKİ
YAZILARIN DİZİNİ****Sayı:1, Sayfa:1-8, 8 Rebiulahir 1303/ 14 Ocak 1886**

“Mukaddime” s.1.

“Edebiyat (Mahasin ahlak)” s.3-6.

“Fenniyat (Yuva)” s.6-7.

“Ateş” s.7-8.

“Hikaye” s.8.

“Muamma” s.8.

Sayı:2, Sayfa:9-16, 15 Rebiulahir 1303/ 21 Ocak 1886

“Edebiyat (İlim ve fenne dair bazı mübahis)” s.9-10.

“Mahasin ahlak” s.10-11

“Fenniyat (John wait)” s.11-14.

“Ateş -mabad-“ s.14-15.

“Hifz-ı Sihhat” s.15.

“Hikaye” s.15-16.

“Muamma” s.16.

Sayı:3, Sayfa:17-24, 22 Rebiulahir 1303/ 28 Ocak 1886

“Edebiyat (Mahasin ahlak)” -mabad- s.17-18.

“Sohbet” s.18.

“Fenniyat (Coğrafya hakkında malumat)” s.19.

“John wait” s.20.

“Deve” s.21-22.

“Hıfz-ı Sıhhat” -mabad- s.22-24.

“Teşekkür” s.24.

“Garib istihracat” s.24.

“Darb-ı mesel ve cümel-i hikmiye” s.24.

“Muamma” s.24.

Sayı:4, Sayfa: 25-32, 29 Rebiulahir 1303/ 4 Şubat 1886

“Edebiyat (Lokman hekimin oğluna nasihati)” s.25-26.

“İnsaniyet” s.26-29.

“İlim ve fenun” s.29

“Tabiat (Feylesof ile tabiatın bininde bir muhavere)” s.29-31.

“Fenniyat” s.31.

“Hıfz-ı Sıhhat” s.31-32.

“Hikaye (Kurt ile kuzu)” s.32

“Muamma” s.32.

Sayı:5, Sayfa: 33-40, 6 Cemaziyelevvel 1303/ 11 Şubat 1886

“Edebiyat (Lokman hekimin oğluna nasihatinden)” -mabad- s.33.

“Mahasin ahlak” -insaniyetden mabad- s.33-35.

“Çocuklara öğüt” s.35-36.

“Fenniyat (Hıfz-ı sıhhat)” -mabad- s.37-38.

“Kozmografya” s.38-39.

“Etfal” s.40.

“Muamma” s.40.

Sayı:6, Sayfa: 41-48, 14 Cemaziyelevvel 1303/ 18 Şubat 1886

“Edebiyat (Mahasin ahlak)” -insaniyetden mabad- s.41-44.

“Vatana azimet” s.44-45.

“Rodos ceziresinin heykeli” s.45-46.

“Fenniyat (Kozmografyadan)” -mabad- “Güneş” s.46-47.

“Hikâye (Hak daima meydana çıkar)” s.47.

“Muamma” s.48.

Sayı:7, Sayfa: 49-56, 21 Cemaziyelevvel 1303/ 25 Şubat 1886

“Edebiyat (Mahasin ahlak)” -insaniyetden mabad- s.49-51.

“Fenniyat (Mağara)” s.51-53.

“Yağmur ve su” s.53-54.

“Avrupa merağı” s.55.

“Fenni bir oyun” s.55.

“Etfal” s.56.

“Muamma” s.56.

Sayı:8, Sayfa: 57-64, 28 Cemaziyelevvel 1303/ 4 Mart 1886

“Edebiyat (Şeyh Muhiyiddin Arabi hazretlerinin oğullarına nasihati)” s.57-58.

“Mazi” s.58.

“Mekteb” s.59.

“Fenniyat (Fil)” s.59-62.

“Nü icad lokomotif” s.62.

“Teracim-i ahval (Mozard)” s.63.

“Bonapartın etimesinde imrar vakit edişi” s.63.

“Muamma” s.64.

Sayı:9, Sayfa: 65-72, 4 Cemaziyelahir 1303/ 11 Mart 1886

“Edebiyat (Mahasin ahlak) “Hep vatan” s.65-70.

“Fenniyat (Yağmur ve su) -mabad- s.71-72.

“Muamma” s.72.

Sayı:10, Sayfa:73-80, 12 Cemaziyelahir 1303/ 18 Mart 1886

“Edebiyat (Mahasin ahlak) “Bir pederin mahdumuna yazmış olduğu mektub” s.73-74.

“Alicenab bir çocuk” yahud “Etfale münasib bir muhbit” s.74-75.

“Fenniyat (Kozmografyadan) -mabad- “Güneş” s.75-76.

“Küre-i arzın dönmesi” s.76-77.

“Gece ve gündüz” s. 77.

“Hayvanların izaları ve hizmetleri” s.78-79.

“Fenni bir oyun” s.79.

“Muamma” s.80.

Sayı:11, Sayfa: 81-88, 19 Cemaziyelahir 1303/ 25 Mart 1886

“Arz-ı şakirdan” s.81.

“Edebiyat (Mahasin ahlak) “Dostluk” s.81-82.

“Fenniyat (Kozmografyadan) -mabad- “Güneşin zuhuru hareketi” s. 83-84.

“Saatlerin farkı neden neşet ediyor ?” s.84.

“Kutub nedir?” s.84-85.

“Hatt-ı istiva dediğimiz nedir?” s.85-86.

“Ay ve sevabit” s.86.

“Yıldızlar” s.86.

“Dalgıç” s.87.

“İskenderiye feneri” s.87-88.

“Muamma” s.88.

Sayı:12, Sayfa: 89-96, 26 Cemaziyelahir 1303/ 1 Nisan 1886

“Edebiyat (Bir çocukla karın mükalemesi)” s.90.

“Mahasin ahlak” -Dostlukdan mabad- s.91.

“Hikâye (Valide ile çocuğu bininde muhavere)” s.91.

“Fenniyat (hava)” s..92-93.

“Hayvanat” -mabad- s.94-95.

“Hikaye (Hozor ve tilki)” s.95.

“Darb-ı mesel” s.96.

“Muamma” s.96.

“İlan” s.96.

Sayı:13, Sayfa:97-104, 4 Receb 1303/ 8 Nisan 1886

“Fenniyat (İhram ve mısıriye)” s.97-98.

“Edebiyat (Mahasin ahlak)” “Bir pederin oğluna yazdığı ikinci mektub” s.99-103.

“İlan” s.104.

“Muamma” s.104.

Sayı:14, Sayfa: 105-112, 11 Receb 1303/ 15 Nisan 1886

“Edebiyat (Mahasin ahlak)” s.105-107.

“Mürüvvet-i sahiha” s.107.

“Fenniyat (Gergedan)” s.108-110.

“Hıfz-ı sıhhat” s.110-111.

“Etfal” s.111.

“Muamma” s.112.

Sayı:15, Sayfa:113-121, 18 Receb 1303/ 22 Nisan 1886

“Edebiyat (Mahasin ahlak)” “Çocuğun pederine yazmış olduğu mektub” s.113-114.

“Fenniyat (Arapların coğrafya ilmine terkileri)” s.114-115.

“Acayib seb’a-i alemden (Mozolun feneri)” s.115-118.

“Tutu kuşu” s. 118-119.

“Şeker” s.119-120.

“Muamma” s.120.

Sayı:16, Sayfa:122-129, 25 Receb 1303/ 29 Nisan 1886

“Edebiyat (Mahasin ahlak)” “Fazilet yahud Hayr-u şer” s.121-123.

“Fenniyat (Arapların coğrafya ilminde terkileri)” -mabad- s.123-124.

“Deniz aygırı” s.125-127.

“Tutu kuşundan” -mabad- s.127.

“Şekerden” -mabad- s.127-128.

“Muamma” s.128.

Sayı:17, Sayfa: 130-137, 2 Şaban 1303/ 6 Mayıs 1886

“Edebiyat (Mahasin ahlak)” “Fazilet yahud Hayr-u şer” -mabad- s.129-131.

“Fenniyat (tütün)” s.131-134.

“Coğrafyanın derece-i emniyeti” s.134-135.

“ihtar” s.135.

“Aynen varakadır” s.136.

“Muamma” s. 136.

Sayı:18, Sayfa: 138-145, 9 Şaban 1303/ 13 Mayıs 1886

“Aynen Suriyeden mektub” s.137.

“Etfal” s.137-138.

“Edebiyat (Mahasin ahlak)” “Fazilet yahud Hayr-u şer” -mabad- s.138-142.

“Fenniyat (Aslan, Arslan)” s.142-143.

“Ticariye” s.143.

“Letaiif” s.144.

“Muamma” s.144.

“Etfal” s.144.

Sayı:19, Sayfa:146-153, 16 Şaban 1303/ 20 Mayıs 1886

“Edebiyat (Mahasin ahlak)” “Hakikat” s.145-147.

“Fenniyat (Coğrafyanın taksimilatı)” s.147.

“İşcar-ı acibe” s.148-149.

“Aslan” -mabad- s.149-151.

“Kurd ve kuzu” s.152.

“Etfal” s.152.

“Muamma” s.152.

Sayı:20, Sayfa: 154-161, 23 Şaban 1303- 27 Mayıs 1886

“Tatil” s. 153.

“Edebiyat (Hakikat)” -mabad- s.153-154.

“Fenniyat (İşcar-ı acibe) -mabad- s.155.

“Banyan ağacı” s.156.

“Sihhat gazetesinden alınmıştır” “Çocukları südden kesmek” s.156-158.

“Avrupada meracilik” s.158-159.

“Bir sailin çocukları” s.160.

“Muamma” s.160.

Sayı:21, Sayfa:162-169, 3 Zilhicce 1303/ 2 Eylül 1886

“İfade” s.161.

“Fenniyat (Terakki)” s.161-162.

“Fenniyat (Goril)” s.162-164.

“Sibahat (Suda yüzmek)” s.166-167.

“Nü icad Muhaderat” s.167-168.

“Balıkların karada yaşayabildikleri müddet” s.168.

“Civa madenleri” s.168.

“Muamma” s.168.

Sayı:22, Sayfa:170-177, 10 Zilhicce 1303/ 9 Eylül 1886

“Fenniyat (Terakki)” s.169-170.

“Temakarlık” s.170-171.

“Fenniyat (Etna yanardağı)” -mabad- s.171-172.

“Fen-u sibahat (suda yüzmek)” -mabad- s.172.

“Asman-ı tairé” s.174.

“Hikâye” s.175.

“Etfal” s.176.

Sayı:23, Sayfa: 178-184, 17 Zilhicce 1303/ 16 Eylül 1886

“Fenniyat (İtibar, kebir)” s.177.

“Fenniyat (Etna yanardağı)” -mabad- s.178.

“1889 sene-i miladiyesinde Fransa da açılacak sanayi umumiye sergisi için inşası mestur kule” s.179-180.

“Cihat-ı asliye” s.180-181.

“Fil dişinin istimval olunan mikdarı” s.181.

“Kağıd” s.182.

“El işleri” s.182.

“Şiddetli soğuk” s.182.

“Nü icad tünel” s.182.

“İngiltere de sarf olunan çayın mikdarı” s.182-183.

“Ateşte yanmaz rube” s.183.

“Bazı ağaçlara yıldırım isabet etmesi” s.182.

“Sonradan gülen iyi güler” s.183.

“Darb-ı mesel ve cümel-i hikmiye” s.184.

EK-2 Etfal Gazetesi'nin İlk Sayfası (Etfal: 1, 1).

{ پنجشنبه }   { ۱ نوامبر }   { ترنجی سنه }

۴۲

مصور اوله رق هفته ده بر دفعه چیقار ادبی و فنی غزیه در

{ بر نسجه سی ۶۰ یاره در }   { فی ۲ کانونانی سنه ۱۳۰۱ }   { فی ۸ ربیع الاخر سنه ۱۳۰۳ }

مسکرمه موافق کوندریلان ادراق دوج اولنور . مطبعه و اداره خانه سی عتیق باب شنبیه چاده سنه ۶۳ نومردی نشان بریریان مطبعه سیدر .	اداره به خانه ایشلر ایچون دوکتور غرملو مدوح بکه تحریرده ائر مواد ایچون رفعتلر ضیا افندی به مراجعت ایدیلور .	بر سنه لک آونه بدلی ۶۰ غروش ..... التی ایلق « ۳۰ ..... اوچ ایلق « ۱۵ ..... ولایات ایچون پوسته اجرئی شم اولنور .
---	---	--

مُقَدِّمَةٌ

جناب واهب الامانی ، ترقیات دولت و ملتہ نقطه استناد بیادنی شوکتلو سلطان

عبدالحمید خان ثانی افندمز ک نام نائی جهانبانیلرینی . کتاب ایام ولایال کشاده

صحایف تتابع مال اولدقجه دیباجه طراز جریده اجلال و آغوش پدیره ملتجی اطفال کبی محضا

ظل ظلیل خسروانه لرینه صیغنان امت معظمه اسلامیہی اوسایه ده سرحد کاله ایصال ایله

وارسته شوائب قنور وملال بیورسون آمین .

مرایا قیلندن اولدیننی اعترافه مجبوریت یوز کوستره .
 زمانغر ازمئه مقدمه به هیچ بر وجهه قابل قیاس دکلدر
 الگ اسکی زمانلردن بر مدت اولرینه کلنجه به قدر
 همجنسمر اولان انسانلرک امرار ایام حیاتیلهری یولنده
 چکمش اولدقلری صیغندیلری دوشونهلم : شواهد عادله
 تواریح متداوله اولقی اوزر . ازمئه مذکوره صحابی
 بریدن دیگر بر محله کیتیمک ایچون بعض کره عمرلرینک

طریق سعادت ترجمان حقیقت اولقله طوتیاه بیله جکی
 اوزره معلوم درکه ، ایچنده بولندیمغر نصر محاسن
 مطالع ترقیات مدنیله جه صور کونا کونی جامع مرآت
 بدایع در .
 شو نقطه نظر دن باقدیننی حالده اعصار سالقه فی المثل
 محلی برر آینه اولسملر بیله کونمزده روتمون اولان درجه
 ترقی به کوره بونلرک شمدی ناظرونی مفقود ویا پک ممدود

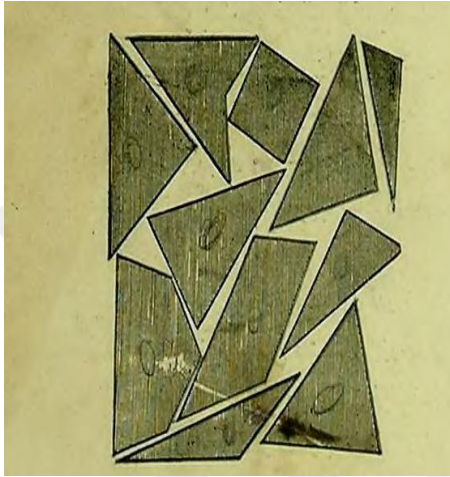
EK-3 19. Sayıdaki Osmanlı Devleti'nde Çıkarılan Tütünün Miktarı ve Osmanlı Devleti'nden Farklı Devletlere İhraç Edilen Tütünün Miktarı. (Etfal: 19, 141).

قیه		
۵	بهر قیه سی غروش	آرناودلقده
۵	»	ترکیاده
۱۵	»	ماکیدونیا
۵	»	طر بزوند
۴	»	اناطولی قطعه سنده
۶	»	سوریه ده
۴	»	اطه ده
	۲۷۰۲۰۰۰۰۰۰	یکون
ممالک شاهانه دن بالاخراج سائر محللره کوندریلان		
توتونک مقداری		
قیه	۳۰۰۰۰۰۰۰۰	اوستریا
»	۱۰۶۰۰۰۰۰۰۰	انگلتره و هامبورغه و برمه
»	۳۰۰۰۰۰۰۰۰	ایتالیاه

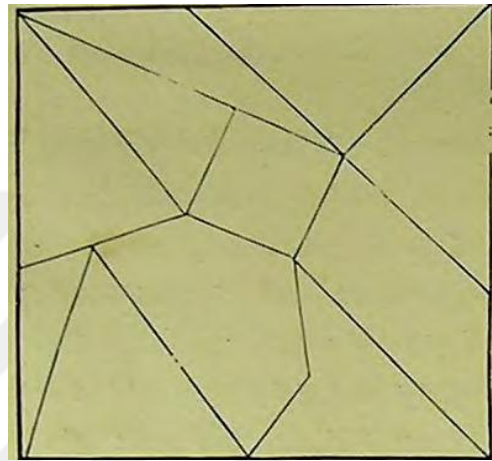
قیه		
»	۱۰۰۰۰۰۰۰	فرانسه
»	۲۰۵۰۰۰۰۰۰	روسیه
»	۵۰۰۰۰۰۰۰	رومانیا
»	۸۰۰۰۰۰۰۰	یکون

RESİMLER

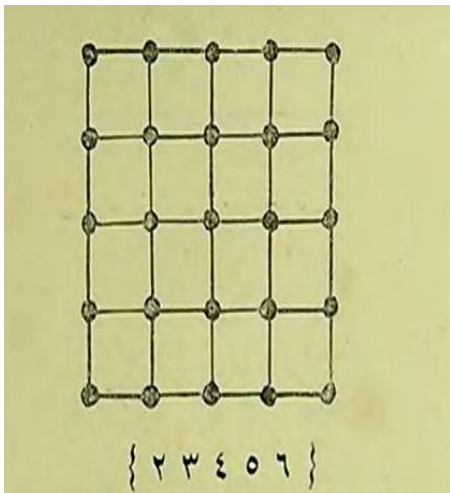
RESİM-1

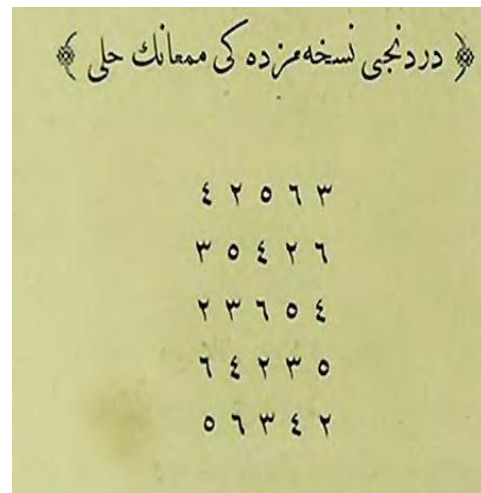
3.Sayıya Ait Billece Sorusu (ETFAL: 3, 24).

3.Sayıdaki Bilmecenin Cevabı (ETFAL: 5, 39).

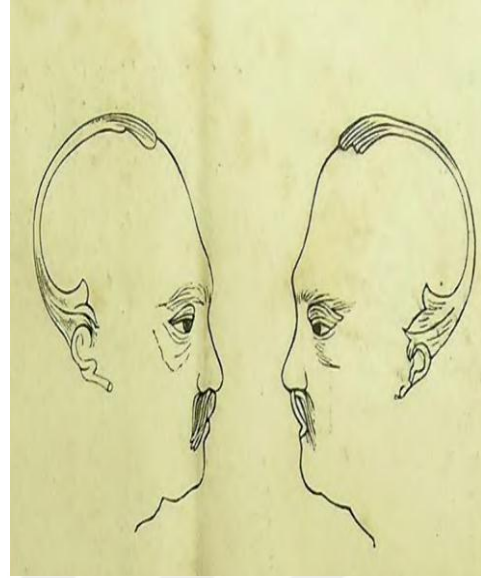
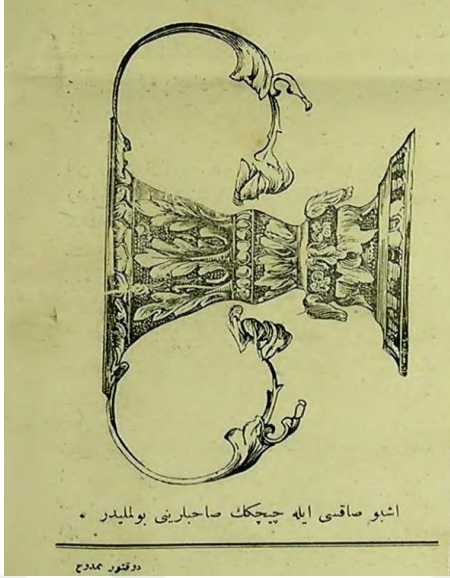

4.sayıya Ait Billece Sorusu (ETFAL: 4, 32).

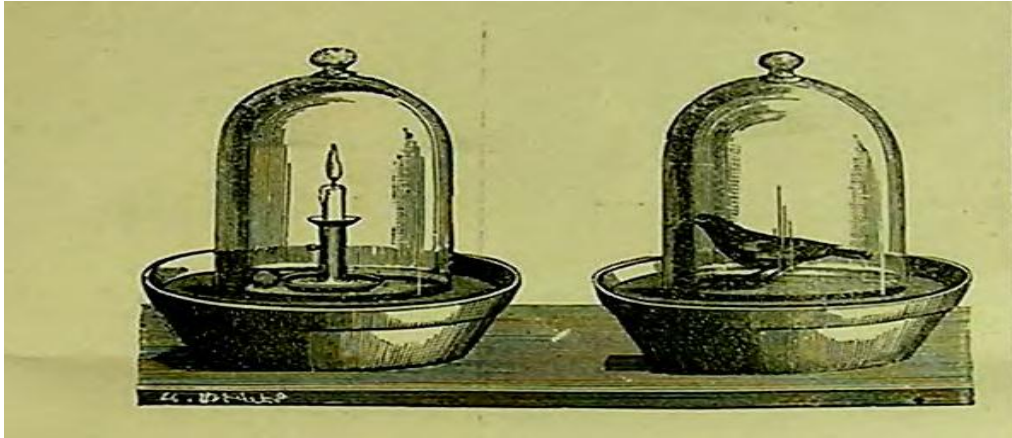
4.Sayıdaki Bilmecenin Cevabı (ETFAL: 5, 39).

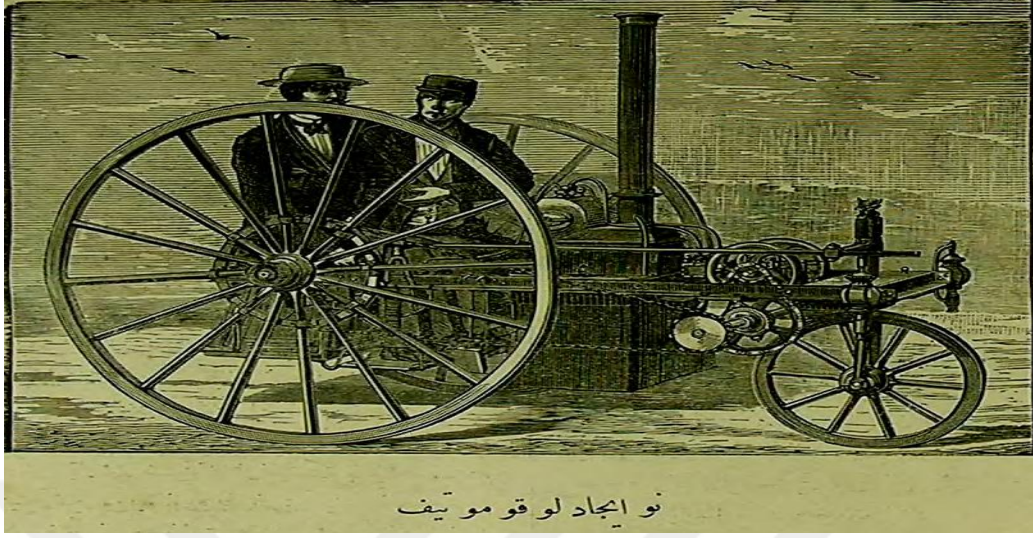
13.Sayıya Ait Bilmecce Sorusu (ETFAL:13, 104). 13.Sayıdaki Bilmecenin Cevabı (ETFAL: 14, 112).

RESİM-2

Ateşin Havasız Bir Yerde Sönebileceğinin Deneyine Ait Bir Resim (ETFAL: 2, 14).

RESİM-3

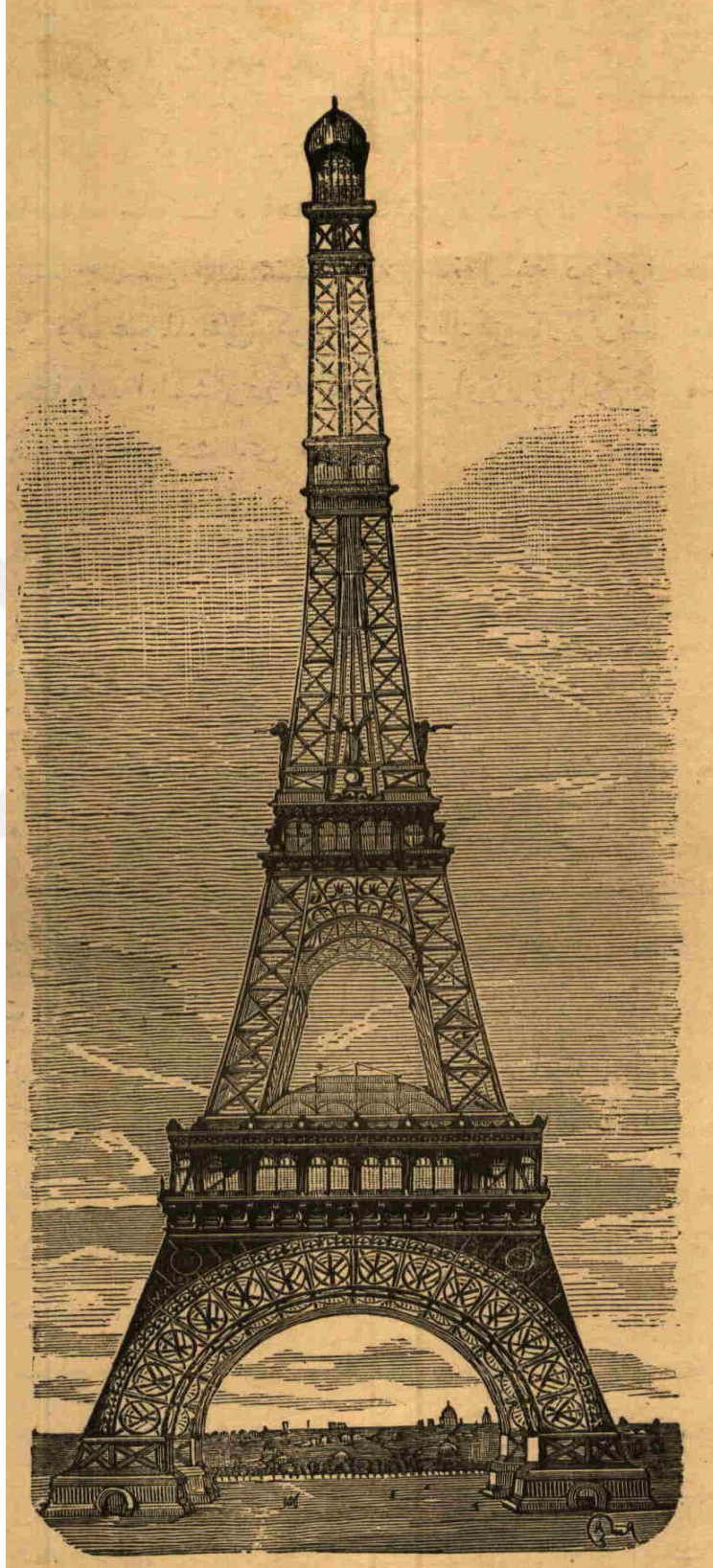
Nü İcad Lokomotif (ETFAL: 8, 61).

RESİM-4

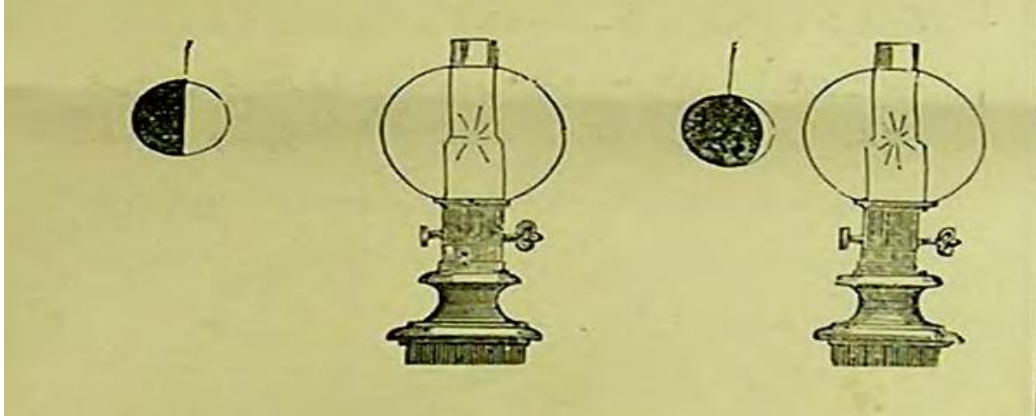

Etna Yanardağı'nın Resmi (ETFAL: 23, 181).

RESİM-5

Eyfel Kulesinin Çizilmiş Projesi (ETFAL: 23, 180).

RESİM-6

Gece ve Gündüzün Oluşu İle İlgili Bir Deney Resmi (ETFAL: 10, 76).

RESİM-7

Yüzme İle İlgili Resimler (ETFAL: 21, 167).

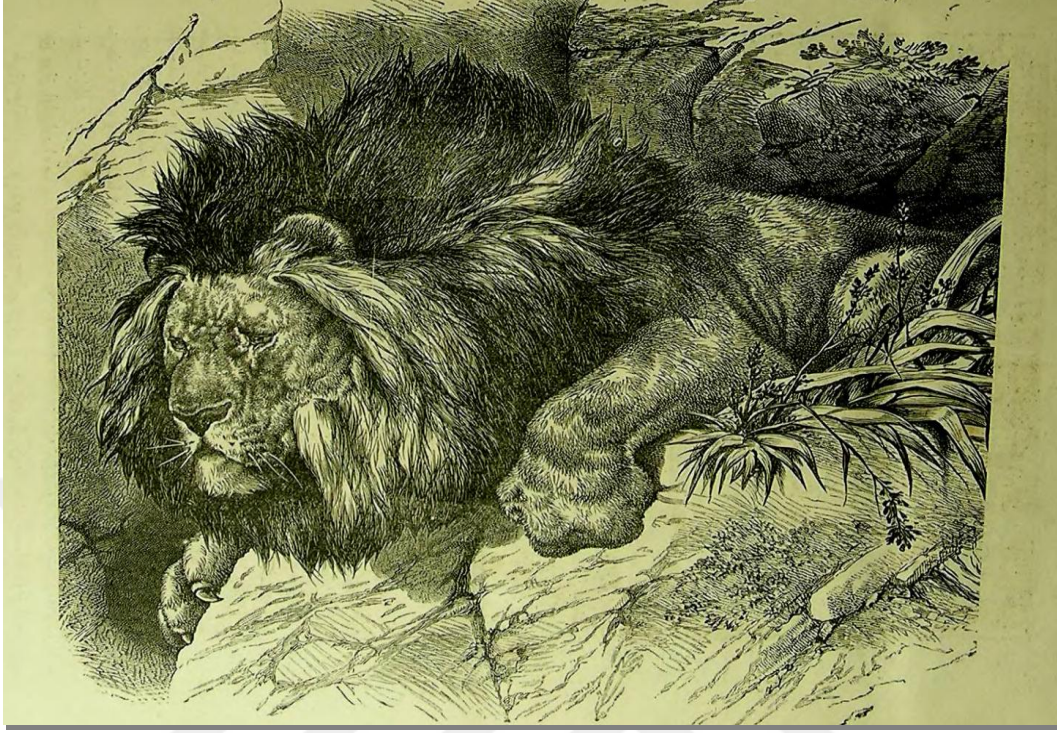
RESİM 8

Çölde Giden Bir Deve (ETFAL: 3, 21).

RESİM-9

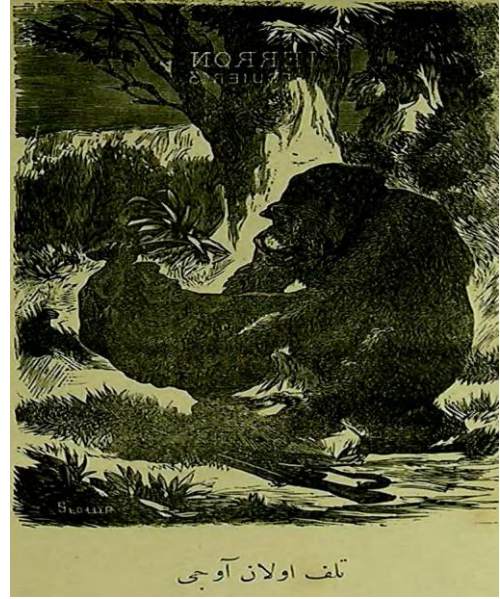
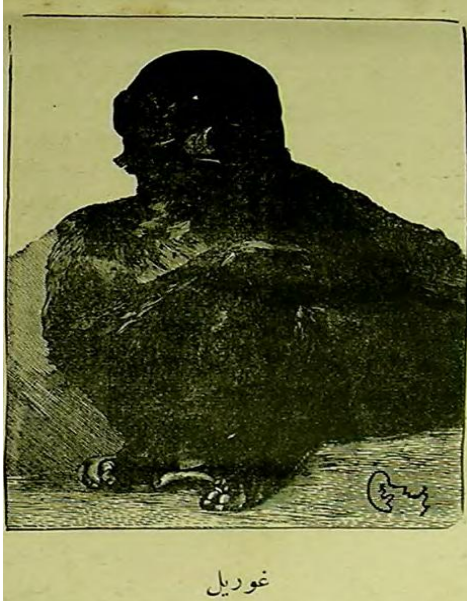
Avcı ve Yerli Halk Tarafından Kısıtılmış Gergedan Resmi (ETFAL: 16, 125).

RESİM-10

Bir Aslan Resmi (ETFAL: 18, 140).

RESİM-11

Goril Resimleri (Telef Olan Avcı) (ETFAL: 21, 164).

RESİM-12

Tütünün Zararını Anlatan Bir Resim.

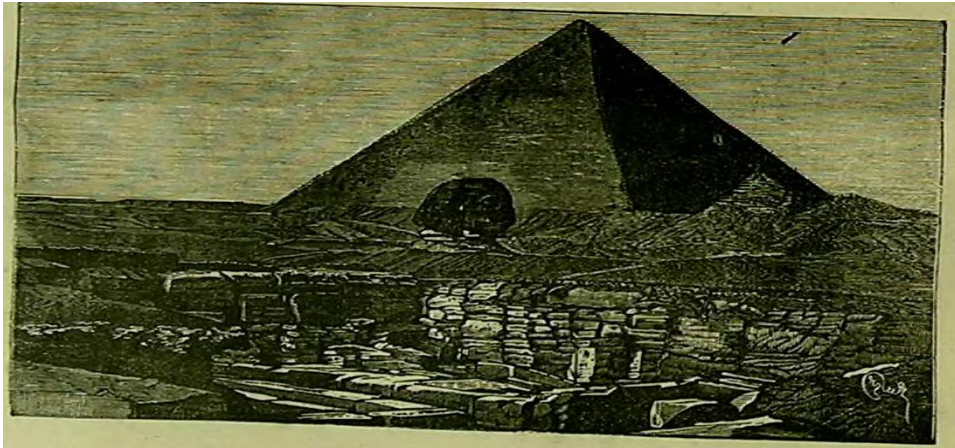
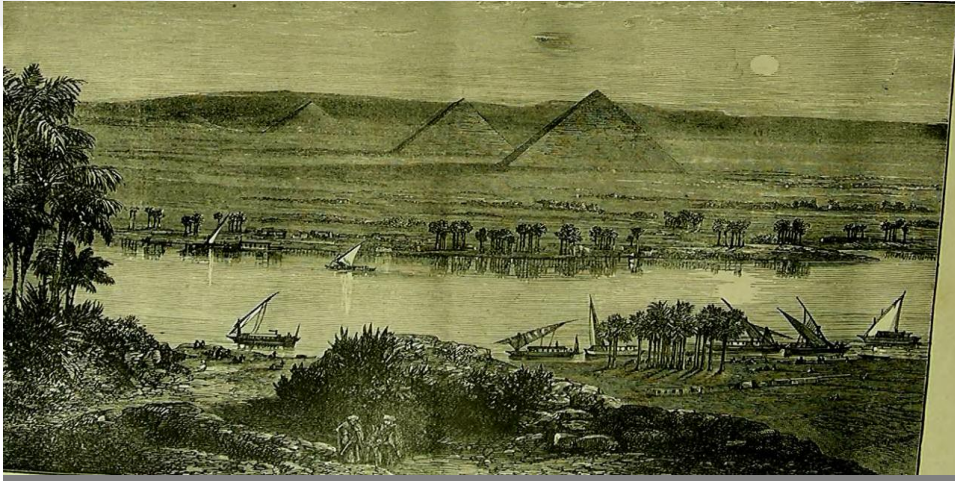
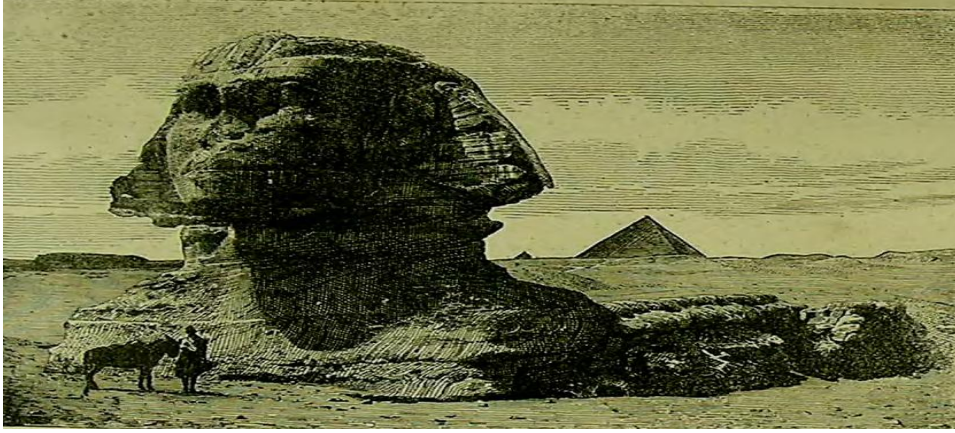
Tütünü içme sırasında çocuğun hali (solda) ile tütün içtikten sonra çocuğun hali (sağda)

(ETFAL: 17, 133).

RESİM-13

Rodos Heykeli (ETFAL: 6, 46).

RESİM-14

Piramit ve Sfenkse Ait Resimler (ETFAL: 13, 97), (ETFAL: 13, 101).

RESİM-15

Tamahkâr Adam (ETFAL: 23, 170).